

**Ч. Ш. ЭШОНҚУЛОВ,
Д. Ч. МИРЗОЕВА**

КИТОБИ ХОНИШ

*Китоби дарсӣ барои донишомӯзони синфҳои
4-уми мактабҳои таълими миёнаи умумӣ*

*Вазорати таълими халқи Республикаи Ўзбекистон
ба нашр тавсия намудааст*

Нашри дуюм

**Хонаи эҷодии таъбу наشري ба номи Чўлпон
Тошканд — 2017**

УЎК 372.416.2=222.8(075.2)
КБК 83.3(5Тож)
Э 94

АЛОМАТҲОИ ШАРТӢ:

Савол ва супоришҳо

Луғатҳо

Зарбулмасал ва мақолҳо

Чистон

Муаммо

Латифаҳо

Панду ҳикматҳо

Кроссворд

Тести санчиш

Анҷоми дарс

«Аз ҳисоби маблағҳои Бунёди мақсадноки китоби
республика чоп шудааст».

ISBN 978-9943-05-752-4

© Қ. Эшонқулов ва диг., 2017
© ХЭТН ба номи Чўлпон, 2015
© ХЭТН ба номи Чўлпон, 2017

2-ЮМИ СЕНТЯБР – РЎЗИ ИДИ ДОНИШ

*«Фарзандонамон аз мо ҳам дида боқувват,
хирадманд, доно ва албатта, хушбахт
шуданашон шарт аст!»*

И.А. Каримов

Донишомӯзи азиз! Дар як лаҳза се моҳи таътили тобистона ҳам гузашту рафт. Имрӯз боз ба ҷаҳони илму дониш сайр мекунед. Дар ин саёҳат китоби хониш ва устои азизу гамхоратон ба Шумо кӯмак-расону роҳбалад мешаванд. Бояд ҳама чизҳои хондаю шунидаатонро дар ёд дошта бошед аз он бо шавқу ҳава с баҳра гиред. Зеро китоб сарчашмаи илму дониш аст. Ҳаминро хуб донед, ки Ватани азизамон – Ўзбекистони соҳибистиқлол аз Шумо умедҳои калон дорад. Бояд бештар ва хубтар хонед, ки дар оянда ба Ватан – Модар ва халқу миллати худ самимона хизмат карда тавонед.

Иди дониш ва соли таҳсили нав муборак бод!

*Эй булбулакони боғи дониш,
Шодона таронаҳо муборак!
Боз омадааст фасли хониш –
Таҳсили нави шумо муборак!...*

Боби I

ЎЗБЕКИСТОН – ВАТАНИ СОҲИБИСТИҚЛОЛ

Ўзбекистон, Ўзбекистон,
Кишвари доимбаҳорам.
Дар бари ту шодмонем,
Ҳамчу модар дўст медорам!

Озармеҳр

Дарси 1. ТАЪТИЛИ ТИЛЛО ГУЗАШТ

Се маҳи гармо гузашт,
Кайфу сафоҳо гузашт.
Давраи аъло гузашт,
Таътили тилло гузашт.

Давраи хуштар зи он,
Омадааст ин замон.
Давраи касби камол,
Мужда диҳед, дӯстон!

Савти хуши занги дарс,
Мешунавам ин нафас.

Оҳ, дилам мекунад
Дарси якумро ҳавас!...

Мақтаби қон, ассалом!
Хурду калон, ассалом!
Мӯҳтарам, устодҳо,
Аз бачагон ассалом!

Наримон Бақозода

Савол ва супоришҳо:

1. Чаро се моҳи таътил давраи азло мешудааст?
2. Таътили тилло гуфта чиро мегӯянд?
3. Шумо дар се моҳи таътил чи корҳо кардед ва кадом китобҳоро хондед, гуфта диҳед?
4. Шеърро хонед ва аз ёд кунед.

Панду ҳикматҳо

Кадам кас аст, ки ҳар ҷо равад, ўро дўст доранд?
– Соҳибадаб.

* * *

Зиндагӣ сартосар омӯзиш аст, зеро зиндагӣ ҳамвора дар пешравист.

Луғатҳо:

1. **Гармо** – гармии ҳаво.
2. **Касби камол** – дар илму дониш ва одобу ахлоқ комил шудан.
3. **Мужда** – хабари хуш, навид.
4. **Мӯҳтарам** – соҳиби эҳтиром, он ки ўро эҳтиром мекунанд.
5. **Савт** – садо, овоз.
6. **Ҳамвора** – ҳамеша, доимо.

Дарси 2. РЎЗИ ФАРАҲБАХШИ ЧОВИДОНА

31-уми августи соли 1991 барои Ўзбекистони мо рўзи фаромўшнашавандаи таърихӣ шуд.

Пас аз ба истиқлолият соҳиб шудан, дар муддати кўтоҳ Ўзбекистон ба қатори давлатҳои ривожёфтаи дунё шинохта шуд. Дар кишварамон мошинсозӣ, самолётсозӣ барин шабакаи саноатӣ, сарватҳои зеризаминӣ ва хоҷагии қишлоқ аҳамияти калон касб мекунад. Дар байни солҳои гузашта Ўзбекистон ба захираи гандуми худ соҳиб шуд. Ба обидаҳои таърихии Тошканд, Бухоро, Хева ва Самарқанд эътибори калон дода шуд.

Донишомӯзони азиз! Соҳибони ҳақиқӣ ва идоракунандаи ин давлати бузург шумоён мебошед. Қорҳои имрӯзаю сохтмонҳои зебо ба шумо мулки абадӣ шуда менамояд. Соҳибони ин мулки зебоманзараи Ўзбекистони гул-гулшукуфон аз ҳар ҷиҳат донишманд, ҳунарманд, ҳақ ва ҳуқуқи худро доништа, ба камол расиданаш зарур. Зеро республикаи мустақили мо барои дониш омӯختану соҳиби касбу ҳунар шуданамон имконият ва шароити хубе муҳайё сохтааст.

Сафар Барноев

Савол ва супоришҳо:

1. Барои чӣ 31-уми августи соли 1991-умро рўзи фараҳбахши човидона меномем?
2. Баъд аз истиқлолият дар кишварамон чӣ гуна тағйиротҳо ба вучуд омад?

Лугат:

Фараҳбахш – хурсандибакш, хурсандиовар.

Чистон

Аз ҷояш намечунбад,
Менигарад ба Офтоб,
Офтоб, ки ғуруб намуд,
То саҳар меравад хоб.

Дарси 3. ЁЗБЕКИСТОН

Муборак иди истиқлоли ту бод,
Ба бахти мо баланд
иқболи ту бод
Муборак бод ин соли пур аз фатҳ,
Ҳумоюн, эй Ватан,
ҳар соли ту бод.

Ҳумои бахт, мурғи орзуру,
Пару бол,
эй Ватан, омоли ту бод.
Ватан, бар аҳли олам хайрхоҳӣ,
Накӯрӯй олам аз аъмоли ту бод.

Ба ҳар мулк аз баҳори
сабз қосид,
Парастуҳои симинболи ту бод.
Хушу хуррам, Ватан,
то рӯз бинем,
Хушиҳо ёри ту, хуш ҳоли ту бод!

Бинозад гул-арӯси даҳр бо ту,
Варо зебанда хатту холи ту бод.
Ватан, зебодиёрам, боз зебо
Зи ҳолои ту истиқболи ту бод!

Муҳаммад Шодӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Шеъри шоир ба кадом мавзӯъ бахшида шудааст?
2. Шоир чаро Ватанро ба аҳли олам хайрхоҳ мегӯяд?

Лугатҳо:

1. **Аъмол** – фаъолият, кору кирдор, феъл.
2. **Иқбол** – бахт, толеъ, саодат.
3. **Истиқбол** – пешвоз гирифтан.
4. **Накӯрӯй** – хушрӯ, зеборӯй.
5. **Қосид** – хабаррасон, пайк.
6. **Омол** – орзу, умед.
7. **Ҳумоюн** – муборак, ҳучаста, фархунда.
8. **Фатҳ** – галаба, нусрат, фирӯзӣ.

Дарси 4. АФСОНА ДАР БОРАИ ГЕРБИ ВАТАНАМОН – ЎЗБЕКИСТОН

– Канӣ, бачаҳо, гербамонро гирифта бинем-чӣ!

– Э, ба паррандаи дар гербамон буда чон даромадааст-ку?

– Ассалому алайкум, эй паррандаи хушрӯ. Болҳояш аз нуқра ...

– Ассалому алайкум, эй фарзанди диёри истиқлол.

– Номат чист, эй паррандаи нуқрабол?

– Ман паррандаи бахт – Ҳумо мебошам.

– Э, ҳа... шинохтам. Дар бораи ту аз афсонаҳо хондаам.

– Рост гуфта истодаӣ?

– Ҳа. Дар замони қадим як сарзамине будааст.

Подшоҳи золими он кишвари дигареро забт кардааст. Ҳама сарватҳояшро кашида гирифтааст.

Оқибат худи он подшоҳи золим низ вафот кардааст. Мамлакат беподшоҳ мондааст.

Одамон акнун киро подшоҳ мекунем, гӯён баҳсу мунозира мекардаанд.

Ҳамон замон дар осмон паррандаи Ҳумо пайдо шудааст.

Донишмандон якҷоя маслиҳат карда: Агар ин парранда ба сари кадом одам шинад, ҳамон шахс подшоҳ мешавад, гуфтаанд. Ҷарчиён овоза кардаанд:

– Эй халқу халоиқ! Нашунидам, нагӯед! Шундаҳо бихезед, ба сӯйи майдон оед! Дар осмон паррандаи бахт парвоз карда истодааст. Ин парранда агар ба сари кадом касе шинад, ҳамон шахс подшоҳ мешавад... .

Одамон ин суханро шунида, саросема шудаанд. Чӣ қадар пулдорону амалдорон паррандаи бахтро шикор карданӣ шудаанд. Аммо парранда ба сари ҷавонмарди хеле сахию одил, ростгӯй ва доно нишастааст. Ба мамлакат адолат қарор ёфтааст.

– Ту магар ҳамон парранда ҳастӣ, Ҳумочон?

– Ҳа. Дуруст гуфтӣ. Эй фарзанди диёри соҳибистиқлол, бисёр кишварҳоро дидам. Аммо фақат Ватани ту ба ин мамлакати афсонавӣ монанд будааст. Аз ҳамин сабаб ба сӯйи ин кишвар бо майлу ҳавас парвоз карда омадам.

– Раҳмат, Ҳумочон!

Эркин Маликов

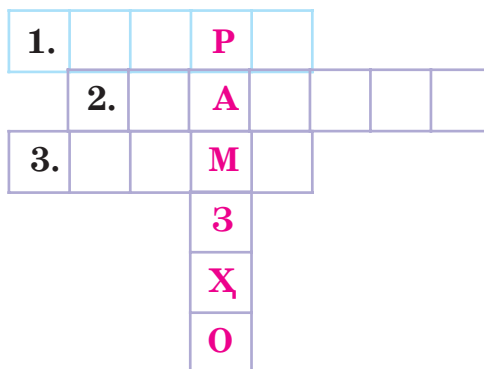

Савол ва супоришҳо:

1. Донишмандон дар бораи чӣ маслиҳат карданд?
2. Адолат чӣ хел қарор ёфтааст?

Кроссвордро ҳал кунед!

Дарси 5. ПОСБОН МЕШАВАМ

То нагиряд дигар
Пуралам модарам.
То наояд ба гаш
Баҳри нон додарам.

Сулҳро, дӯстон,
Мешавам посбон!

То набӯсад падар
Бори охир маро.

То нагирад ҷаҳон
Дуди оташ фаро.

Сулҳро, дӯстон,
Мешавам посбон!

То муаллими мо
Худ нагирад камон.
То ки бошад мудом
Деҳаи мо амон.

Сулхро, дӯстон,
Мешавам посбон!

Пайшиносони мо
То начӯянд дигар.
Бенишонгаштагон
Доимо дар ба дар.

Сулхро, дӯстон,
Мешавам посбон!

Абдухалил Сатторӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Шоир дар бораи пуралам гиря накардани модару баҳри нон гаиш накардани додараиш чӣ гуфтааст?
2. Сулҳ гуфта чиро мегӯянд?

Панду ҳикматҳо

ҶАВОБИ ДОНИШМАНД

Як мард аз донишманде пурсид:

– Чиро дар хотир доштан даркор ва чиро бояд фаромӯш кард?

Донишманд гуфт:

– Агар одамон ба ту некӣ карда бошанд, инро аз ёдат набарор. Агар худӣ ту ба касе некие карда бошӣ, онро аз ёдат барор.

Дарсҳои 6–7. ПОДШОҲИ ОДИЛ

Рӯзе як марде аз марди дигаре хона харид. Азбаски ӯ хонаро барои истиқомат харида буд ва ба шикасту рехташ сар кард, деворҳои афтодаро мебардошт, андоваҳои рехтаро нав мекард ва

сўрохҳоро маҳкам менамуд. Ҳангоми ин корҳо аз зери девори хона ганче ёфт. Мард он ганчро гирифт ва назди он марде рафт, ки хонаро аз вай харида буд. Ин мард ба он мард гуфт:

– Ганче ёфтам аз зери девори хонае, ки аз ту харидаам. Ман аз ту хона харидаам, на симу зар. Ин ганч моли туст, овардам, ки ба ту бидиҳам.

Он мард ба ин мард ҷавоб дод:

Дар вақташ он хонаро ман ҳам аз касе харида будам. Ман аз ганч хабаре надорам. Ин симу зар моли ман нест.

– Баъд ҳар ду баҳс карданд. «Моли ту не, моли ман ҳам не, чӣ кор кунем бо ин ганч» гуфтанд. Ва оқибат қарор доданд, ки ганчро бурда ба подшоҳ диҳанд, то вай ба манфиати халқ сарф кунад. Бо ҳамин мақсад ганчро бардоштанду пеши шоҳ бурданд. Подшоҳ мақсади онҳоро фаҳмида, ба қаҳр омад. Ӯ гуфт:

– Шумо фуқарои ман ҳастед. Фақир гирифтани моли касеро барои худ айб донад, лекин подшоҳ моли касеро гирад ва айб ҳисоб накунад, мулк вайрон мешавад. Инро бигиред ва аз ин чо биравед!

Он ду мард бо як овоз гуфтанд:

– Подшоҳи мо туй. Кори мо душвор аст. Ин мушкили моро ту осон бикун.

– Подшоҳ гуфт:

– Фарзанд доред?

Мардон гуфтанд:

– Шукр, дорем.

Яке аз он мардҳо писар дошту дигараш духтар.
Бо маслиҳати шоҳ онҳо ин симу зарро ба рӯзҳои
неки фарзандонашон сарф карданд.

Он шаҳр сардори одил дошт. Ва касе ба касе
зулму хиёнат намекард.

Муҳаммад Авфии Бухорӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Байни он ду мард чӣ воқеае рӯй дод?
2. Чаро онҳо назди подшоҳ рафтанд?
3. Ба фикри шумо онҳо кори дуруст карданд? Чаро?

Панду ҳикматҳо

Аз донишманде пурсиданд, ки хирад беҳтар
аст ё адаб?

Гуфт:

– Хирад:

Гуфтанд:

– Хирад чист ва хирадмандӣ чист?

Гуфт:

– Хирад омӯхтани илм асту хирадмандӣ ба
кор бурдани илм.

Чистон

Аз субҳ то бегоҳ
Ба мо хандида истад.
Хоб равад, ба ҷояш
Духтарашро фириштад?

Дарси 8. ТАРОНАҲОИ ИСТИҚЛОЛ

Зи иқболат манам шод, Ўзбекистон,
Зи озодӣ ту обод, Ўзбекистон.
Ҳумои бахту истиқлол овард,
Ҳаёти тозабунёд, Ўзбекистон.

Чӣ хуш, фарзанди дилсӯзи диёрам,
Зи истиқлоли кишвар бахтиёрам.
Қасам бар номи поки кишвари чон,
Ки тайёрам ба ҳифзаш чон супорам.

Агар фарзанди истиқлол бошӣ,
Чу Иқбол соҳиби иқбол бошӣ,
Ҳамеша баҳри фардои Ватан кӯш,
Накӯному накӯаъмол бошӣ.

Нормурод Каримзода

Савол ва супоришҳо:

1. Ҳумоӣ бахту истиқлол гуфта чиро мегӯянд?
2. Фарзанди истиқлол чӣ гуна шуданаш лозим?
3. Шеърро ифоданок хонед ва аз ёд кунед.

Чистон

Донишманди тавоно,
Панду ҳикматаш бисёр.
Бо вай агар шавӣ дӯст,
Гардад ту ро омӯзгор.

Лугатҳо:

1. **Аъмол** – фаъолият, қору кирдор, феъл.
2. **Ҳифз** – нигоҳбонӣ, нигоҳдорӣ.
3. **Ҳумо** – мурғи афсонавие, ки гӯё агар сояш бар сари ҳар касе афтад, ӯ ба давлат ва салтанат мерасад.

Дарсҳои 9–10. ДАР МЕҲМОНӢ

Ситора Гуландомро таклиф кард, ки ба хона дарояд.

– Биё! Биё, охир. Фақат туфличаатро каш, то ки хона чиркин нашавад.

Гуландом аз ин гапи Ситора шармида сурх шуд. Вай ҳанӯз ба хона надаромада, дар зинапоя бандҳои туфличаашро кушода буд.

Ситора ҷавоби дугонаашро интизор нашуда, ба хонаи дигар даромад. Гуландом аз қадамзанӣ тарсида, дар даромадгоҳ ночунбон меистод.

Ситора мисли соҳибхона гашту гузор карда, беист гап мезад.

– Медонӣ, Гуландом, ман ба ту меҳмонхонаамонро нишон дода наметавонам. Модарам на танҳо маро, ҳатто дигаронро ҳам баҳудаву беҳуда ба он ҷо даромадан намомонанд. Мо бисёр вақт дар ошхона мешинем.

Гуландом дар даст портфелу туфличаҳояш ҳанӯз ҳам дар даҳлез меистод.

Ситора аз дасти дугонааш дошта, ўро ба дарун кашиду гуфт:

– О, дарунтар даро. Хўрок меҳўрӣ?

Гуландом туфличаву портфелашро дар пушти дар гузошта, ҷавоб дод:

– Не. Аз буфети мактаб қандчою вафлӣ хўрдям.

– Бисёр хуб.

Гуландом дар ошхона ба ҷойи нишондодаи дугонааш нишаст. Ба чунбидан ҳам метарсид. Бо ҳарос ба атроф менигарист.

Дилаш танг шуду бо илтичо аз Ситора хоҳиш кард: – Биё, ягон хел бозӣ кунем.

Ситора «ҳозир» гуфту аз хонаи дигар бозича-ҳояшро бардошта омад.

Назди Гуландом гузошту таъкид кард:

– Фақат эҳтиёт шав, боз нашиканӣ!

Гуландом зочаеро ба даст гирифта, ба рӯю либосҳои он зеҳн монд. Баъд бо кафи даст мӯйи тиллоранги онро ду-се маротиба сила карда, бо эҳтиёт ба қуттии картониаш гузошт.

Гуландом аз ҷой хесту ба Ситора гуфт:

– Хайр, ташаккур. Акнун ман равам...

Ситора гӯё ба рафтани ӯ монёъ шуд:

– Шин! Охир, то бегоҳ мешинам, гуфта будӣ-ку!

– Мумкин модарам омада бошанд. Агар қорашон тез тамом шавад, барвақт меоянд. Ту ҳам ба хонаи мо биё.

Ситора ваъда дод, ки ягон рӯз меравад.

Гуландом портфелашро ба даст гирифта, туфли-чаашро пӯшиду берун баромад.

Вай аз ошёнани чорум поин фуромад ва то бегоҳ болои хараки саҳни ҳавлӣ нишаста, модарашро интизор шуд.

Бахтиёри Ҷумъа

Савол ва супоришҳо:

1. Чаро Гуландом худро дар хонаи Ситораино озод ҳис накард?
2. Ситора Гуландомро ба меҳмонӣ даъват карда, оё нисбат ба вай рафтори дуруст кард? Чаро?
3. Рафтори самимӣ чӣ гуна мешавад?

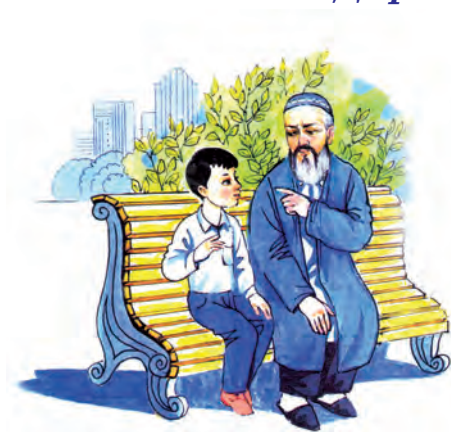

Чистон

На даст дораду на по,
Бо сар меравад ба роҳ.
Умри дарози худро
Дар раҳ мекунад кӯтоҳ.

Дарси 11. ВАТАН

Болу пари кас
Ватан мебошад,
Бахтовари кас
Ватан мебошад.

Ту бахтиёрӣ,
Эй насли озод!
Ту Ватан дорӣ,
Зебову обод!

Бигрифтааст ӯ
Туро дар оғӯш,
Аммо нақун ту
Ҳаргиз фаромӯш:

Фарзанди чон бош
Бар Ватани хеш,
Ҳам посбон бош
Бар Ватани хеш.

Мирсаид Маршакар

Савол ва супоришҳо:

1. Чаро Ватан ба одам болу нар мешудааст?
2. Барои ба Ватан фарзанди содиқу вафодор шудан чӣ корҳо кардан лозим?

Муаммо

БОЗӢ БО ГӢГИРДЧӢБРО

Дар ин нақша фақат як дона гӢгирдчӢбро аз ҷояш ҷунбонида чоркунҷае созад. ГӢгирдчӢбро шикастан ва қат кардан мумкин нест. (*Ҷавоби муаммо дар охири китоб дода шудааст*).

Дарси 12. ӢЗБЕКИСТОН – ВАТАНИ МАН

(хониши берун аз синф)

Мо дар Ӣзбекистон зиндагонӣ мекунем. Ӣзбекистон Ватани маҳбуби мо мебошад. Пойтахти Ватани мо шаҳри Тошканд аст. Он ҷое, ки мо таваллуд ёфтаем, «Ватан» ба ҳисоб меравад. Ватан моро ҳамчун падару модарамон бо ғамхорӣ тарбият карда, ба камол мерасонад. Он ҳимоятгари мост. Ватан ба мисли модар, падар, забон азиз ва мӯътабару муқаддас аст. Дар Ӣзбекистон бисёр одамони бузург ба мисли Сино, Берунӣ, Амир Темур ва дигарон зиндагӣ кардаанд. Онҳо Ватанро аз ҳама чиз азиз донистаанд. Як каф хоки Ватанро муқаддас дониста, онро ҳимоя кардаанд.

Ватани мо – кишвари сермиллат аст. Дар он халқҳои гуногунмиллат шодона ва аҳлона зиндагонӣ мекунанд. Ӣзбекистон дорои рамзҳои миллӣ: Байрақ, Герб, Гимн, Конститутсия, артиши миллӣ ва пули миллии худ мебошад. Дар Ӣзбекистон ҳамаи миллатҳо аз як гиребон сар бароварда, барои беҳбудӣ ва ободонии Ватан аҳлона кӯшиш мекунанд.

Мо Ватани азизамонро беҳад дӯст медорем.

Дарси 13. МАЛИКИ МЕҲМОННАВОЗ

Дар китобҳои қадим навиштаанд, ки дар шаҳри Қирмон як Малики хеле сахиву меҳмондӯсте буд. Доимо дари меҳмонхонаи ӯ барои ҳама кушода буд. Ҳар касе, ки ба шаҳри ӯ меомад, албатта, Малик онҳоро ба хонааш меҳмон карда, субҳу шом ба онҳо зиёфат барпо мекард.

Рӯзе Азизуддавла лашкар кашида, ба вилояти ӯ ҳучум мекунад. Малик бошад, тоқати бо вай ҷанг кардан надошт.

Пас Малик ба қалъа мебарояд. Ҳар рӯз лашкари Азизуддавла ба сари қалъа омада, ҷанги саҳт мекард. Аммо малики Қирмон ҳар шаб ба лашкари Азизуддавла хӯрок мефиристонд. Азизуддавла дар ҳайрат монд, ки рӯз ҷанг кардан ва шаб нон додан чӣ маънӣ дорад.

Ҷавоб фиристонд:

– Ҷанг кардан изҳори мардист ва нон додан вазифаи мардумӣ. Медонам, ки шумоён душмани моед. Аммо дар шаҳри мо ғарибу мусофиред. Аз рӯйи мардонагӣ ва ҷавонмардӣ нест, ки шумоён дар Ватани ман нони худатонро хӯретон.

Азизуддавла гиря кард ва гуфт:

– Ба касе, ки чунин меҳмондӯсту мард аст, бо вай ҷанг кардан номардию бемурувватӣ мешавад. Ӯ аз хиҷолат лашкарашро ба ақиб гардонд ва ба Малик дигар озор наодода баргашта рафт.

Аз «Футувватномаи султонӣ»

Савол ва супоришҳо:

1. Чаро Малик субҳу шом зиёфат барпо мекард?

2. Барои чӣ малики Кирмон рӯзона ба лашкари душман ҷанг карда шабона барои онҳо нон медод?
3. Аз кадом сабаб лашкари душман бо лашкари Малик дигар ҷанг накард?

Чистон

Ҳарчӣ шавад, аз об аст,
Беоб ӯ дар азоб аст?

Дарсҳои 14–15. ДҶҶСТ ДОШТАНИ ВАТАН

Дар замони қадим дар шаҳри Тошканд Қаҳрамон ном паҳлавон зиндагӣ мекард. Вай як қисми чизу чора ва пулҳои дар гӯштини мусобиқаҳо ба даст овардашро худаш гирифта, боқимондашро ба камбағалҳо тақсим карда медод.

Рӯзе Қаҳрамон ба аспаш савор шуда, барои дидани хешовандони деҳотиаш ба роҳ мебарояд. Барои ба деҳа рафтан аз байни биёбони хеле тафсон гузаштан лозим буд. Қаҳрамон ҳангоми дар байни биёбон расиданаш хониши вақ-вақи қурбоққаҳоро шунда монд. Вай рафта бинад, ки дар ҳавзи кӯҳнаи обаш камшуда, даҳто қурбоққа хониш карда истода буданд.

– Ин сурудатон дар бораи чист? – гӯён пурсидааст паҳлавон.

– Дар бораи Ватанамон – ҳамин ҳавзамон аст.

– Ватанатон хеле ҳам лойқа-ку?

– Бошад ҳам, ҳамин Ватани азизи мо аст – гуфтаанд қурбоққаҳо.

– Ман шумоёро ба ҳавзи обаш софу тоза бурда монам, оё розӣ мешавед?

– Не, лозим нест. Мо дар ҳамин чо ба дунё омадаем ва дар ҳамин чо то охири умрамон зиндагӣ мекунем, – гуфтаанд қурбоққаҳо.

Қаҳрамон дар хонаи хешовандонаш якчанд рӯз нишаста, ҳангоми ба шаҳри худ баргаштанаш қурбоққаҳо ба ёдаш меояд.

Рафта бинад, ки фақат дуто қурбоққа базӯр хониш карда истода будаанд.

– Ман шумоёнро гирифта бурда, аз ин ҳам Ватани хубтар ёфта медиҳам, – гуфтааст паҳлавон.

– Не, Ватан якто мешавад, дуто намешавад. Ватани моён мана ҳамин ҳавз аст. Чӣ шавем ҳам, дар ҳамин ҳавз мемонем, – гуфтаанд қурбоққаҳо.

«Инҳоро наҷот додан лозим», гӯён фикр кардааст Қаҳрамон. Пас вай бо роҳи лаб-лаби чӯйбори хушкшуда рафтан гирифтааст. Ниҳоят, ба як сойи хурд рафта мерасад. Роҳи оби аз сой ба тарафи чӯйбор мегузаштаре бо санг баста будаанд.

Қаҳрамон сангро гирифта як тараф мепартояд, пас ба чӯй об шаррос зада қорӣ мешавад. «Ин об, албатта, ба қурбоққаҳо рафта мерасад» гӯён фикр мекунад ӯ.

Аз байн як сол зиёдтар вақт мегузарад. Қаҳрамон боз бо ҳамон роҳи биёбон барои дидорбинии хешовандонаш меравад. Вай хониши қурбоққаҳои бисёро мешунавад.

Рафта бинад, ки ҳавз аз об пур шудааст. Соҳили ҳавз бо гулҳои рангорангу бо гиёҳҳои гуногун оро дода шуда буданд. Ба дохили ҳавз қурбоққаҳои хеле бисёр хониш мекарданд.

«Хайрият, – гўён фикр мекунад паҳлавон худаш
ба худаш. – Мана, суруд дар бораи Ватан давом
ёфта истодааст. Хайрият...».

Азиз Абдураззоқ

Савол ва супоришҳо:

1. Қаҳрамон бо қурбоққаҳо чӣ хел вохӯрдааст ва дар бораи чӣ сўҳбат кардааст?
2. Барои чӣ қурбоққаҳо «Ватан якто мешавад», гуфтаанд?
3. Қаҳрамон қурбоққаҳоро чӣ хел халос кардааст?

Чистон

Қуввати ҷони инсон,
Аз ҳама боло, чист он?

Дарси 16. СУРУДИ САРБОЗ

Ман сарбози Ватанам,
Чашми бози Ватанам.
Гўш андозам доимо
Ба овози Ватанам.

Ба сина метапад дил,
Ба ҳар сози Ватанам...
Намоям ҳифз онҳоро,
Човандози Ватанам.

Қаноатманд бошам,
Бо қарбоси Ватанам.
Беҳи адӯро канам,
Бо миқрози Ватанам.

Шеъри шӯҳрат зам кунам,
Дар баёзи Ватанам.
Ҳар ҷо бо ман намояд,
Сарафрози Ватанам.

Бобо Ҳочӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Сарбози Ватан гуфта чиро мефаҳмед?
2. Ба овози Ватан чӣ хел гӯи андохтан лозим?
3. Дар шеър кадом ҷиҳатҳо акс ёфтааст?

Луғатҳо:

1. Адӯ – душман.
2. Баёз – маҷмӯаи ашъор.
3. Микроз – қайчӣ.
4. Соз – оҳанг, наво.
5. Сарбоз – аскар.
6. Ҳифз – ҳимоя кардан.
7. Човандоз – аспдавон, бузкаш.

Дарси 17. ВАТАН

Фарзанди одам баъд аз гузаронидани воситагии модар, баъд аз гузаронидани хурдсолӣ ҳамаи тарбияи худро бевосита аз Ватан мегирад. Ӯ дар он зиндагӣ мекунад, озодона мегардад, таҳсил мекунад. Дар он ва манбаъҳои маишати вай худро ва наздикони худро сер мекунад, фарзандони худро меҳононад, илму ҳунар меомӯзонад, хулоса ҳамаи осудагӣ, озодӣ ва шарафи худро дар Ватани худ меёбад. Бесабаб нест, ки мегӯянд: ҳар кас дар Ватани худ подшоҳ аст. Фарзанди одам ба сабаби он ки ҳамаи муродаш ва озодиаш дар Ватани худаш ҳосил аст, худро на танҳо

шаҳрванди оддии Ватан, балки подшоҳи вай медонад, чунки вай подшоҳвор озодона зиндагӣ мекунад.

Ватан ҳам монанди модар аз фарзанди худ дар муқобили он тарбияҳое, ки ўро кардааст ва муносибати он ёриҳое, ки ба ў расонидааст, дар ҳаққи худ ҳимоят, хидмат ва фармонбардорӣ талаб мекунад.

Ба ин сабаб ҳар фарзанди одам, ки сифати инсонии худро барҳам наводааст, Ватани худро монанди модари худ дӯст медорад, ўро ҳимоя ва мудофия мекунад ва ба ў хидмат менамояд ва дар роҳи ў аз фидо кардани ҷони худ ҳам боз намеистад. Чунки ў ҳамаи чиз, ҳатто ҳастии худро аз Ватан ёфтааст ва худро дар вай подшоҳ ҳис кардааст... .

Ҳар як одаме, ки дуруст фикр мекунад, медонад, ки Ватан модари ўст. Ватан хеш ва табари ўст, Ватан зан, фарзанд, ҳамшира ва хоҳари ўст, Ватан

шараф ва номуси ўст, Ватан ҳама чизи ў ва ҳаёти ўст!..

Мана барои чӣ ҳар шаҳрванди Ватан тайёр аст, ки ҳама чизи худро фидо кунад, барои ниғаҳ-дории ҳар ваҷаби хоки Ватан ҷони азизи худро дарег намедорад.

Садриддин Айни

Савол ва супоришҳо:

1. Чаро ҳар кас дар Ватани худ подшоҳ будааст?
2. Барои чӣ Ватанро ба модар нисбат медиҳанд?
3. Мо дар назди Ватан чӣ гуна вазифаро ба дӯшдорем? Фаҳмонда диҳед?

Луғатҳо:

1. **Мудофиа** – дифоъ кардан, ҳимоя кардан.
2. **Манбаъ** – сарчашма, маҳалли баромад.
3. **Маишат** – зиндагӣ, рӯзгузаронӣ.
4. **Мурод** – мақсад, хоҳиш, орзу.
5. **Шараф** – номус, шаън, ифтихор, обрӯ.
6. **Ғосиб** – ғасбкунанда, гирандаи мулки дигаре ба зӯрӣ.

Дарси 18. ҚАДРИ УСТОД БИДОН!

(хониши берун аз синф)

Дар бинои илму дониш ва фазлу камол хишти аввалро устод – муаллим мениҳад. Дар кӯчаву бозор ва дар мактабу ҷои кор пеши роҳи устодро бурида нагузаред. Худро ба канор гирифта, ба ў роҳ диҳед. Вайро гусел карда, баъд қадам ба пеш гузаред. Дар иҷрои супоришҳои устод танбалӣ ва саркашӣ накунед. Гуфтор ва панду таълими устодро бо хурсандӣ қабул кунед.

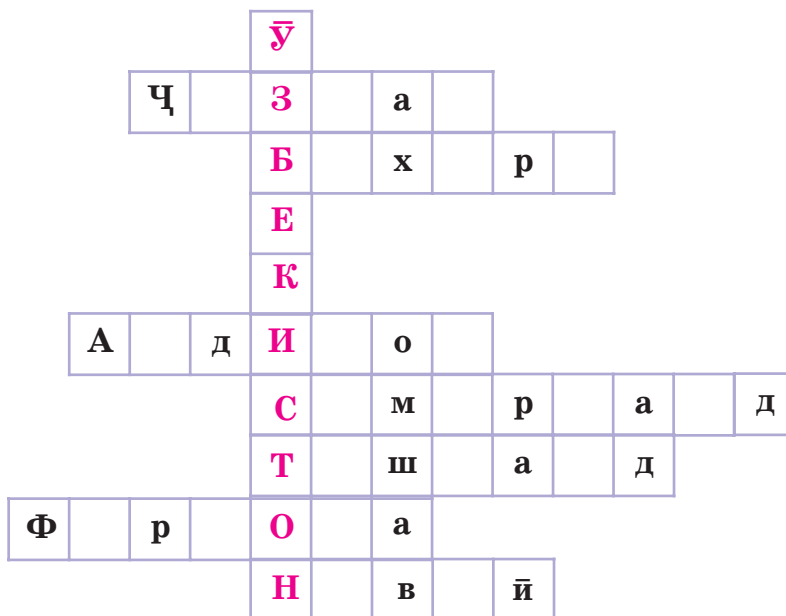
Меҳнати муаллимиро ба қору бори деҳқон монанд кунем ҳам, хато намекунем. Агар замин аз ғамхорию нигоҳубини марди деҳқон нашъунамо ёфта ҳосил диҳад, инсон аз сухани серталаби муаллим, панду насиҳатҳои ӯ дар боғи донишу маърифат камол ёфта ба воя мерасад.

Ўзаштағони мо устодро бисёр эҳтиром мекарданд. Онҳо аз талабу дархостҳои устодони саҳтгиру серталабашон намеранҷиданд. Баръакс, падару модарон фарзандонашонро ба мактабдор супорида меғуфтанд: «Ўшту пўсташ аз шумо, устухонаш аз мо. Бо кадом роҳе, ки бошад, босавод шавад»... .

Дар овони пирии устод аз ҳоли вай хабар гиред. Бо чароғи лутфу эҳсони худ хонаи дили ӯро мунавар созед.

Аз кроссворди зерин номи вилоятҳои Республикаи Ўзбекистонро ёбед?

Боби II

ТИРАМОҲ ОМАД БА ДАШТУ КЎҲСОР, ҲОСИЛИ ПОЛИЗУ БЎСТОН БЕШУМОР

Тирамоҳи зарнисор,
Ку, ҳадяатро шумор.
– Себаки ширин аз ман,
Хурмои қандин аз ман.
Пахтаи хирман аз ман.
Гандуму арзан аз ман.
Анору себу ангур
Чӣ қадар хоҳӣ, бихӯр!

Зулфия Атоуллоева

Дарси 19. ФАСЛИ БОБАРАҚАТ

Тирамоҳ аз фаслҳои зебо ва дилнишини сол аст. Онро фасли неъмату ҳосил меноманд. Вақте ки ба шаҳру деҳот фасли тирамоҳ фаро мерасад, рӯзҳо гарму шабҳо андаке сард мешаванд.

Дар боғоту полизҳо ва саҳроҳо кори деҳқонон авҷ мегирад. Онҳо ба чамъ овардани ҳосил омода мешаванд ва дастархони мову шуморо аз меваву сабзавот фаровон менамоянд.

Дар моҳи аввали тирамоҳ ноку себ, ангуру шафтолу, анҷиру анор, дӯлонаву хурмо мепазанд. Тарбузу харбуза ва дигар ҳосилоти полизӣ шира гирифта, сероб мешаванд...

Дар боғот чормағз ва дар пистазорҳо писта мепазад. Чормағзу пистаҳоро меафшонанд. Ба халтаҳо меандозанду чанд рӯз дар ҷойи офтобрӯя мегузоранд, то ки хушк шавад. Баъд онҳоро барои зимистон захира мекунанд.

Дар тирамоҳ бо андак-андак сард шудани ҳаво паррандаҳои гармидӯст ба кишварҳои ҷанубӣ парвоз карда мераванд. Паррандаҳои мисли зогҳои сиёҳу ало ба кишвари мо меоянд. Онҳо села-села ба гандумзорҳои, ки гандумашонро даравидаанд, менишинанд ва бегоҳ ба деҳоту шаҳр парвоз мекунанд. Онҳо шабро дар шохи дарахтони шаҳру деҳот мегузаронанд. Дар зимистон хӯроки худро аз шаҳру деҳот пайдо мекунанд.

Дар охири тирамоҳ баргҳои дарахтон зард шуда, дар натиҷаи шамолҳо ба замин мерезанд. Барги баъзе дарахтон дар тирамоҳ сурхранг низ мешаванд.

Барги бихӣ ва маҷнунбед аз ҳама дер мерезад.

Манзараи табиат низ дар фасли тирамоҳ бисёр зебову дилкаш мешавад.

Дар кӯҳҳои баланд барф меборад. Қуллаҳои нуқраранги кӯҳсор ва баргҳои тиллоранги дарахтзору боғоти доманаи кӯҳҳо дар назар манзараи аҷибро ҷилвагар менамояд.

Фасли тирамоҳ фасли бобаракат, фасли нозу неъматӣ фаровон аст.

Мегӯянд, ки агар турнаҳо вақти рафтан баланд парвоз кунанд, тирамоҳ дер давом мекунад.

Мирзо Турсунзода

Савол ва супоришҳо:

1. Тирамоҳ чӣ гуна фасл будааст?
2. Дар ин фасл кадом меваҳо пешу кадомашон дертар мебухтаанд?
3. Паррандагон дар ин фасл чӣ кор мекардаанд?

Дарси 20. ХАБАРИ ОХИРИН

Дар деҳа дирӯз
Бишуд зӯр шамол.
Рӯй дода он дам
Хеле кору ҳол.

Аз дарди сар шуд,
Ангурҷон бемор.
Аз шох афтада
Себ гашт бемадор.

Лат ёфта гелос,
Мегардад ҳушёр.
Часпида дар ҷанг
Анҷир ба анор.

Шамол дод шикам,
Қадупаҳлавон.
Пачақ қард бинӣ
Ногаҳ боимҷон.

Ғелон равон шуд,
Хоболуд тарбуз.
Ногаҳ бикафонд,
Ў сари харбуз.

Нокҳо ба замин
Бирехта кам-кам.
Надида зарар
Сабзию шалғам.

Анвар Обидҷон

Савол ва супоришҳо:

1. Дар деҳа чӣ гуна шамол шуда будааст?
2. Чаро анғуру себ бемор шудаанд?
3. Ба гелосу анҷиру анор чӣ ҳодиса рӯй додааст?
4. Ба дигар сабзавотҳо чӣ?

Чистон

Як дастархони ранга,
Гулҳояш танга-танга.
Меваҳояш фаровон,
Бигӯ, кадомин фасл он?
(Тирамоҳ)

Дарсҳои 21–22. АНГУРИ ЛОШАК

Бегоҳии рӯзи шанбе падараш ба Бехрӯз гуфт:
– Пагоҳ барвақт мехезӣ. Ба хонаи Бехзодамакат меравем.

Бехрӯз хурсанд шуд. Бехзодамак дӯсти наздики падари ӯст. Вай дар деҳа зиндагӣ мекунад. Бехзодамак писараке дорад, ки номи ӯ Абдуллост. Вай дар синфи сеюм мехонад. Абдулло ба Бехзод хеле маъқул аст. Онҳо дӯст шудаанд.

Падари Бехрӯз гуфт:

– Дар тоқзори Бехзодамак лошак мекунем. Бехрӯз мехост аз падар пурсад, ки лошак чист?

Аммо аввал аз Абдулло пурсон шуд:

– Абдулло ҳам ба мо ҳамроҳ мешавад?

Падараш ҷавоб дод:

– Албатта, вай дар хонашон.

Ҳамон шаб Бехрӯз афсонаро ҳам нахонду барвақт хоб кард ва офтоб набаромада, аз хоб хесту шустушӯ намуд. Онҳо ба роҳ баромаданд. Аз кӯчаҳои шаҳр гузашта ба боғот расиданд. Аз кӯчаҳои, ки дар ду тарафи онҳо дарахтони мевадору беду шамшод месабзиданд, гузаштанд. Аз байни саҳро низ хеле роҳ паймуданд. Ниҳоят, «Москвич» дар як деҳае дар зери дарахти калони чормағз қарор гирифт.

Бехрӯз аз мошин фууромад. Понздаҳ-бист қадам он сӯтар чайлае меистод, ки болои он бо шоху навдаҳо пӯшида буданд. Дар он тарафи чайла пуштаҳои тоқзор

ба назар мерасид. Беҳрӯз хост, ки ба ҳамон сӯ давад, аммо чашмаш ба сағи хокистарранги калончуссае афтод, ки дар назди чайла хоб мекард. Вай аз роҳ бозистод. Сағи чӯпонӣ, ки гӯшҳояшро бурида буданд, ба паланг монанд буд. Ҳамин вақт Абдулло аз зинаҳои чайла поин фуromaд. Вай ба Беҳрӯз гуфт:

– Биё, омадан гир. Полвон намегазад. Вай қобил аст.

Беҳрӯз ба дӯсташ салом дода, вохӯрӣ кард.

Абдулло аз омадани Беҳрӯз хурсанд шуду гуфт:

– Биё, боғро давр занем.

– Рафтем!

Дар пуштаҳо токҳои зиёд, ки баргҳояшон тиллоранг шуда буданд, ба назар мерасиданд. Навдаҳои токҳо дароз-дароз ва баъзе баргҳои ток ба худ ранги сурх гирифта буданд. Дар зери по баргҳои хушкида хишир-хишир мекарданд.

Беҳрӯз ҳайрон шуда пурсид:

– Токҳо ангур надорад-ку?

Абдулло наваҳои току баргҳои зарди онро ин тараф – он тараф карда, як сар ангури пухтарасидаро нишон дод:

– Ана ангур! Ҳаминро ангури лошак мегӯянд. Баъд аз чамъ кардани ангури тоқзор боз тоқзорро кофта, ангур ёбӣ, он ангури лошак мешавад. Дар баъзе ҷо инро хазончинак мегӯянд.

Сари калони ангурро дида, ҳаваси Беҳрӯз омад ва ба ҷӯрааш гуфт:

– Исто-исто, ман канам.

– Марҳамат, канда гир.

Дар асл қоидаи лошак ё хазончинак ин аст, ки ҳар кас сару хӯша ё шингили ангурро ёбад, ҳудаш меканад. Абдулло ба Беҳрӯз ин қоидаро низ гуфт. Беҳрӯз ба назди тоқҳои дигар рафта, наваду барғоро бо дасташ ин тараф – он тараф оҳишта тела доду чашмаш ба як сари аз он ҳам калонтари ангур афтод. Вай аз шодӣ ба Абдулло бо овози баланд гуфт:

– Ман ҳам ёфтам!

Ду рафиқ то бегоҳ ангури лошак чиданд. Беҳрӯз зуд аз ангури ширину сероб сер шуд, вале ҳар дафъа, ки ангур ёбад, боз ҳам шодӣ мекард.

– Ба қарибӣ тоқоро гӯр мекунем, – гуфт Абдулло.

Беҳрӯз ҳайрон шуду пурсид:

– Чаро тоқоро гӯр мекунед?

– Гӯр накунем, хунук мезанад. Навдаҳои тоқро бурида, баъд болои он хок мекашем. Баҳор шаваду замин тафсад, тоқоро боз мекушоем. Беҳрӯз бисёр мехост, ки гӯр кардани тоқоро бинад.

– Вақти тоқгӯркунӣ ман ҳам биёям?

– Биё, худат мебинӣ.

Вақте ки бегоҳӣ ба хона бармегаштанд, Беҳрӯз аз падараш хоҳиш кард, ки ўро бори дигар ба назди Абдулло биёрад. Падараш розӣ шуд ва гуфт:

– Агар ба чӯраат ёрӣ диҳӣ, албатта, меорам.

Ҳафтаи оянда Беҳрӯз боз ба назди чӯрааш ме-
равад. Ба Абдулло ёрмандӣ мекунад.

Ток буридан, бастанӣ навадаҳои тоқ ва гӯр кардани тоқоро ёд мегирад.

Ўткур Ҳошимов

Савол ва супоришҳо:

1. Бехрӯз бо падараш ба кучо рафт?
2. Вай дар деҳа чихоро дид?
3. Абдулло ба Бехрӯз дар бораи ангури лошак чихоро гуфт?
4. Ҳикояро бо диққат хонда, мазмуни онро нақл кунед.

Чистон

Як пову чандин сар,
Аммо ришаш тори сар.

Дарси 23. ҚАШНИ МЕҲРҒОН

Меҳргон ва Наврӯз яке аз идҳои зебо ва ботаровати хеле қадимаи халқҳои тоҷику ўзбек ва дигар халқҳо ба ҳисоб меравад. Чунки он анъанаи қадимаи халқҳои мо мебошад.

Наврӯз иди оғози баҳор буда, одамон аз рӯзҳои сарди зимистон халос шуда, саршавии ҳаёти навро қашн мегиранд. Дар Меҳргон қариб ҳамаи меваҳо мепазанд. Ҳосил чамъоварӣ карда мешавад. Деҳқонон беҳуда намегӯянд, ки ҳар мева шамоли мизонро хӯрад, серобу ширинтар мешавад. Ҳамин шамоли мизонро дар қадим боди меҳргон мегуфтаанд.

Меҳргон қашни ҳосил ва фаровонист. Ин рӯз рамзи ҳосилҳоро бардошта, тайёри ба зимистон ва шукрона ба серию пурӣ ва муҳаббат ба ҳаёт аст. Онро қашни меҳрубонӣ ва саховати замин низ меноманд.

Халқ номи ин базми тирамоҳиро «Меҳргон» гӯён доништа мондаанд. Дар ин рӯз деҳқонҳо дар давоми сол самара ва лаззати меҳнати пурмашақ-

қаташонро ид мекунанд, ки ин ба 25-уми сентябр
рост меояд. Дар ҷашни Меҳргон мардум дар саҳрову
боғҳо иди ҳосил барпо мекунанд. Суруду таронаҳо
мехонанд, ҳамдигарро табрик гуфта, ба хонаҳои
якдигар меҳмон мешаванд.

Абӯрайҳон Берунӣ низ дар ин бора гуфтааст,
ки «Офтоб ва Моҳ агар ду ҷашми осмон бошанд,
Наврӯз ва Меҳргон ду ҷашми заминанд».

Малик Муродов

Савол ва супоришҳо:

1. Боз чӣ хел урфу одатҳои халқамонро медонед?
2. Меҳргон кай ҷашн гирифта мешудааст?
3. Фарқи Наврӯз ва Меҳргон дар чӣ будааст?

Панду ҳикматҳо

Агар хоҳӣ, қадри ту бар ҷой бошад, қадри мардумони
некӯ бишнос!

* * *

Некдил бош, некбин бошӣ!

Унсурулмаолии Кайковус

Дарси 24. БОҒИ БОБОЯМ

Дар домани дашт,
Дар ҷойи хамгашт.
Як боғи обод,
Дил мешавад шод.

Себу зардолу,
Биҳию олу,
Хурмо, шафтолу,
Нест ҷойи холӣ.

Қатор-қаторанд,
 Ҳушро мебаранд.
 Мева рангоранг,
 Серобу таранг.

Ҳама пухтаанд,
 Шира бастаанд.
 Шохшикан дарахт,
 Вазнину карахт.

Ҳосил фаровон,
 Ба чашм намоён...
 Дар боғи бобом,
 Ҳама ҷо ором.
 Биёед, дӯстон,
 Ба боғу бўстон!

*Асад Гулзодаи
 Бухороӣ*

Савол ва супоришҳо:

1. Дар кучо боғи обод будааст?
2. Дар боғ чӣ гуна меваҳо мепухтаанд?
3. Шегрро хонед ва аз ёд кунед.

Латифа

АВВАЛ ЧИРО НИШОН ДИҲЕМ?

Писаре аз тиреза ба кӯча нигоҳ карду хавотиромез гуфт:

– Оча, падарам меояд. Чиро аввал нишон диҳем: Рӯзномаи маро ё куртаи қиматбаҳои туро?

Дарси 25. БОБОИ ДЕҲҶОН

(Афсонаи халқи ўзбек)

Будааст, набудааст, дар замони қадим як бобои деҳқон зиндагӣ карда будааст. Бобои деҳқон доимо ба одамон:

– Бобаракат шавед, ҳосилатон бисёр шавад, анборатон аз дон пур шавад, серу фаровон зиндагӣ кунетон гуфта, насиҳат мекардааст.

Худаш бошад, рӯзи дароз дар саҳро меҳнат карда, дар тирамоҳ хеле бисёр меваю сабзавот ҷамъ карда мегирифтааст.

Як рӯзе бобои деҳқон дар саҳро кор карда мегашт, ки як одам пахтаҳои чидаро ба таги сараш монда, маза карда хоб будааст.

– Эй бародар, дар ин вақт шумо дар хоб ҳастед, ба наздикӣ зимистон меояд. Барои серу пур зиндагӣ кардани фарзандонатон дар тирамоҳ ҳаракат кунед, гуфтааст.

– Эй падар, – гуфтааст ў ба бобои деҳқон нигоҳ карда, – ба шумо чӣ, дар вақти пириатон дам гирифта хоб равед, намешавад?

Бобои деҳқон ранҷида:

– То қувватам ҳаст, ба одамон ёрӣ доданам лозим, ба шумо ҳам ин маслиҳатро медиҳам, – гуфтааст.

Он шахс аз кору аз сухани гуфтааш шарм карда, аз ҷояш хеста, ба чиндани пахта сар кардааст.

Инро дида бобои деҳқон хурсанд шуда:

– Баракалло, писарам, аз умрат барака ёб, – гуфта дуо кардааст.

Савол ва супоришҳо:

1. Бобои деҳқон ба одамон чӣ гуфта насиҳат мекардааст?
2. Байни бобои деҳқон ва он шахс чӣ гуна воқеа рӯй додааст?
3. Афсонаро хонед ва мазмунашро нақл кунед.

Чистон

Пояш фақат як гӯш аст,
Сараш фақат як даҳон,
Наздик шавад роҳи дур,
Осон шавад кор аз он.

Дарси 26. МУАЛЛИМИ МО

Ҳар субҳи фирӯз
Хурсанду хандон,
Ба сӯйи мактаб
Равем шитобон.
Қабул намояд,
Бо меҳри тоза.
Дар саҳни мактаб
Моро ҳамеша

Муаллими мо,
Муаллими мо.

– Салом, муаллим! –
Гӯем аз одоб.
Салом, бачаҳо!
Гардонад ҷавоб.
Нисбат ба моён,
Меҳри зиёде
Бошад намоён
Аз ҳар садое.
Муаллими мо,
Муаллими мо.

Ҳар гоҳ ки бар синф
По мегузorem,

Хизмати ўро
Ба хотир орем:
– Дўстӣ, рафоқат
Омўхт моро,
Шамъи садоқат
Афрўхт моро,
Муаллими мо,
Муаллими мо.

Моро ягона
Омўзгор аст,
– Омўзгори
Боэътибор аст.
Ба мисли фарзанд
Мо бо муҳаббат,
Хоҳем доим
Бошад саломат
Муаллими мо,
Муаллими мо.

Убайд Раҷаб

Савол ва супоришҳо:

1. *Ҳар саҳар дар мактаб моро меҳрубонона кӣ пешвоз мегирад?*
2. *Барои донишманд ва боодоб шудани мо асосан кӣ сабабгор аст? Чаро?*
3. *Шумо ба иди устодатон чӣ тўҳфа карданиед?*
4. *Шеърро аз ёд кунед.*

Чистон

Миёнаи кўча,
Пур шуд аз бача.

Дарси 27. МЕҲНАТ ШАРАФ АСТ

(хониши берун аз синф)

Обрӯю шарафи инсон аз кори ўст. Дар ин бора чунин ҳикояте ҳаст. Ҷавонмарде дар сояи дарахт нишаста будааст.

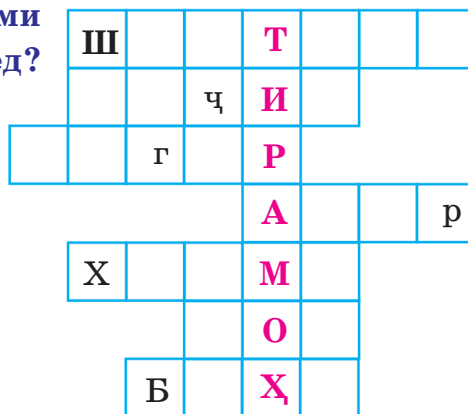
Аз назди ў пирамарде гузашта истода будааст. Ҷавонмард аз ҷояш хеста, ба пирамард салом медиҳад. Вале пирамард ба саломи ҷавонмард ҷавоб нагуфта гузашта меравад.

Ҷавонмард ҳайрон мемонад. Баъди чанд соат пирамард дар роҳи бозгашт омада ба ҷавонмард салом мегӯяд. Ҷавонмард ҳайрон шуда мепурсад, ки чаро аввал ба саломаш ҷавоб нагуфт ва ҳоло худаш омада, ба ў салом гуфта истодааст. Пирамард мегӯяд: «Вақте ки вай аз роҳ мегузашт, ҷавонмард дар сояи дарахт бекор нишаста буд.

Ҳоло бошад, ў заҳмат мекашад ва то ба беҳи дарахт ҷӯйи канда истодааст. Ҳар кас, ки меҳнат мекунад, ба тамоми иззату икром сазовор мебошад».

Аз кроссворди зерин номи меваҳои тирамоҳиро ёбед?

Боби III

АЗ ГАНЧИНАИ ЭҶОДИЁТИ ХАЛҚ

Писандидатарин чизе, ки падарон барои фарзандон бозгузоранд, фарҳанг аст.

Мақоли халқӣ

СУРУДҲО

Дарси 28. БОЙЧЕЧАК

Бойчечаку бойчечак,
Гули хушрӯйи химчак.
Бойчечак, бойчечак!

Бойчечак омад баҳор,
Булбулакон беқарор,
Бойчечак, бойчечак!

Бойчечака мир гуфтем,
Дарди сара гир гуфтем,
Бойчечак, бойчечак!

Бойчечак калон шудааст,
Пешопеш равон шудааст,
Бойчечак, бойчечак!

Бойчечак гули дастӣ,
Дар кӯҳу дашт нишастӣ!
Бойчечак, бойчечак!

Таги остона гур-гур,
Хонаи мо аз нон пур,
Бойчечак, бойчечак!

Бӯйи баҳор бойчечак,
Муждаи кор бойчечак,
Бойчечак, бойчечак!

Савол ва супоришҳо:

1. Бойчечак чӣ гуна гул будааст?
2. Шумо дар бораи бойчечак чӣ гуна шегъру сурудҳо медонед, гуфта диҳед.

Чистон

Чома пӯшад сад қабат,
Бо чомааш дорад хоб.
Чомаашро кушой,
Чашмат шавад ҳавзи об.

Дарси 29. СУМАЛАК НАЗРИ БАҲОР АСТ

Сумалак назри баҳор аст,
Чашни ҳар шабзиндадор аст.
Дилхушӣ соле ба кор аст,
Соли дигар боз биё!

Сумалак дар дег, мо кафча занем,
Дигарон дар хоб, мо дафча занем.

Орзу имрӯз хурӯшад,
Сумалак дар дег чӯшад.
Дилхушӣ чома бипӯшад,
Соли дигар боз биё!

Сумалак дар дег мо кафча занем,
Дигарон дар хоб, мо дафча занем.

Эй гули фасли баҳорон,
Дилхушӣ доранд ҳазорон,
Хосаи пиру ҷавонон,
Соли дигар боз биё!

Сумалак дар дег, мо кафча занем,
Дигарон дар хоб, мо дафча занем.

Бешакар ширинӣ дорад,
Худ ба худ рангинӣ дорад.
Таъми чун ширинӣ дорад,
Соли дигар боз биё!

Сумалак дар дег, мо кафча занем,
Дигарон дар хоб, мо дафча занем.

Шоҳиди айшу барор аст,
Боиси чӯши баҳор аст.
Равнақи ҳар қору бор аст,
Соли дигар боз биё!

Савол ва супоришҳо:

1. Чаро сумалакро назри баҳор мегӯянд?
2. Сумалакро дар кадом вақт чӣ хел тайёр мекунад?

ДАР ОЛАМИ АФСОНАҲО

Дарси 30. АФСОНАИ «ДЕВБАРЗАНГӢ»

Буд-набуд, як кампираке буд. Кампирак духтараке дошт ҳушёру чаққон. Духтарак ҳеҷ бекор шишта наметавонист: ҳавлӣ мерӯфт, хона меғундошт, хӯрок мепухт, пахта меришт, матоъ мебофт, либос медӯхт.

Рӯзе духтарак то шаб ба чархресӣ машғул шуд. Кампиракро хоб омаду гуфт:

– Вақти хоб шуд, духтарам, чароғро хомӯш карда хоб бикун. Мабодо балое аз дашти Қарбалое омада, чароғро дида, ба хонаи мо дарояд.

– Бофи бофон мекунам, бурри буррон мекунам, дӯзи дӯзон мекунам, пӯши пӯшон мекунам, баъд хоб мекунам, – ҷавоб дод духтар.

Духтар матоъ бофта, бурида, дӯхта, акнун пӯшида буд, ки Девбарзангӣ хандакунон даромада омада гуфт:

– Ҷароғи тобонро дидам, либоспӯшонро дидам, духтари рахшонро дидам, хурсанду хандонро дидам.

Духтарак тарсида, ҷароғро пуф карду ба бағали модараш даромада пинҳон шуд. Модараш гуфт:

– Якравӣ кардӣ, духтарам, сарамонро ба бало монондӣ!

Девбарзангӣ модару духтарро тела дода гуфт:

– Будаст магаро, буди набудаст магаро, дар шаҳри шумо пеши меҳмон хестан набудааст магаро?

Ҷампир аз ҷояш хеста, ҷароғ даргиронд. Дев боз гуфт:

– Будаст магаро, буди набудаст магаро, дар шаҳри шумо пеши меҳмон нон мондан набудаст магаро?

Ҷампир пеши Девбарзангӣ нон гузошт. Девбарзангӣ дасташро ба нон дароз карда буд, ки духтар гуфт:

– Будаст магаро, буди набудаст магаро, одати девон даст нашуста нон хӯрдан будаст магаро?

– Кучо даст шӯям? – пурсид Девбарзангӣ.

Духтар тозон берун баромад. Дар рӯйи ҳавлӣ чоҳе буд бисёр чуқур. Духтар сарпӯши чоҳро гирифтун рӯяшро бо наваду хас пӯшонда, худаш он тарафи чоҳ истода, Девбарзангиро ҷеғ зад:

– Мана об, биё дастатро шӯй!

Девбарзангӣ ба пеши духтар равон шуда, бегумон ба рӯйи хас қадам монда буд, ки якбора ба чоҳ

афтоду ду пояш шикаст. Духтар даҳони чоҳро маҳкам кард.

Духтараки ҳушёру чаққон бо ҳамин тадбир балоро аз сарашон дур карда, чӣ хел, ки дилаш мехост, ҳамин хел зиндагӣ карда гашт.

Савол ва супоришҳо:

1. Духтар бо чӣ кор машғул буд? Модараш ба ӯ чӣ гуфт?
2. Девбарзангӣ чӣ хел хонаи онҳо омад?
3. Духтар аз Девбарзангӣ чӣ хел халос шуд?

Латифа

АЙБИ ҚАТОРА

Муаллими математика вазифаи хонагии бачаҳоро аз назар гузаронида, ба кори Салим эрод гирифт.

– Аз шаҳри А ба шаҳри Б қатора бояд дар се соат расад, ту бошӣ, дар панҷ соат навиштай, – гуфт вай.

– Қатора дер карда бошад, айби ман нест! – ҷавоб дод Салим.

РИВОЯТ

Дарси 31. ЛУҚМОНИ ҲАКИМ ВА ДАЪВОГАРИ ДУРУҒГҮ

Луқмони Ҳаким дар роҳе мерафт, ки ногоҳ чашмаш ба изи пойи шутур афтод. «Ин изи пойи шутури кӣ бошад?» – меандешад ӯ ба роҳаш идома дода.

Андаке пештар рафта буд, ки як мард аз ақибаш расида омада пурсид:

– Шутури маро надидӣ?

Луқмони Ҳаким ба ӯ нигоҳ карда:

– Чашми чапи шутурат кӯр буд? – гуфт.

– Бале, – ҷавоб дод он мард.

– Шутурат вазнинбору шакарбор буд? – боз пурсид Луқмони Ҳаким.

Он мард гуфт:

– Бале.

Луқмони Ҳаким гуфт:

– Ана ҳамин изи пойро гирифта рафтан гир, шутуратро пайдо мекунӣ!

Он мард изи пойи шутурро гирифта рафтан гирифт, аммо ҳеҷ натиҷа надид. Баъд ӯ Луқмони Ҳакимро ба пеши қозӣ бурд ва гуфт:

– Тақсир, ин одам шутури маро дуздидааст.

Қозӣ пурсид:

– Чӣ гуна шоҳид дорӣ?

Гуфт:

– Шоҳид надорам, худи ҳамин мард шоҳид аст, зеро ӯ ҳамаи нишонаҳои шутурамро медонад. Агар ин шутури маро надуздида бошад, нишонаҳояшро аз кучо медонад?

Қозӣ аз Луқмони Ҳаким пурсид, ки:

– Аз кучо шумо нишонаҳои шутури ин мардро медонед? Шояд гапаш рост бошад?

Луқмони Ҳаким ҷавоб дод:

– Чашми чапи шутурро кӯр гуфтам, чунки дидам, ки шутур алафҳои тарафи рости роҳро хӯрда рафтаасту алафҳои тарафи чапи роҳро

надидааст. Шакарбор барои он гуфтам, ки чуволи болои шутур сӯроҳӣ доштаасту аз он сӯроҳӣ дар ҷо-ҷойи роҳ шакар рехтааст.

Сабаби вазнинбор гуфтаним ин аст, ки пайи се пойи шутур ба замин чуқур рафтааст.

Маълум мешавад, ки шутур ҳангоми чарида-наш зонуи як пояшро ҳам карда, алаф мехӯрдааст.

Қозӣ гапҳои Луқмони Ҳакимро маъқул дониста, ба давогар гуфт:

– Ту, нодон, одами дигар наёфтӣ магар, ки ин бузургворро дузд гирифтаӣ?! Акнун барои гуноҳат аз ин кас узр мехоҳӣ!

Мард аз даъвои ноҳақаш дар назди Луқмони Ҳаким хиҷолат кашада, аз ӯ узр пурсид ва аз қозихона берун рафт.

Савол ва супоришҳо:

1. Луқмони Ҳаким чӣ хел нишонаҳои шутурро гуфта дод?
2. Қозӣ дузд набудани Луқмони Ҳакимро чӣ хел донист?

Чистон

Яки бобо
Шасти падар,
Яки падар
Шасти писар.
(соат,
дақиқа,
сония)

ЛАТИФАҲО

Дарси 32. СОЛАТОН АЖДАҲОСТ

Афандӣ дар солёбӣ машҳур буд. Рӯзе як бой аз $\bar{u}$ чӣ будани соли худро пурсид. Афандӣ гуфт:
– Солатон мор аст.

Баъд аз даҳ сол он бой боз Афандиро дида, солашро пурсид, Афандӣ гуфт:

– Солатон аждаҳост.

Бой «муш, бақар» ... гӯён номҳои солро шумурду ба Афандӣ гуфт:

– Дар қатори ин дувоздаҳ номи сол мор ҳаст, аммо аждаҳо нест, шумо аждаҳоро аз кучо гирифтед?

Афандӣ ҷавоб дод:

– Мор рафта-рафта аждаҳо мешавад.

ШОИРИ ТАМАЪГАР ВА САРВАТМАНДИ ХАСИС

Шоире дар ҳақиқи як сарватманд (давлатманд) қасида навишта, $\bar{u}$ ро аз ҳад зиёд таъриф карда, ба сарватманд хонда дод: – Қасидаат хеле хуб аст, – гуфт сарватманд, – афсӯс, ки ҳозир дар пешам ягон чизи нақд нест, ки ба ту диҳам, лекин фардо биёй, ғаллаи бисёре медиҳам.

Шоир фардои он рӯз назди сарватманд омад, хост, ки ғаллаи ваъдагиро гирад, сарватманд ба $\bar{u}$ гуфт: – Қадам ғалларо талаб мекунӣ?

– Магар худатон дина ваъда накардед, ки фардо биё, галлаи бисёре медиҳам.

Сарватманд ҷавоб дод: – Ту бо қасидаат маро хурсанд кардӣ, ман ҳам туро бо ваъдаам хурсанд кардам, яъне ба ивази сухани дурӯғи ширини ту ман сухани дурӯғи ширин гуфтам, ҳисоби мову ту баробар шуд.

Савол ва супоришҳо:

1. Чаро Афандӣ соли сарватмандро аждаҳо гуфт?
2. Чаро сарватманд ба шоир гандуми ваъда кардагиашро надод? Сабаб дар чист?

Дарси 33. ЧИСТОН ВА ЗАРБУЛМАСАЛУ МАҚОЛҲО

Як ҷонваре бидидам,
Аҷаб хуш месарояд.
Сари гунча нишаста,
Шабро саҳар намояд.

Ба лой дарояд, лой намешавад,
Ба об дарояд, тар намешавад.

(Соя)

Модараш паҳну парешон,
Бачаҳош гунчаву гелон.

Чоряк гӯшту чоряк намак,
Шӯрбои шӯру худаш бенамак.

ЗАРБУЛМАСАЛ ВА МАҚОЛҲО

Сухан бисёр дону андаке гўй,
Якero сад магў, садро яке гўй.

* * *

Одоб ҳусни инсон аст.

* * *

Сухани ҳақ талх аст.

* * *

Хоксорӣ зинати инсон аст.

* * *

Аз хешу табори дур ҳамсои наздик беҳ.

* * *

Кам-кам хўру ҳамеша хўр.

Савол ва супоришҳо:

1. Зарбулмасалу мақолҳо кадом мавзӯҳоро дарбар гирифтааст?
2. Чистон ва зарбулмасалу мақолҳоро аз ёд кунед.

Дарси 34. ОДОБИ САЛОМ

(хониши берун аз синф)

Салом алифбои одоб аст, азизонам.

Маънояш сулҳ, оштӣ ва осудахотирӣ мебошад.
Маънои дигараш муборакбодӣ, яъне табрику таҳният гуфтан аст.

Салом воситаи нағзи дӯстӣ мебошад. Барои ҳамин саломро ҳеҷ гоҳ фаромӯш накунад.

Лекин салом қоидаҳои худро дорад.

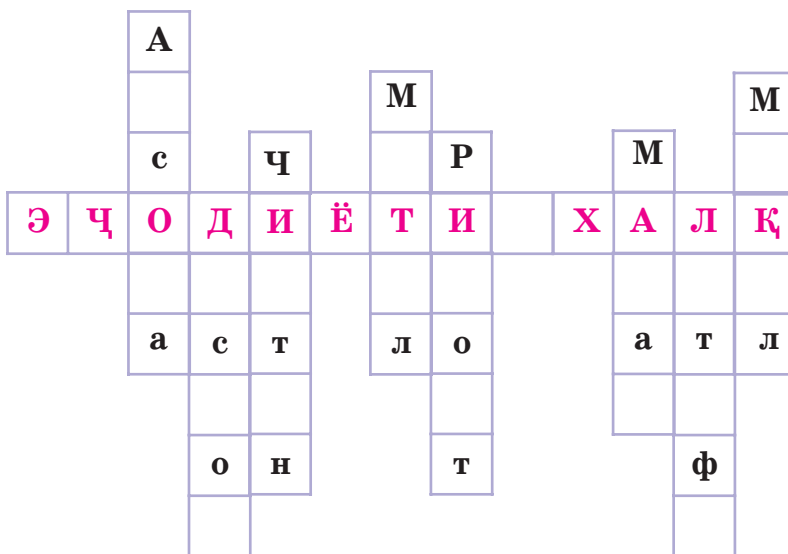
Масалан, аввал хурдсолон салом медиҳанд. Шумо ҳаракат кунед, ки пеш аз калонсолон салом диҳед. Аммо барои вохӯрӣ даст дароз накунад. Айб аст. Мунтазир шавед, агар калонсол даст дароз кунад, баъд шумо ҳам даст дода вохӯрӣ кунед. Бо дасту рӯйи ношуста салом намедиҳанд...

Ба шахсони рӯ ба рӯ омада салом гуфтан хислати нағзи инсон аст. Агар ба ношинос салом гӯед, «боракалло, ба тарбиякардаат раҳмат» гуфта мегузарад. Хурсанд мешавед, дилатон бардошта мешавад. Ана ҳамин барои шумо мукофоти калон аст...

Ҳоҷӣ Содик

Аз кроссворди зерин номи жанрҳои доир ба эҷодиёти даҳони халқ мансуб бударо ёбед?

Боби IV

САЁҲАТ БА ОЛАМИ АФСОНАҲО

Олами афсонаҳо
Олами рангин бувад.
Хоби баъд аз афсона
Хобаки ширин бувад.

Халқӣ

Дарсҳои 35–36. БАЧАИ ЗИРАК

(Афсонаи халқи ўзбек)

Дар замони қадим дар яке аз шахрҳо Иброҳим ном як одами меҳнаткаш зиндагӣ мекард. Вай шабу рӯз кор карда, аз болои меҳнаташ пули бисёр чамъ карда, ҳамаи он пулҳояшро ба даруни як кӯзача андохта мондааст. Ў бо умеди ягон рӯз ба ягон эҳтиёҷам лозим мешавад гуфта, кӯзаро бурда ба замини саҳро дар зери дарахти санҷид гӯр кардааст.

Аз байн як чанд рӯзҳо гузашта, ў ба пул мӯҳтоҷ шуда, барои гирифтани пул ба назди дарахти санҷид меояд. Аммо таги дарахтро кофта бинад, ки кӯзача нест. Ин ҳолати нохушро дида, бечора Иброҳим чӣ кор карданашро надониста менад. Ў як дӯсти боақл, олим ва фозил дошт. Дарҳол ба назди дӯсташ рафта, воқеаро нақл мекунад. Дӯсти фозилаш бо Иброҳим якҷоя дар назди дарахт меоянд. Олим фикр карда, ба ягон хулоса омада наметавонад. Дар ҳамин вақт ба назди онҳо як одами содда ва девонасифат меояд. Иброҳим ва олим воқеаи шударо ба он одам нақл карда, фикри ўро мепурсанд.

Он одам:

– Аз сабаби он ки решаи дарахти санҷид ба беморӣ дору аст, онро кофтаанд ва кӯзачаро дида, онро гирифта бурдаанд, – гуфтааст.

Дар ҳамин вақт як бачаяки ҷавон ҳам омада, суханҳои онҳоро гӯш карда меистод. Ў сухани он марди соддаро шунида:

– Донистам, донистам, кӯзачаро ёфтаи осон. Мана ин бародар решаи санҷид дору аст, гуфтанд. Албатта, табиб ба ягон одами бемор решаи санҷид ёфта оварданаширо гуфтагист.

Он одами бемор ба ҳамин ҷо омада, таги ин дарахти санҷидро кофта, решаро ҳам, кӯзачаро ҳам гирифта бурдагист.

Акнун шумоён аз табибон пурсетон, ки кадом табиб дар ҳамин рӯзҳо ёфта омадани решаи санҷидро фармудааст. Агар ҳамон табибро ёбетон, ҳама кор ҳал мешавад, – гуфтааст.

Иброҳим ва дӯсти олимаш ба суҳанҳои марди содда ва бачаи ҷавон дар ҳайрат монда, ба ақлу фаросати онҳо офарин гуфтаанд.

Олим ҳамаи табибонро мешинохт ва ба назди онҳо рафта мепурсид.

Яке аз табиб:

– Бо як беморе, ки Ҳоҷӣ Ҳайдар ном дошт, аз ин якчанд рӯз пеш решаи санҷид ёфта оварданаширо гуфта будам, ӯ гирифта овард. Ман дору тайёр карда дода будам ва ӯ ба кучо зиндагӣ кардани беморро низ гуфт.

Иброҳим ва дӯсти олимаш одами беморро ёфта, воқеаро гуфта додаанд. Он одам: – Аз якҷо дарахти санҷидро ёфтам. Барои камтар аз решааш гирифтани кофта будам, кӯзачаи пул доштаро ёфтам, онро бо худам овардам, агар соҳибаш барояд медиҳам, – гуфтааст.

Олим:

– Ана ҳамон замин, замини ин дӯсти ман аст, дӯстам як марди камбағал буда, соҳиби ҳамон

кӯзача ҳам ҳамин касанд, агар кӯзачаро бармегардонед, хеле кори савоб мекардед, – гуфтааст.

Иброҳим ранги кӯзача ва дар дарунаш чанд пул буданаширо пас аз гуфта додан, он одами бемор кӯзачаро додааст.

Савол ва супоришҳо:

1. Ба афсона барои чӣ «Бачаи зирак» ном гузоштаанд?
2. Фикри ёфта шудани кӯзача аз кӣ баромад?
3. Афсонаро хонед ва мазмунаширо нақл кунед.

Дарси 37. АФСОНАИ «ВАЗИРИ ДОНО»

Боре дар мамлакате хушксолӣ омад. На барфи дуруст бориду на борон, ғалла дар саҳрову мева дар боғ норасида ва ҳосили деҳқон нодаравида монд. Гуруснагӣ омад, байни мардум мурумури сар шуд.

Подшоҳ, аҳволи халқу мамлакатро дида, ба таҳлука афтада, намедонист, ки чӣ кор кунад ва мардумашро аз марг чӣ гуна наҷот диҳад. Бисёр фикр кард, вале ба натиҷае расида натавонист. Ба чунин қароре омад, ки сарвари кишварро барои як сол ба вазираш супорад ва худаш ба назди бародараш, ки подшоҳи кишвари ҳамсоя буд, рафт.

Вазир сарвари мамлакат шуд. Акнун ӯ фикр мекард, ки мамлакатро чӣ тавр аз гуруснагии марговар наҷот диҳад. Баъди фикри дуру дароз вазир ба як хулосае омад. Ӯ ба хазинаи подшоҳ рафта, тамоми тиллову тангаро баробар ба мардум тақсим кард. Баъд ба мардум рӯ оварда гуфт:

– Ман ин пулҳоро ба шумо барои қарз ме-
диҳам. Шумо ба кишварҳои дигар равед, ки
дар он ҷо хушксолӣ нашудааст ва онҳо ҳосили
фаровон ба даст овардаанд. Аз он ҷо гандуму
орд харед. Ҳамон қадар харед, ки то соли
оянда аз гуруснагӣ намуред ва то ҳосили оян-
да зинда монед. Қарзи худро пас аз вафот кар-
дани подшоҳ ба хазина месупоред.

Мардум хушҳол шуданд ва рафтанд ба кишварҳои
дигару ба он пул гандуму орд хариданд. Ҳамин
тавр, аз марг наҷот ёфтанд.

Мардум хушҳол шуда, дуо мекарданд, ки под-
шоҳ умри дароз бинад.

Аз байн як сол гузашт. Подшоҳ ба қасри худ
баргашт. Ҳоло ӯ аз асп нафаромада, лаганбардо-
рон ба подшоҳ гуфтанд, ки вазир ҳамаи тиллову
тангаи хазинаро ба мардум тақсим кард.

Подшоҳ асабонӣ шуда, ба вазир ҳукми қатл
дод. Ҳамон даме, ки ҷаллод сари вазирро бури-
дан мехост, ӯ ба подшоҳ рӯ оварда гуфт:

– Эй сарвари олам! Иҷозат диҳед, ки пеш аз
маргам ба шумо чанд сухан гӯям.

– Гап зан! – розӣ шуд подшоҳ. Вазир гуфт:

– Воқеан ҳам ман ҳамаи хазинаи шуморо ба
мардум тақсим кардам. Мардум тиллову тангаҳоро
гирифта, ба кишварҳои дигар рафтанд ва аз он
ҷо ғаллаву орд хариданд. Ана ҳамин тавр ҷони
худро аз гуруснагии марговар наҷот доданд. Ман
ин пулҳоро ба онҳо ба қарз додам, ки ин қарзро
пас аз вафоти шумо бояд баргардонанд. Эй под-
шоҳи олам, ҳоло тамоми мардум ба ҳаққи шумо

дуо мекунанд, ки саломатии подшоҳам пойдор ва умрашон дароз бошад!

Ин суханҳоро шунида, подшоҳ фаҳмид, ки воқеан ҳам вазири $\bar{u}$ доно аст. Охир, вай на фақат мардумро аз гуруснагии марговар наҷот дод, балки онҳоро водор намуд, ки подшоҳи худро дӯстдоранд ва барояш умри дароз хоҳанд. Подшоҳ инро фаҳмида вазири донои худро накушт.

Ана ҳамин тавр вазири доно ҳам мардум ва ҳам худахро аз марг наҷот дод.

Савол ва супоришҳо:

1. Барои чӣ подшоҳ ба кишвари бародараш рафт?
2. Вазир чӣ хел халқро аз марг наҷот дод?
3. Чаро подшоҳ вазирро накушт?

Дарси 38. АДАБ БО ПАДАРУ МОДАР

(хониши берун аз синф)

Агар пурсанд, ки адаб бо падару модар кадом аст, бигӯй:

1. Ҳурмати онҳоро ҳамеша нигоҳ доштан;
2. Барои моли дунё ва чизу чора нисбати онҳо саҳтӣ накардан;
3. Барои ҳурмат ва хизмате, ки ба падару модар мекунад, миннат накардан;
4. Ба рӯи онҳо саҳт нигоҳ накардан;
5. Дар вақти ҷеғ задани онҳо зуд ҳозир шудан;
6. Дар вақти сӯҳбати онҳо қаҳру димоғ ва руй турш накардан;

7. Ҳар чӣ фармоянд, агар дар он гуноҳе набошад, иҷро кардан;
8. Ҳангоми сухан гуфтан бо онҳо ё бо дигаре дар наздашон овозро баланд карда сухан накардан;
9. Бе маслиҳати падару модар ба сафар нарафтани;
10. Барои хурсанд шудани онҳо ҳаракат ва кӯшиш кардан;
11. Падару модарро чун сачдагоҳ муқаддас донистан.

Ҳусайн Воизи Кошифӣ

Дарсҳои 39–40. ШОҲИ ШОҲДОР

(Афсонаи халқи Гурҷистон)

Буд – набуд, як шоҳ буд. Вай дар фарқи сараш шоҳ дошт. Албатта, инро одамон намедонистанд, шоҳ ягон вақт сарашро луч намекард. Сартарошҳоро бошад, мекушт. Метарсид, ки сартарошҳо шоҳи ўро овоза мекунанд. Рӯзе навбати як сартароши бечора расид. Вай тарсидаю ларзида ба дарбор омаду сари подшоҳро луч карда як қад парид: як чизи ба шоҳи барзагов монанд аз фарқи сари шоҳ баромада меистод.

«Ин шоҳ шоҳ доштаст, ки сартарошҳоро мекуштаст, – ба худ гуфт вай. Ана гап дар кучо будааст!...»

Аммо сартарош худро чунон нодида вонамуд, ки шоҳ хурсанд шуд.

– Ту дар ҳақиқат дар сари ман ягон чиз надидӣ? – гаштаву баргашта пурсид вай.

– Надидам, тақсир, надидам, – ҷавоб дод сартарош ҳар дафъа. Дар сари шумо ба ғайр аз мӯйи сар ягон чизи зиёдатӣ нест!

– Ин тавр бошад, рав, – амр кард шоҳ, – чор тарафат қибла. Лекин аз даҳонат ягон гап барояд, аз худат гила кун!

– Аз даҳони ман ягон гап намебарояд, шоҳи аъзам, – ҷавоб дод сартарош ва зиндаву саломат ба хонааш рафт.

Хешу табори сартарош бовар накарданд.

– Чӣ хел шуд, ки ту зиндаву саломат баргаштӣ? – пурсиданд онҳо. Подшоҳ ба ту чӣ хел раҳм кард?

– Намедонам, – ҷавоб дод сартарош, – ман рафтаму сари шоҳро тарошидам, шоҳ ҷавоб дод. Тамом, вассалом!

Сартарош ба намедонам гуфтан, намедонам гуфт, лекин ин хабарро дар дилаш дошта натавониста қариб мурда буд. Дилаш чунон танг мешуд, ки кафам мегуфт. Худашро ба чор тараф зада ором карданӣ мешуд, наметавонист. Дандон ба дандон монда лаб мегазид. На шаб хоб дошту на рӯз. «Шоҳ маро мекушт, беҳтар буд, – мегуфт вай ба худаш, -ин қадар азоби саҳт намекашидам!»

Як рӯз вай ба лаби дарё рафт. Он ҷо найзор буд. Ба найзор даромаду бо буди овоз «Шоҳи мо шох доранд!» гуфт ва дилаш холи шуд. Вай шоду хуррам ба хонааш баргашт ва дигар ягон азобу азият надошт.

Чанд рӯз пас аз он ҷо, яъне аз лаби дарё як мусофир гузашт. Вай аз бекорӣ кадукорӣ гуфта,

як найшакарро шикасту ба лабаш бурда пуф кард. Пуф карда буд, ки аз даруни най ба чойи садо овоз баромад.

Гӯё касе гуфт: «Шоҳи мо шох доранд! Шоҳи мо шох доранд!» ин хабар ба шаҳр расид. Шаҳриён ҳам ба лаби дарё омада найшакар гирифта пуф карданд. Тамоми шаҳр аз ин хабар пур шуд:

– Шоҳи мо шох доранд! Шоҳи мо шох доранд!

Овоза, албатта, ба гӯши шоҳ расид. Шоҳ дарғ-азаб шуда амр кард:

– Равед, ҳамон сартарошро биёред, ин хабарро вай овоза кард.

Чанд гулом сартарошро кашон-кашон ба дарбор бурданд. Шоҳ гуфт:

– Эй малъун! Барои чӣ дар шаҳр овоза кардӣ, ки ман гӯё шох дорам? Ҳама най кашида суруд мехонанд, ки шоҳ шох дорад...

Сартарош гуфт: – Ин хабар дурӯғ будагист, – чунки ман нагуфтаам.

Худатон як бор най гирифта пуф кунад, мефаҳмед. Шоҳ боз амр кард, ки барояш як най биёранд. Чун най оварданд, вай ба лабаш бурда пуф кард. Аз най боз ҳамон овоз баромад:

– Шоҳи мо шох доранд! Шоҳи мо шох доранд!

– Дидед, – гуфт сартарош, – ҳатто худатон ин хабарро дар дарбор овоза кардед. Пас, айби кист?

– Оббо, – гуфт шоҳ шарманда шуда, – дар олам ягон сир пинҳон намомондааст!

Шоҳ намедонист, ки дар олам бисёр чиз пинҳон мемонад, аммо гапу кори шоҳ аз назари халқ ягон вақт пинҳон намомонад!

Савол ва супоришҳо:

1. Шох барои чӣ сартарошхоро мекушт?
2. Яке аз сартарошҳо аз дасти шоҳи шохдор чӣ хел озод шуд?
3. Шох доштани шоҳ чӣ тавр маълум шуд?

Дарси 41. ҲИҚОЯИ «ОЛИМИ БЕҲИММАТ»

Дар замони Баҳроми Гӯр олиме буд, ки дар илму дониш ва ҳунар ягонаи замону машҳури даврон. Азбаски борҳо ўро ба Баҳроми Гӯр таърифу тавсиф карданд, подшоҳ олимро ба назди худ даъват намуд.

Подшоҳ ба олим аз илмҳои гуногун савол дод ва ҷавобҳои дуруст шунид. Пас аз ин Баҳром фикр кард. Вай худ ба худ гуфт: «Ин шахсро вазири худ интихоб мекунам. Аммо пеш аз он бояд ўро дар олиҳиммати (ҳимматбаландӣ) ва адаб (хушхулқӣ, шарм) озмоиш (санҷиш) намоям».

Подшоҳ Баҳроми Гӯр олимро ба назди дастурхони пурнозу неъмат даъват намуд. Фармуд, ки мурғобибирён карда, пеши меҳмон гузоранд. Олим ними мурғро пора кард ва бо шавқу ҳирси зиёд хӯрд. Сипас ними дигари мурғи бирёнро низ пора карду бо чунин ҳарисӣ (чашмгуруснагӣ) тамом намуд. Вай ба подшоҳ боре ҳам манзурат (нигоҳ) накард ва марҳамат нагуфт.

Баҳромшоҳ ба андеша рафт ва худ ба худ гуфт: «Ин мард ҳиммат (саховат, ҷавонмардӣ) надорад. Дар пеши ман мурғ чунин меҳӯрад, дар гайби (набудани) ман чӣ гуна хӯрад?!»

Подшоҳ он мардро иҷозати рафтан дод. Он мард бо чунин беадабӣ ва беҳимматӣ аз вазифаи вазирӣ маҳрум монд.

Муҳаммад Авфӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Ба подшоҳ кадом хислати он мард маъқул на-шуд?
2. Он мард донишманд бошад ҳам, аз чӣ дур буд? Аз хоксорӣ, адаб, ҳимматбаландӣ, чашмсерӣ? Аз кадомаш?

Дарси 42. АФСОНАИ «ПИСАРАКИ ЗИРАК»

Буд, набуд, дар як деҳаи дурдасти кӯҳистон писараке буд. Вай модарандар (модари ӯгай) дошт. Онҳо як буз ва бузғола доштанд.

Модарандар ҳар рӯз баробари дамидани субҳ писаракро бедор мекард ва аз ӯ талаб менамуд, ки бузу бузғоларо ба саҳро барад.

Як пагоҳӣ мисли ҳарвақта писарак бузҳоро ба саҳро бурд. Рӯз нисф шуда буд.

Дар ҳамин вақт аз кучое гурги бадҳайбате пайдо шуд.

Вай дод зад ва гуфт:

– Кани, гап зан! Туро хӯрам ё бузҳоятро?

Писарак аз ҳайбати гург тарсид ва чӣ гуфта-нашро надонист. Вай лаҳзае ба фикр рафт: агар ба гург ҳамла кунад, зӯраш намерасад ва агар чорае наҷӯяд, гург бузғолашро мехӯрад. Не, ӯ ба ин кор роҳ намедиҳад.

Дар ҳамин вақт шиками писарак, ки аз саҳар боз ҳеч чиз нахӯрда буд, қур-қур кард.

Гург ин садоро шунид ва як қад парида гуфт:

– Ҳо, писар, дар шиками ту чист, ки уллос мекашад?

Писарак худро гум накард ва бо ҷиддият гуфт:

– Дирӯз дар вақти ношто ду сагчаро хӯрда будам. Онҳо акнун фаҳмиданд, ки дар пеши ман гург истодааст, мехоҳанд берун бароянду туро пора-пора кунанд.

Гург аз шунидани ин суханҳо ба воҳима афтод ва аз писарак хоҳиш намуд:

– Эй писарак, то ман аз ин ҷо рафтан даҳонатро макушо, вагарна сагҳо маро мехӯранд.

Писарак даҳонашро бо дасташ пинҳон кард. Гург саросема шуду то ҷон дошт, гурехт. Вай дар як лаҳза аз назар ғойб шуд. Писарак бо зиракӣ ва ҳозирҷавобии худ аз чанголи гурги гурусна халос гардид.

Савол ва супоришҳо:

1. Писарак бо гург чӣ хел рӯбарӯ шуд?
2. Гург ба писарак чӣ гуфт?
3. Писарак аз чанголи гург чӣ хел халос шуд?

Чистон

Шир-шири шаррак,
Донаҳош тарак.

(Борон)

Дарси 43. АФСОНАИ «БУЗИ СОДДА ВА РҶБОҲИ ФИРЕБГАР»

Рӯбоҳе бисёр ташна монд. Назди чоҳе рафт ва ба даруни чоҳ қаҳид. Вай аз чоҳ серӣ об нӯшид ва баъд баромадан хост.

Ҳарчанд кӯшиш кард, лекин баромада натаво-нист.

Ҳамин вақт бузаке барои об нӯшидан омад. Вай рӯбоҳро дар даруни чоҳ дид. Буз аз рӯбоҳ пурсид:

– Ҳамсояҷон, оби чоҳ ширин аст?

Рӯбоҳи маккор гуфт:

– Ман дар умрам чунин оби ширин нахӯрда будам. Барои ҳамин ҳам аз ин чоҳ баромадан намехоҳам.

Бузи қингилапо ба сухани дурӯғи рӯбоҳи фи-ребгар бовар кард. Вай низ ба чоҳ қаҳид ва аз об серӣ нӯшид. Баъд хост, ки барояд, натаво-нист.

Рӯбоҳ ба буз гуфт:

– Аз об хуб серӣ нӯшидӣ? Биё, акнун сари дупо исто, ман боло бароям. Баъд туро ҳам боло мекашам.

Бузи содда розӣ шуд. Сари ду по ба девори чоҳ рост истод. Рӯбоҳи маккор ба гардани буз баромад. Баъд берун қаст ва ба роҳи худ рафтан гирифт. Бузи бечора аз қафои ӯ зориву тавалло кард:

– Ба ман ёрӣ деҳ! Маслиҳати мо чӣ буд?

Рӯбоҳ ба ақиб нигаристу гуфт:

– Эй бузи беақл! Пеш аз даромадан ба чоҳ илочи баромаданро бояд фикр мекардӣ. Акнун чӣ хел, ки меҳоҳӣ, ҳамон хел баро!

Савол ва супоришҳо:

1. Чаро рӯбоҳ ба чоҳ даромад?
2. Ба рӯбоҳ барои аз чоҳ баромаданиш кӣ кӯмак расонд?
3. Чаро буз ба чоҳ монд? Сабаби он дар чист?

Дарси 44. МЕҲРИ КИТОБ

(хониши берун аз синф)

Китоб – ганчи бебаҳо, хазиначи шеърӯ суҳанҳои оқилона, маскани илму дониш ва рафиқи ҳамдаму раҳнамои мост.

Ба китобхонӣ ман ҳанӯз аз хурдсолӣ шавқу рағбат пайдо карда будам. Дар лаҳзаҳои холи хондани роману повесту ҳикояҳоро дӯст медорам. Ҳар гоҳ ҳангоми хонда баромадани ягон китоб чизҳои ба худам номафҳумро мефаҳмам, ба саволҳо ҷавобҳои дуруст меёбам.

Имсол ман дар хонаамон китобхонаи шахсӣ ташкил кардам. Шумораи китобҳоям ҳоло аз 200-то гузаштааст. Дар китобхонаам асарҳои шоиру нависандагони тоҷику ўзбек ва халқҳои дигарро ёфтан мумкин аст.

Ман ин китобхонаи шахсии хурдакаки худро аз як хазиначи бузург афзалтар медонам. Боре як ҳамсинфам маро санҷидани шуда гуфт: «Агар ба ту як хона китоб ва як хона тилло таклиф кар-

данӣ шаванд, кадомашро мегирифтӣ?» Ман хандада ҷавоб додам, ки албатта як хона китобро. Магар китобро ба зар иваз кардан мумкин аст? Рӯзе нест, ки ҳаёти ман бе китобхонӣ гузарад...

Ҳарчанд шумораи китобҳои хондаи ман бисёр набошад ҳам, лекин орзу дорам, ки зиёдтар китоб хонам.

Китоб дар зиндагӣ рафиқи беҳтарин аст. Боварӣ дорам, ки дӯстии ману китоб якумрӣ аст.

Дарсҳои 45–46. АФСОНАИ «ТОРТАНАКИ ХИРА»

Дар замонҳои қадим дар доманаи кӯҳе тортанакон мезистанд. Онҳо бо тӯрбофӣ ном бароварда буданд. Тӯри бофтаи онҳо мисли ресмони абрешим нарм ва тобовар буд.

Тортанакҳо ҳафт додарон буданд. Онҳо аз пагоҳ то бегоҳ тӯр мебофтанд. Тӯри онҳоро як мӯйсафеди моҳигир бурда, ба моҳигирони дигар меодод. Азбаски тӯри тортанакҳо сабук, тобовар ва барои моҳигирӣ хеле мувофиқ буд, дар шаҳр овоза пайдо кард.

Аввали баҳор айнаи авҷи моҳигирист. Ҳамин вақт тортанакҳо ҳам серкор мешуданд. Бародари калонӣ андак танбал буд. Бинобар ин, ўро тортанакҳои хира мегуфтанд.

Як рӯз бародари хурдӣ аз қафои тортанакҳои калон пойид, то фаҳмад, ки бародараш бо чӣ кор машғул мешавад. Бародараш аз хона баромад. Тортанакҳои хурдӣ низ аз паси вай рафт ва дере нагу-

зашта шоҳиди мулоқоти аҷиб шуд. Тортанаки калонро мори дар гӯшҳояш ҳалқаҳои тилло овезон пешвоз гирифт.

Баъд онҳо сӯйи буттае рафтанд, ки дар таги он қонварҳои дигар ҳам буданду занбӯри сиёҳи захрнок суруд мехонд.

Тортанаки хира аз паҳлӯи мори алои зебо нишаст.

Иштирокчиёни базм ҳама ҳашароту хазандаҳои захрнок буданд.

Тортанаки хурд хиратабъ ба хона баргашт. Вале ба бародаронаш чизе нагуфт. Вай нахост таби бародарони дилсофу меҳнатдӯсташ низ хира шавад.

Рӯзҳо мегузаштанд. Бародари калонӣ ҳамоно аз пайи айшу ишрат буд, торафт гандатару бепарвотар мешуд.

Боре ӯ бо бародаронаш зистан нахосту аз хона баромада рафт. Қӯраҳои деринаи худ – занбӯри сиёҳ, ғунда, мори афъиро ёфтуну ҳамроҳи онҳо дар дашту биёбон умр ба сар бурд.

Рӯзе аз рӯзҳо тортанаки хира ёд аз бародаронаш карду баргашт. Вале аз шарм қуръати ба назди онҳо даромадан надошт. Ногоҳ аз кучое мӯйсафеди моҳигир пайдо шуд.

– Ҳа, тортанаки хира, омадӣ?

– Омадам, – гунаҳкоруна сар ҳам кард тортанаки хира. – Ман хатоямро фаҳмида, пушаймон шудам. Ман дигар аз бародаронам ҷудо намешавам.

Моҳигир тортанакро ба хона даровард. Додарон бародари худро дида шод гаштанд.

Мўйсафед ба бародарон гуфт:

– Ҳамаатон аҳл шавед, меҳнат кунед. Бигзор тортанаки хира ваъда диҳад, ки дигар фиребгарию қаллобӣ намекунад.

Тортанаки хира ба мўйсафеди моҳигир ташаққур гуфт.

Ваъда дод, ки минбаъд ба базми мору каждум, гундаю занбӯр намеравад, ҳамроҳи бародаронаш ба меҳнати софдилона машғул мешавад.

Тортанаки хира дар қавлаш устувор монд. Аз ҳамон рӯз ҳафт додарон зимистону тобистон тор танида, баҳри мўйсафеди барнодили моҳигир тӯри рангоранг мебофтанд.

Савол ва супоришҳо:

1. Тортанакҳо чӣ гуна ҳунарҳо доштаанд?
2. Чаро тортанаки калониро хира мегуфтаанд?
3. Оиди мўйсафед ва сабаби иттифоқи тортанакҳо фикратонро баён кунед.

Лугат:

Мори афъӣ – як навъ мори калони захрнок.

Дарсҳои 47–48. АФСОНАИ «МУРҒ, МУРҒОБӢ ВА МУШ»

Мурғу мурғобиву муш ҳамроҳ зиндагӣ мекарданд. Мурғ рӯзе ин тарафу он тараф рафта, каме гандум ёфту хеле хурсанд шуд.

Вай ба ҳамроҳонаш гуфт:

– Гандум ёфтам, гандум! Инро орд кардан даркор. Кӣ ба осие мебарад?

Муш гуфт:

– Ман намебарам.

Мурғобӣ ҳам ғут-ғут кард:

– Ман ҳам наметавонам.

Худи мурғ гандумро ба осие бурд. Мурғобиву муш аз пасаш рафтанд.

Мурғ дар осие гандумро орд кард. Вай ба мушу мурғобӣ гуфт:

– Акнун ордро ба хона баред.

Муш гуфт:

– Ман намебарам!

Мурғобӣ ҳам сухани мушро такрор кард.

Ноилоҷ худи мурғ ордро ба хона бурд.

Ба хона, ки расиданд, мурғ пурсид:

– Ордро кӣ хамир мекунад?

Мушу мурғобӣ ба як оҳанг ҷавоб доданд:

– Мо намекунем!

Мурғ сурфаро кушода, ордро бехт ва хамир кард. Зуволаҳо боз карду нон тайёр кард. Акнун нонро пухтан лозим буд. Мурғ, ки бисёр хаста шуда буд, ба шариконаш рӯй овард:

– Кӣ ҳезум мешиканаду кӣ танӯрро метафсонад?

Мурғобии танбал гуфт:

– Ман ҳезум намешиканам.

Муши тарсончак гуфт:

– Ман танӯрро наметафсонам.

Мурғ ҳезумро ба танӯр андохта, оташ зад. Танӯр тафсид. Вай гумон кард, ки нонро яке аз шариконаш ба танӯр мечаспонад.

Аз онҳо пурсид:

– Хайр, нонро ба танӯр мечаспонед?

Мурғобиву муш аз гармии танӯр тарсида, зуд худро ба ақиб кашиданду баробар гуфтанд:

– Мо ин корро намекунем.

Худи мурғ нонро ба танӯр часпонд. Пас аз чанд дақиқа нон пухт. Мурғ нони гармакро аз танӯр канда, рӯйи дастархон гузошт ва аз шариконаш пурсид:

– Хуб, кӣ нон мехӯрад?

Мурғобӣ саросемавор гуфт:

– Ман мехӯрам.

Муш давида омаду чирросзанон гуфт:

– Ман, ман ҳам мехӯрам.

Мурғ бадқаҳр шуд ва овозашро ғафс карда гуфт:

– Не! Шумо заҳмат накашидед, нон наме-хӯред.

Мурғ ҳамроҳони меҳнатгурезу танбалашро ба сари дастархон роҳ надод.

Савол ва супоришҳо:

1. Чаро мурғобию муш ба мурғ ёрӣ нарасонданд?
2. Ба фикри шумо рафтори кадоми инҳо дуруст аст? Чаро?
3. Аз афсона чӣ хулоса баровардед? Гуфта диҳед?

Чистон

Дастан агарчӣ дар пеш,
Нохост мезанад неш.

Боби V

ОМАД ФАСЛИ ЗИМИСТОН, БАЧАҶО ШОДУ ХАНДОН

– Зимистони чонона,
Чӣ овардӣ тӯёна?
– Кӯрпаю барф овардам,
Палтою шарф овардам,
Мӯзаи гарм овардам,
Гилеми нарм овардам.
Болои барфи ёна
Бозӣ бикун шодона.

Зулфия Атоуллоева

Дарси 49. ФАСЛИ ДИЛЧЎ

Зимистон гарчи дар кӯҳ
Гули лола нарӯяд.
Агарчи оби борон
Руҳи сабза нашӯяд.

Дамида қоқу аз хок,
«Манам хуррам» нагӯяд.
Давида «қу-қу» гӯё
Мусича хас начӯяд.

Бувад дилчӯ зимистон,
Бувад хушрӯ зимистон.
Биёяд барф ором,
Нишинад бар дару бом.

Зоғи ало беҳад шод,
Битозад карда фарёд.
Дар кӯчаҳои пурбарф
Садо ояд зи ҳар тарф:

– Баро ба кӯча, Шаҳноз,
Даме бо мо чана тоз...
Бувад дилчӯ зимистон,
Бувад хушрӯ зимистон.

Акбар Пирӯзӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Чаро зимистонро фасли дилчӯ мегӯянд?
2. Дар зимистон ба қойи гули лола чӣ гуна растаниҳо мерӯяд? Чаро?

Чистон

Ҳам дар тобистон,
Ҳам дар зимистон,
Либосаш дигар
Намекунад он.

Дарси 50. ЗИМИСТОН НАБОШАД-ЧӢ?

Санобар аз хобаш хезад, хобгоҳаш хеле хунук шуда, пора-пора барф борида истода будааст. То ин вақт ҳеч кас печкаи гармкунанда дарнагиронда буданд. Ӯ хоҳу нохоҳ аз ҷояш хеста, ба оби ширгарм дасту рӯяшро шуста омад.

Модараш:

– Худаш дирӯзакак тирамоҳ буд, имрӯз бошад, зимистон ҳам омада монд, – гуфт.

Санобар «Зимистон набошад, чӣ мешавад-а?», гуфт.

Мурувватапа:

– Зимистон набошад-мӣ? – гуфту, як лаҳза хомӯш истод.

Пас як воқеаи шудагиرو гуфта дод.

Ҳамон вақт вай дар синфи сеюм мехонд. Аз сабаби зимистон сахт наомаданаш, замин дар вақташ дам нагирифтаниш ва ҳаво хунук нашуданиш дарахтон хеле барвақт бедор шуда буд. Дар арафаи баҳори ҳақиқӣ сар шудан, хунукии сахт муғҷаҳои дарахти меванокро канда рафта буд. Ҳамон сол себ, зардолу, шафтолу, хулоса ҳосили меваҳо кам шуда буданд.

Хеле хушксолӣ шуда, кам ҳосил додани пахтаро гуфта буданд. Мурувватапа ҳамаи инҳоро як ба як ба ёдаш оварда, ба духтараш гуфт:

– Зимистон набошад, замин нағз дам гирифта наметавонад.

Замин ба се фасли табиат меҳнати сахт карда, ба халқ нозу неъматҳо медиҳад. Дар зимистон осуда дам мегирад. Обҳои барфу боронро ҷамъ карда, намии онро барои ҳосили оянда ниғаҳ медорад. Ба худаш қувват ҷамъ мекунад. Бо омадани баҳор ба инсон оғӯши худашро кушода, меҳрашро мепошад.

– Зимистон набошад, замин монда мешавад-мӣ? – гуфта пурсид Санобар чашмонашро ялаққос занонда.

– Дуруст ёфтӣ, духтарам. Замин монда мешавад. Вай монда шавад, ба ҳосили себу анор, тарбузу харбуза ва картошкаҳои ту истеъмол мекарда зарар мерасад. Пахтаамон хеле ба қимат меафтад. Барф наборад, Бобои барфӣ сохта наметавонӣ, яхмолак бозӣ карда наметавонӣ.

Даҳони Санобар кушода шуда монд. Ба ростӣ, агар зимистон набошад, имрӯза барин серию пурӣ намешудааст-а? Ҳоло вай маънои ин гапҳоро фикр карда истода буд, ки модараш ба китфаш зада, «Зуд бош, духтаракам, боз аз дарсат дер намон», гуфту вайро ба мактабаш гусел кард.

Санобар роҳи равон гуфтаҳои модарашро фикр карда мерафт. Чунки ба саволаш ҷавоби аз модараш шунидаро ба ҳамсинфонаш ҳам гуфтаниш меомад.

Яйра Саздуллоева

Савол ва супоришҳо:

1. Мурувватана аз чӣ сабаб воқеаи гузаштaro дар бораи зимистон ба ёдаш овард?
2. Санобар дар бораи зимистон чӣ гуна тасаввур дошт? Шумо чӣ? Фаҳмонда диҳед?

Чистон

Ин чӣ меҳмон, ки бо зӯрӣ медарояд,
бо зӯрӣ пеш мекунӣ.

(Сармо)

Дарси 51. АСКАР ВА БАЙРАҚ

(14-январ – Рӯзи иди муҳофизони Ватан)

Байрақ барои аскар –
Чун шаъну шон азиз аст.
Ҳамчун шараф муқаддас,
Монанди ҷон азиз аст.

Илҳомбахши аскар
Ҳангоми ҷанг – байрақ.
Ҳодии фатҳу нусрат,
Номусу нанг – байрақ.

Байрақ, ки пар фишонад,
Нури зафар фишонад.
Зӯру тавон бубахшад,
Танҳо ба пеш хонад.

Лозим шавад, барояш
Сарбоз ҷон фишонад.
То ин ки байрақи мо
Зери хатар намонад.

Ҷӯра Ҳошимӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Чаро байрақ барои аскар ҳамчун ҷон азиз будааст?
2. Барои чӣ байрақро нури зафар гуфтааст?
3. 14-уми январ чӣ гуна ид аст?

Луғатҳо:

1. **Байрақ** – алам, парчам.
2. **Шаъну шон** – қадр, мартаба, дараҷа.
3. **Ҳодӣ** – ҳидояткунанда, пешво, раҳнамо.
4. **Фатҳ** – ғалаба, фирӯзӣ; кушоиш.
5. **Нусрат** – ёрӣ, ёрмандӣ, кўмак.
6. **Тавоно** – қобил, боқудрат.

Дарси 52. ПОРАИ НОН

(хониши берун аз синф)

Бобои Карим пагоҳӣ аз нонуштаи чойхонаи маҳалла баргашта меомад, ки ногоҳ назараш дар рӯи хасрӯбаҳои хамгаште ба пораи нони хоколуд афтод.

Бобои кушодарӯй ва хуштакаллум, ки бо чӣ гуна ҳикоя ва латифаи аҷиб ҳамроҳонашро қоҳ-қоҳ хандонда меомад, якбора бозистод. Аз нохост гирифтахотир гардидани ӯ дигарон ҳайрон шуданд. Вале ин ҳайрат тӯл нақашид.

Бобо тезтар қадам монда, ба канори кӯча баромаду қади болоро ҳам намуда, буридаи нонро бо эҳтиёт аз замин бардошт.

Гӯё меҳӯрда бошад, сахт-сахт онро пуф карда, оҳиста ба роҳаш равон шуд.

– Набераи хурдиамон Эраҷ, умраш дароз бод, бачаи зираку бофаросат баромад, Бобоҳаким ба касе нигоҳ намекард. Гумон мекардед, ки ӯ худ ба худ ҳарф мегӯяд.

– Имсол мактабашро тамом мекунад. Ҳар кию ҳар чӣ. Меҳраш ба мақолу масалғундорӣ зиёд

шудааст. Дирӯз зарбулмасалу мақолҳои нонро ба ман хонда, боре пурсид: «Барои чӣ дар мавзӯи нон ин қадар мақолу масал бисёр?»

– Ҳар чӣ кам бошад, азизу гапаш бисёр мешавад, ҷони бобо, – гуфтам ба ӯ. Дар ҳақиқат ҳам оё ҳамин тавр нест? – пурсид Бобоҳаким аз як нафари ҳамроҳонаш, ки баробар қадам мениҳод, – замоне гуфтам, ҷони бобо, шиками одамон аз нон сер набуд. Зеҳн мон, маънии «Нон дар нондону калидаш дар осмон чист?» яъне ёфтани нон осон набуд.

Раҳим Ҷалил

Дарсҳои 53–54. ЧАНА

Падари Фарҳод барои ӯ чана харида омад. Чанаи оҳанӣ мисли курсии мошин така ҳам дорад. Панҷараи гирди нишастгоҳаш ҷило медиҳад.

Падар чанаро ба Фарҳод доду гуфт:

– Бачам, чанаро ҳамроҳи ҷӯраҳоят бозӣ кун.

Фаҳмидӣ?

Фарҳод хомӯш монд. Вай рӯзи дигар саросемавор нонушта карду чанаро аз ресмонаш дошта, ба кӯча баровард.

Барфи калон-калон меборид, бачаҳо бо мағалу шӯхӣ бозӣ мекарданд. Яке яхмолакбозӣ мекард, дигаре бобои барфӣ месохт.

Ҳамин ки бачаҳо Фарҳоду чанаашро диданд, гирди ӯро ҳалқавор печонда гирифтанд.

Фарҳод «Гурезед, поятонро зер мекунад» гуфту аз ресмони чана маҳкам дошта, Шавкатро тела

доду гузашта рафт. Вай чанаро кашола карда ба теппай он сўйи кўча баромад.

Нигора ба Фарҳод наздик шуду хоҳиш кард:

– Маро ҳам савор кун. Хайр?

Фарҳод дар ҳоле, ки чанай худро ба боло кашола мекард, гуфт:

– Не, мешиканад.

Фарҳод ба болои теппа баромаду ба чанаш савор шуд. Баъд бо пояш андаке чанаро такон дод, ки чана бо суръат ба поин ҳаракат кард. Ба рўйи Фарҳод донаҳои барф сўзанвор мерасиданд, чана гўё парвоз мекард. Шамоли сард гўшҳои Фарҳодро молиш меод, аммо ў хунукиро ҳис намекард.

Вақте ки чана ба поини теппа расид, аз ҳаракат бозмонд. Ба пеши Фарҳод Баҳодур давида омад. Вай ба Фарҳод нигоҳ карда, илтимос намуд.

– Биё, бо навбат бозӣ кунем. Як дафъа ман чанаро мекашам, як дафъа ту мекашӣ.

Фарҳод абрўвони худро чин карду гуфт:

– Не, ресмонаш канда мешавад.

Баҳодур аз он ки Фарҳод хоҳиши ўро рад кард, хафа шуд. Вай ба назди бачаҳое, ки яхмолакбозӣ мекарданд, баргашт.

Фарҳод боз чанай худро ба болои теппа кашола карда баромад. Баъд ба он савор шуда, ба поин лағжида фуромад. Ў панҷ-шаш бор ин амалро такрор карду хаста шуд. Фарҳод чанай худро оҳиста-оҳиста кашола карда, ба пеши бачаҳо омад.

Ў ба Баҳодур рўй овард:

– Баҳодур, биё! Ба навбат савор мешавем.

Баҳодур ҷавоб дод:

– Не, лозим не! Ман бо бачаҳо бозӣ мекунам. Фарҳод ба назди Нигора рафт.

– Нигора, биё. Ҳардуюмон дар теппа чанасаворӣ мекунем.

Нигора, ки бо духтаракон Бобои Барфӣ месохт, ба Фарҳод гуфт: – Навакак илтимос кардам, надодӣ. Акнун даркор нест.

Фарҳод андаке бозии бачаҳоро тамошо карду баъд зиқ шуд. Вай мехост, ки ба пеши писарҳо равад, аммо аз Баҳодуру Шавкат шарм медошт. Худаш танҳо чанасаворӣ кунад, чандон шавқовар нест. Вай намедонист, ки чӣ кор кунад.

Фарҳод аз алам хост, ки гиря намояд. Вай акнун фаҳмид, ки падараш чаро «Чанаро бо ҷӯраҳоят бозӣ кун» гуфта буд. Фарҳод чанаро кашола карда, оҳиста-оҳиста ба назди писарҳо омад ва чанаро дар байни онҳо гузошту оҳиста гуфт:

– Ҳама бо навбат савор мешавем. Шумо розӣ?

Бачаҳо ин дафъа «не» нагуфтанд. Чанаи наву ҷилодори Фарҳод болои тепша мебаромаду мефаромад. Акнун ба он писаракону духтаракон бо шавқ савор мешуданд.

Ўткур Ҳошимов

Савол ва супоришҳо:

1. Барои чӣ Фарҳод чанаширо ба Баҳодуру Нигора надод?
2. Ба шумо кадом хислатҳои Фарҳод писанд нест? Чаро?
3. Ҳикояро хонед ва мазмунаширо нақл кунед.

Дарси 55. АРЧАИ ПУРҶИЛО

Арчаи сабзу зебо
Истода байни хона.
Хурду калон дар гирдаш
Ҳастем имшаб парвона.

Арчаи моро бинед,
Чи хуш медиҳад ҷило.
Сар то ба пояш имшаб
Гӯё шудаст аз тилло.

Рӯзи мизи идона
Меваю қанди бисёр.
Меҳмонону мизбонон –
Ҳама шоду бахтиёр.

Очаҷони меҳрубон
Ғаме дар дил надорад.
Ҳатто вай дар сари дег
Шодона месарояд.

Чи хуб, намекунад дард
Имшаб пойи бибиҷон.
Бибиҷони садсола
Мерақсад шоду хандон.

Аз шодӣ ман дар ҷоям
Шиштан наметавонам.
Дар васфи ту, Соли Нав,
Шеърро тарона хонам.

Аз ташрифат, Соли Нав,
Шод аст пиру барно.
Кошкӣ, ҳар рӯз биёй
Хандон ба хонаи мо!

Маҳбуба Неъматзода

Савол ва супоришҳо:

1. Дар Соли Нав шохчаҳои арчаро бо чӣ гуна бозичаҳо оро медиҳанд?
2. Чаро Соли Навро ҳама бо хурсандӣ пешвоз мегиранд?
3. Шеърро хонед ва аз ёд кунед.

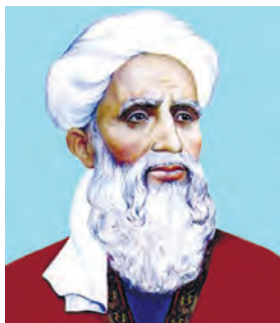
Ба ҷои катаки холии нақша ҳарфҳои мувофиқ гузошта, калимаи нав ҳосил кунед:

► **Ҷавобҳо:** но, тар, таб, но, фар.

1.	до	••	дон
2.	даф	•••	буз
3.	мак	•••	рик
4.	Си	••	ма
5.	са	•••	ҳанг

Боби VI

ҲАЁТИ ИБРАТОМЎЗИ ГУЗАШТАГОН

Бузургон омадан доранду рафтан надоранд.

* * *

Доной биной аст.

* * *

Илми беамал – дарахти бесамар.

Мақолҳои халқӣ

Дарси 56. АБЎАБДУЛЛОҲИ РҶДАКӢ

Номи аслии Рӯдакӣ Ҷаъфар мебошад. Ҷаъфар аз ҷавониаш зеҳни тез дошта, дар мактаб бо баҳои аъло мехонд. Солҳо мегузаштанд. Заковат ва фаросати ин бачаи хурдсол торафт дар чеҳраи зебо ва симои покизаи ӯ намоён мешуд. Ӯ бо як бор хондан шеър ва ҳикояву афсонаҳоро аз ёд мекард. Вай завқи баланд ва овози хуш ҳам дошт. Навохтани асбобҳои мусиқии чанг ва удро аз хурдиаш ёд гирифта буд. Ҷаъфар дар синни ҳаштсолагӣ ба сурудани шеър оғоз карда, шеър-ҳояшро ба оҳанг дароварда суруд карда мехонд.

Ӯ ҳамаи илмҳои замонашро хеле хуб аз бар карда буд. Баъдтар овозаи шоирӣ ва маҳорати сурудхонию мусқинавозии ӯ дар сартосари мамлакат паҳн мешавад. Ин писар шоири оянда устод Рӯдакӣ буд, ки шеъри тоҷикиро дар ҷаҳон машҳур кард.

Аз Рӯдакӣ то ба мо шеърҳои китобҳои бисёр боқӣ мондааст.

ПАНДУ ҲИҚМАТҲОИ УСТОД РҶДАКӢ

Ҳар кӣ н-омӯхт аз гузашти рӯзгор,
Низ н-омӯзад зи ҳеч омӯзгор.

(Таҳлил: таҷрибаи рӯзгор муаллими аввалини одам буда, аввал одам дарси ҳаётро аз он омӯхтанаш лозим).

Ҳеч ганҷе нест аз фарҳанг беҳ,
То тавонӣ, рӯй бар ин ганҷ неҳ.

(Таҳлил: ягон тиллою зар аз дониш беҳтар нест, то тавонӣ, бисёртар дониш омӯз).

* * *

Ҳеҷ шодӣ нест андар ин ҷаҳон,
Бартар аз дидори рӯи дӯстон.
Ҳеҷ талхӣ нест дар дил талхтар,
Аз фироқи дӯстони пурҳунар.

(Таҳлил: ягон шодию хурсандии дунё аз дидори дӯстон беҳтар нест. Ҳеҷ ягон талхӣ аз ҷудоии дӯстони ҳунарманд талхтар нест. Ҳама хушнудию хурсандихоро бо дӯстон якҷоя гузарондан хуб аст).

Савол ва супоришҳо:

1. *Рӯдакӣ дар ҷавониаш чӣ хел мехондааст?*
2. *ӯ чӣ гуна ҳунарҳо доштааст?*
3. *Оиди мавзӯғ фикратонро баён сохта, панду ҳикматҳоро аз ёд кунед.*

Луғатҳо:

1. **Бартар** – афзалият, болотар, баландтар
2. **Ганҷ** – хазинаи тилло, нуқра ва ҷавоҳирот
3. **Фарҳанг** – дониш, илм, маърифат.
4. **Фироқ** – ҷудой, дурӣ аз ҳамдигар.

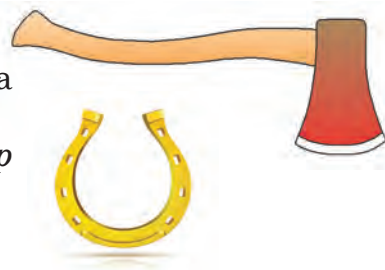

Муаммо

БО ТАБАР

Бо ду зарбаи табар наълро ба 6 ҳисса тақсим карданд.

Чӣ тавр? (*Ҷавоби муаммо дар охири китоб дода шудааст*).

Дарси 57. РИВОЯТИ ФОИДАИ ХОНДАНИ «ШОҲНОМА»

Як марди давлатманд будааст. ӯ ҳама чиз доштаасту фақат фарзанд надоштааст. Аз байн чанд солҳо гузаштаасту Худо ба вай як писар додааст. Оилаи онҳо ягона писарро хеле эрка карда калон кардаанд. Он писарак аз шамоли қаноти пашша ҳам шамол мехӯраду аз овози дегу табақ ҳам метарсидааст. Вақте ки вай калон мешавад, ўро ба мактаб медиҳанд. Он писарак бо бачаҳои ҳамсинфаш муросо карда наметавонад. Бачаҳо вайро «ту писарбача не, ту духтар» гуфта масхара мекарданд. Баъд модараш ҳафтаи дигар вайро гирифта, ба мактаби духтарона бурдааст. Аз байн моҳу солҳо гузаштаанд. Писарак калон шудаасту фақат хислати духтарона доштааст. Вай аз корҳои вазнин мегурехтаасту аз ҳар як чизу ҳодиса метарсидааст. Ҷисмаш ҳам латифу лоғар ва гап заданию шишту хестанаш ҳам духтарона будааст.

Падараш хеле ғамгин шудааст. Баъд ӯ пеши ҳақимону донишмандон рафта, мепурсад:

– Ба ман маслиҳат диҳетон, ки чӣ кор кунам, ки писарам ҷавони паҳлавону нотарс ва ҷасур шавад?

Яке маслиҳат медиҳад, ки шогирди паҳлавон шавад.

Падар писарашро пеши паҳлавони номдор мебарад. Писарак бо гӯштингирию машқ ва тарбияи бадан машғул мешавад. Аммо камтар обу тоб меёбаду халос.

Дигар кас маслиҳат медиҳад, ки ҳамроҳатон гирифта ба шикор баред ва ба $\bar{u}$ тирандозиро ёд диҳед. Писар шикорчии моҳир ва тирандозӣ хуб мешавад.

Сеюмӣ маслиҳат медиҳад, ки:

– Ба писаратон шиновариро ёд диҳед. Падараш ин корро ҳам мекунад. Дар натиҷа писараш дар чанд моҳ машқи шиноварӣ карда, шиновари моҳир мешавад.

Бо вучуди ин ҳама заҳмату кӯшишу ҳаракатҳо тарсу шарми духтарона писаракро тарк намекунад. Ба $\bar{u}$ хислатҳои мардонагӣ намерасид.

Баъд падари писарак пеши муаллим (мударрис)-и мадраса рафта, ҳамаи воқеаро ба $\bar{u}$ гуфта медиҳад.

Муаллими мадраса мегӯяд:

– Писаратонро ду-се моҳ ба тарбияи ман диҳед.

Падари писарак розӣ шуда, бачаашро ба мадраса мебарад. Муаллим мефаҳмад, ки зеҳну қобилияти писарак хеле тез аст. Ба вай мефармояд, ки китоби «Шоҳном»-и Абулқосим Фирдавсро пайдо кунад. Писарак «Шоҳнома»-ро пайдо карда меорад, муаллим ба $\bar{u}$ аз «Шоҳнома» дарс мегузарад. Аз байн ду-се моҳ мегузараду писарак «Шоҳнома»-ро хонда тамом мекунад.

Дар ин муддати шоҳномагонӣ писарак тамоман дигар шуда, бачаи ҷасур ва паҳлавони нотарс мешавад. Гап задану ҳаракатҳои ҳама ҷавонмардона мешаванд. Падараш хеле хурсанд шуда, бо тӯҳфаҳои зиёд назди муаллим рафта, аз $\bar{u}$ миннатдор шуда мегӯяд:

– Агар сир набошад, гӯед канӣ чӣ хел писари тарсончаку шармигини заифмиқози маро ба ин хел чавонмарди ҷасуру паҳлавон табдил додед?

Муаллим мегӯяд:

– Шумо беҳтараш аз ҳақим Фирдавсӣ миннатдор шавед, писаратонро «Шоҳнома» мард кард. Беҳуда мардум намегӯянд:

Ҳар он кас, ки «Шаҳнома»-хонӣ кунад,
Агар зан бувад, паҳлавонӣ кунад.

Ривояти халқӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Чаро писари марди давлатманд хислати духтарона дошт?
2. Ба падари писарак донишмандон чӣ маслиҳат доданд?
3. Писарак чӣ хел хислати духтаронаро тарк кард?

Чистон

Ҳама чиз соя дораду вай не.

Дарсҳои 58—59. РУСТАМИ ДОСТОН ВА ДЕВҲО

Рустам як рӯз барои шикор ба кӯҳ баромада буд. Бисёр шикор карда монда шуд. Дар лаби як чашма хобаш бурд. Подшоҳи девҳо, ки душмани Рустам буду фурсат мепоид, вайро бандӣ кард.

Рустам бедор шуду худро дар банд дид. Ночор ба дев гуфт:

– Ман ба ту бисёр бадӣ кардам, падари ту ро куштам, модари ту ро куштам, ту ҳақ дорӣ, ба

ман ҷазои сахт диҳӣ, маро ба шах зан, ман донаи кӯкнор гардам, армон аз дили ту барояд.

Дев гумон кард, ки Рустам бо ин тадбир роҳи халосӣ меҷӯяд. Бинобар ин бар акси гуфтаи вай кор карда, ўро ба дарёи Ҷайхун партофт.

Рустам дар рӯи дарё чил нафарро дида, ёрдам пурсид. Одамҳо банди дасти ўро кушоданд. Рустам аз дарё баромада, ба ҷустуҷӯи дев равон шуд. Девро аз кӯҳ ёфт. Дев ба Рустам гуфт:

– Рустам омадӣ?

– Ҳа, омадам, – гуфт Рустам, – аҳволам бад, бисёр ташна мондам, дастам дар банд аст. Агар раҳм кунӣ, ба ман як коса об деҳ!

Дев бовар кард, ки дасти Рустам бастааст. Як коса об гирифта, ба назди вай омад. Рустам девро даст гирифт. Се шабу се рӯз гӯштин гирифт. Охир Рустам девро ба замин зада сарашро бурид.

Бори дигар Рустам ба шикор равон шуд. Боз дар кӯҳ ўро хоб гирифт. Деви сафед, додари подшоҳи девҳо, ба ҷустуҷӯи Рустам афтода буд. Ногоҳ Рустамро дар хоб дарёфту бандӣ кард. Рустам бедор шуда, худро дар банд диду дар рӯ ба рӯяш девро. Дев гуфт:

– Ту подшоҳи моро куштӣ, ман бародари подшоҳам. Деви сафед ном дорам. Қасди бародарамро аз ту мегирам, ба хорию зорӣ туро мекушам!

Рустам гуфт:

– Рост мегӯӣ, ман падар ва модари ту, хешу табори ту ва подшоҳи ҷамъи девҳо, акаи туро

куштам. Ту маро гиру ба кӯҳ зан, ки донаи кӯкнор гардам, армон аз дили ту барояд.

Деви сафед Рустамро гирифта, ба дарёи Чайхун партофт. Рустам ба гирдобе афтода, чарх зад ва чашмаш ба як шохи дарахт афтод, ки рӯйи дарё овезон буд.

Рустам коре карда, бо дандоншохи дарахтро газид, аз дарё баромад. Ба тарафи беша рафт, тарафи аспаш рафту дид, ки Деви сафед дар қасди гирифтани аспи вай афтодааст. Худашро дарбаста нишон дод.

Дев Рустамро дид. Аз ром кардани аспи Рустам бозистод. Рустам ба тарафи дев равон шуд. Дев гуфт:

– Рустам, омадӣ?

– Ман омадам, аз ташнагию гушнагӣ ҳолам ба танг аст. Ба ман аввал обу нон деҳ, баъд хоҳӣ куш, нахоҳӣ, озод кун.

Дев бовар кард, ба назди Рустам омад. Рустам ба вай ҳамла кард. Девро ғалтонд, сарашро бурид.

Баъди ин аз қабили девон ба ҷанги Рустами Достон дигар деве ҷуръат карда наомад.

Мазмун аз «Шоҳнома»

Савол ва супоришҳо:

1. Подшоҳи девҳо Рустамро бандӣ карда чӣ кор кард?
2. Рустам аз дарё чӣ хел халос шуд ва чӣ кор кард?
3. Барои чӣ бори дигар девон ба ҷанги Рустам ҷуръат карда наомаданд?
4. Ривоятро хонед ва мазмунашро нақл кунед.

Муаммо

СЕБ

Панҷ дона себро ба панҷ нафар чӣ тавр бояд тақсим кардан лозим аст, ки як дона себ дар табақча боқӣ монад? (*Ҷавоби муаммо дар охири китоб дода шудааст*).

Дарси 60. АФСОНАИ «БАЧАГИИ АЛПОМИШ»

Дар замони қадим дар сарзамини Қўнғирот Бойбўрӣ ва Бойсарӣ ном ду бародар зиндагӣ мекардаанд. Рӯзе аз рӯзҳо Бойбўрӣ писардор мешавад. Ба ӯ Ҳақимбек ном мегузоранд. Бойсарӣ бошад, духтардор шудааст. Ба вай Барчиной ном гузоштаанд. Ба хонадони онҳо шодию хурсандӣ шудааст.

Аз байн рӯзу моҳу солҳо мегузарад. Бачаҳо гап мезадагӣ шудаанд. Ҳақимбек ва Барчинойро дар синни чорсолагиашон барои хондан ба мадраса медиҳанд. Саводи онҳо баромада, аҳли илм мешаванд.

Акнун Бойбўрӣ ба писараш илми подшоҳӣ ва сипоҳӣ (лашкаркашӣ, ҷанговарӣ)-ро омӯзонданӣ шудааст. Падараш Ҳақимбекро ба дасти устодони амалҳои камонандозӣ, найзапарронӣ ва гӯштингириро меомӯзонида супоридааст. Ҳақимбек ҳангоми шашсола шуданаш ба Қосим ном тирандози машҳур шогирд мешавад. Устодаш ба ӯ дар давоми шаш моҳ аз тирандозӣ сабақ меомӯзад. Ба Ҳақимбек камонандозиро ёд медиҳад.

Аз бобои Ҳақимбек камони парноки чордахуним ботмон монда будааст. Онро ҳеҷ кас аз ҷояш ҳам

чунбонда наметавонистааст. Як рӯз Ҳақимбек ана ҳамин камонро ба дасташ бардошта истода, пас сар дода фиристодааст. Тири камон ба мисли раъду барқ баромада, қуллаи баланди кӯҳи Асқарро харошида рафтааст.

Баъд овозаи камонро бардоштани Ҳақимбек ба ҳама ҷо паҳн шудааст.

Халқ ҷамъ шудаанд. Аз байни онҳо як донишманд баромада:

– Дар дунё як кам навад, яъне ҳаштоду нӯх паҳлавон (баҳодур) гузашта буд. Сардори ҳамин паҳлавонҳо Рустами Достон буд. Бигзор, охирон паҳлавон Алпомиш шавад. Бо ҳамин дар қатори навад паҳлавон ҷой мегирад, – гуфтааст.

Ҳамин тавр Ҳақимбек паҳлавон шуда, ба қатори навад паҳлавон дохил шудааст.

Савол ва супоришҳо:

1. Бойбӯрӣ бо кадом мақсад Ҳақимбекро ба дасти устодон супоридааст?
2. Ҳақимбек камонро чӣ хел бардошта тавонист?
3. Ҳақимбек чӣ хел номи паҳлавониро гирифт?

Дарси 61. ХОСИЯТИ САҲАРХЕЗӢ

(хониши берун аз синф)

Саҳархезӣ хосияти хос ва ҷудоғонае дорад. Аввал, ки «хез» – гӯён аз хоби ширинат бедор мекунанд, овози гӯянда ба гӯшат бало барин мерасад. Дил

мехоҳад, ки боз андак чашмонатро накушоӣ, чанд нафаси дигаре аз ҷоғаҳи гарму нарм нахеста фароғат ёбӣ. Боз камакак, боз андаке... Ҳамаи мурод ба ҳамин ду ибора меғунҷад: саҳти ногувор аст хоби ширини саҳарро талх кардан. Вале ҳамаи ин ҳолатест, ки андаруни лаби бистар рӯй медиҳад. Қуввате ёбиву он ҳаловати танбали зорро дур афканда, аз ҷо хезӣ, берун баромада, андаке ин тарафу он тараф гардӣ, якбора ба аъзои баданат сабуқӣ медарояд. Руҳат тоза мешавад, хотират болида мегардад. Гумон мекунӣ, ки дар дунё ягон ташвишу ғаме нест ва одам танҳо барои он ба дунё омадааст, ки шоду хуррам бошад.

Ҳамаи он ташвишҳое, ки то ба ҳол дар сарат буд ва ту ғами онро хӯрда, худро азоб медодӣ, ҳамааш киروي ғап, киروي ғам хӯрдану азоб кашидан намекунад. Ҳамааш дар дами субҳ ва нафаси саҳаргоҳон ночиз менамояд.

Ўрун Кӯҳзод

Дарсҳои 62–63. ШАЙХ НАҶМИДДИН КУБРО

Будааст, набудааст, дар замони қадим ба тарафи Амударё як сарзамини боғу бӯстоне будааст. Табиаташ бисёр зебо ва халқаш доно будааст.

Заминаш чунон ҳосилдор будааст, ки агар чӯbero халонда монед, дар ҳақиқат ниҳол шуда месабзидааст. Ба ин сарзамин донишмандон ҳам бисёр буданд. Шайх Наҷмиддин Кубро донишманд ва сарвари донишмандон будааст. Халқ агар ба ягон кор даст

заданӣ шавад, аввал аз вай маслиҳат меपुरсидааст. Барои ҳамин ҳам ба ин сарзамин ҷангу ҷидол кам мешудааст. Номи ин сарзамин Хоразм будааст.

Хулоса, рӯзе ғоратгарони муғулҳо ба Хоразм ҷанг сар карда, боғу гулзорҳои дар роҳаш бударо вайрон мекунанд. Ба хонаҳо оташ монда, гову гӯсфандонро гирифта бурда, шаҳро печонда мегиранд. Нияти ин ғоратгарон ба ин сарзамини зебо худашон ҳукмрон шуда, халқашро гулом карда фуруҳтан будааст.

Халқи Хоразм ба ғаму ғусса афтаанд. Паҳлавонхояш ба ҷанг тайёри мекунанд. Душман дар атрофи шаҳр роҳи ишғол кардани қалъаро ҷустуҷӯ карда мегаштааст. Яке аз хабаркашонӣ муғул ба сардораш: – Ҳазрати олий, аз гуноҳам гузаред, фикрамро гӯям, – гуфта таъзим кардааст.

– Гӯй фикратро!

– Шоҳам, донишмандони ин сарзамин хеле бисёранд. Донишмандони доноён Шайх Начмиддин Кубро дар ҳамин ҷо зиндагӣ мекунанд. Дар ин ҷанги хунин, дили он ҳазрат озор ёбад, зинҳор галаба карда наметавонем.

Фармон диҳед, шайх ба тарафи мо гузаранд. Баъд аз он мо остин барзада ҷанг сар кунем. Шоҳ бисёр фикр карда, ниҳоят таклифро қабул кардааст.

– Мактуб тайёр кунед! Қосид, яъне чопар фиристед! ҳазрати Шайх ба тарафи мо гузаранд!

Чопар мактубро гирифта, аз дарвозаи қалъа ба дарун даромадааст. Ба Начмиддин Кубро хатро бурда додааст. Шайх, ки бо якчанд муридонаш меништааст, мактубро бо овози баланд хондаанд:

«Ҳазрати Шайх, ба ҳаққи ҳурмати нисбати шумо доштамон, бо оилаатон ва даҳ каси дигар ба тарафи мо гузаред! Осуда ва бофароғат зиндагӣ мекунед!»

– Шайх гуфтаанд: Рафта гӯед: Наздикони ман аз даҳ кас зиёданд. Рӯзи дигар боз чопар мактуб овардааст: «Ҳазрат, хуб шудааст, бо сад кас биёед!»

Шайх гуфтаанд:

– Гапҳои манро рафта гӯед, ки онҳо аз сад кас ҳам бисёр буданд. Рӯзи сеюм боз чопар мактуб овардааст: «Хуб шудааст, бо ҳазор кас биёед!» навишта будааст дар хат. Ҳазрат чунин гуфтаанд:

– Наздикони ман аз ҳазор кас ҳам бисёранд. Тамоми халқ наздикони мананд. Рӯзи чорум саҳар нашуда, халқ ноором шудааст. Ҳоло Офтоб набаромада, душман ба даруни қалъа зада даромада, оташ мондааст. Ба дасти кадом касе калтак, ба дасти каси дигар дос ба душман ҳуҷум кардаанд. Шайх Наҷмиддин Кубро ҳам ба ҷанги хунин даромадаанд. Аввал барои байрақи душманро гирифтани ҳаракат кардаанд. Чунки, ҳам кардани байрақ – мағлуб шудани рақиб аст.

Шайх ҳангоми байрақи душманро ҳам карда истодан, як ғоратгар ба дасти ростии Шайх ханҷар задааст. Шайхи ба хун олуи аз як даст ҷудо шуда, аз болои асп афтидаанд. Дасти ростии ба байрақи душман канда шуда монда бошад, байрақро ҷанг зада, ба поён мекашидааст. Душман ҷӣ қадар зӯр занад ҳам, аз дасти канда шудаи

Шайх байрақро гирифта натавонистааст. Душман мағлуб шудааст.

Шайх Начмиддин Кубро бошад, дар чанг барои Ҳимояи Ватан шаҳид шудаанд.

Ривояти халқӣ

Савол ва супоришҳо:

1. *Горатгарон бо кадом мақсад ба Хоразм ҳуҷум кардаанд?*
2. *Душман ба Шайх Начмиддин Кубро чӣ хел мактубҳо фиристодааст?*
3. *Чаро Шайх ба тарафи душман нагузаштаанд?*
4. *Ривоятро хонед ва мазмунашро нақл карда диҳед.*

Чистон

Шаҳр ҳасту одам нест,
Дарё ҳасту об нест.

Дарсҳои 64–65. СУЛТОН МАҲМУД ВА БЕРУНӢ

Рӯзе Султон Маҳмуд дар Ғазна дар болохонаи қасри боғи Минг Чинор бо вазирон, олимон ва шоирон сӯҳбат карда менишаст. Яқбора нигоҳаш ба Абӯрайҳон Берунӣ афтида, ўро имтиҳон карданӣ мешавад.

– *Ӯ ба Берунӣ муроҷиат карда мегӯяд: – Кани мунаҷҷим, гуфта деҳ, ки ман аз ин чор дари болохона ба воситаи кадом дар ба берун баромаданам мумкин? Фикратро ба коғаз навису ба ягон каси дар ин чо нишаста, ҳатто ба худам ҳам нишон надода, ба зери кӯрпачаи ман гузор!*

Абӯрайҳон Берунӣ ба дасташ устурлобро гирифта, бӯр ва тахтача оварданашонро мегӯяд. Пас баландии офтобро санҷида, ҷадвал месозад, каме фикр карда истода, ба як порча қоғаз чизеро навишта, онро чорқат карда ба ҷойи гуфтаи султон мемонад.

– Ёфтӣ-мӣ? – гуфта мепурсад султон.

– Ҳа, ёфтам, – мегӯяд Абӯрайҳон Берунӣ. Султон ба қоғаз нарасида, устоҳоро ҷеғ зада, ба тарафи офтоб мебаромадаи болохона дар кушоданашонро фармон медиҳад. Баъд аз ҳамон дар ба берун баромада, боз гашта медарояд. Пас аз чанде вақт ба ҷояш нишаста, қоғази дар таги кӯрпача бударо гирифта мехонад. Дар он қоғаз суханҳои «Аз ягонтои ин чор дар ба берун намебароянд, балки аз девори офтоб мебаромада дари нав кушода, аз ҳамон дар мебароянд» гуфта дар қоғаз навишта шуда будааст. Султон қаҳр карда, гуломашро ҷеғ зада: «Абӯрайҳонро ба болохонаи қаср бароварда, ба замин партоетон!» гуфта амр медиҳад. Фармон иҷро карда мешавад. Лекин каме пеш аз ин воқеа бо фармони султон соябоне кашида мешавад, ки Абӯрайҳон ба болои ҳамон меафтад.

Барои ҳамин ҳам ягон ҷояш лат намеёбад. Бо амри султон боз ўро ба болохона гирифта мебароранд. Султон ба Абӯрайҳон муғамбирона нигоҳ карда мегӯяд:

– Эй, Абӯрайҳон! Инро ҳам пешакӣ доништа будӣ?

– Ҳа, медонистам, султонам, – гуфта ҷавоб додааст Абӯрайҳон.

– Инро бо чӣ исбот карда метавонӣ? – султон ба ӯ тир барин нигоҳ мекунад.

Абӯрайҳон ғуломашро ҷеғ мезанад. Вай дафтари хоҷаашро гирифта оварда медиҳад. Олим аз байни он як варақро дарронда гирифта, ба султон медиҳад. Султон коғазро гирифта хонда ҳайрон мешавад ва сарашро ҳам карда каме хомӯш меистад. Дар он варақ суханҳои:

«Манро фалон рӯз, дар фалон ҷой ба замин гирифта мепартоянд. Лекин ягон ҷоям лат наёфта, сиҳату саломат мемонам» навишта шуда будааст.

Низомии Арӯзии Самарқандӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Султон Маҳмуд донишмандии Абӯрайҳон Беруниро чӣ хел илтиҳон кард?
2. Абӯрайҳон Берунӣ барои чӣ ба замин афтида, ягон ҷояш лат наёфт?
3. Дар коғаз чӣ навишта шуда будааст? Дар дафтар чӣ?
4. Ривоятро хонед ва мазмунашро гуфта диҳед.

Лугатҳо:

1. Мунаҷҷим – ситорашинос.
2. Устурлоб – асбоби ситорасанҷӣ

Латифа

МАВЗӢИ ДАРС

– Муаллими тарбияи ҷисмонӣ талабагонро аз дарс ҷавоб дода фармуд:

- То хона давида равед.
- Барои чӣ? – пурсиданд бачаҳо.
- Барои он ки мавзӯи дарси имрӯзаатон давидан аст,
- гуфт муаллим.

Дарси 66. ҶАЛОЛИДДИН МАНГУБЕРДӢ

Чингизхон бо қувваи ҳарбӣ Урганҷро пас аз забт карда гирифта натавонистан, ба ҳилаю найранг гузашт. Муғулҳо сарбанди обе, ки роҳи обхезиҳои Ҷайхунро нигоҳ дошта меистод, кушода фиристоданд. Шаҳро об зер кард. Ҳама иморатҳо афтида, ба зери об монданд. Бисёр одамон ҳалок шуданд.

Дар ин вақт шаҳзода Ҷалолиддин барои ба муқобили муғулҳо ҷанг кардан ба Эрон ва Афғонистон лашкар кашида буд. Ӯ лашкарони муғулҳоро дар наздикии Неса (шаҳри ҳозираи Ашқобод) торумор кард. Баъд қўшунҳои бисёрро якҷоя карда, дар атрофи шаҳри Парвонаи вилояти Панҷшер ҳам ба муқобили муғулҳо ҷанги сахт карда, душманро мағлуб кард. Хеле чизу чораҳои зиёдро ба даст овард.

Сарлашкарони Ҷалолиддин чизу чораҳоро ҳангоми дар байни худ тақсим кардан, дар байнашон низо сар шуда, бисёр сарлашкарон норозӣ шуда рафтанд. Аскарони Ҷалолиддин кам шуда монд.

Барои Чингизхон вақти қулай сар шуд. Вай дар соҳили дарёи Ҳинд ба муқобили Ҷалолиддин ҷанг сар кард. Дар ҷанг аз сабаби зиёд будани аскаронаш муғулҳо ғалаба карданд.

Ҷалолиддин ба дасти душман асир афтиданро нахост. Вай модари худ, зан ва фарзандонашро

(бо хоҳиши худи онҳо) ба дасти Чингизхон асир наафтанд гуфта, ноилоҷ ба ҷойи дарёи тез ҷорӣ шаванда партофт. Худаш бошад, бо навкарони содиқаш ба асп савор шуда, ба он тарафи соҳили дарё гузашта рафт. Чингизхон ба ҷасорат ва мардии ӯ қоил шуд. Ӯ аскарони аз таъқиб кунандашро боздошт.

қафои Ҷалолиддин

Вай ба сарлашкарони худ аз ин фарзанди Хоразмшоҳ ибрат гирифтандро таъкид кард.

Ҷалолиддин баъд аз ин ҷанги фоҷеанок дар давоми даҳ сол боз бо орзуи ба муқобили муғулҳо ҷанг кардан қувва ҷамъ кард.

Дар ҷанг гоҳ душманро мағлуб кард, гоҳ худаш мағлуб шуд. Ӯ соли 1231 дар Курдистон ба таври фоҷиавӣ ҳалок мешавад.

Миркарим Осим

Савол ва сӯпоришҳо:

1. Чингизхон чӣ хел ҳила кор фармуд? Барои чӣ?
2. Аз қаҳрамонони ҳикоя кадомаш ба шумо бештар маъқул шуд? Барои чӣ?
3. Дар бораи ҷасорати Ҷалолиддин нақл кунед.
4. Ҳикояро хонед ва мағнидод кунед.

Дарси 67. БОБУР ВА КАБЎТАР

Мирзо Бобур аз ҷавониаш хеле бачаи зирак шуда ба камол мерасад. Яке аз рӯзҳо Умаршайх бо аъёнҳо (бузургон, ашроф, сардорон)-и сарой ба қаср менишастааст. Як кабӯтар парида омада, ба

пештоқи айвон нишаста, «гулу-гулу-гулу» кардааст. Умаршайх аз аъёнҳои худ: «Кабӯтар чӣ мегӯяд?» гуфта пурсидааст. Аъёнҳои чанд вақт боз ҷанг надидаю шамшерҳояшон ташнаи хун буда: «Ҳазрати оӣ, кабӯтар шамшерҳоро аз ғилоф баровардан лозим мегӯяд» гуфта ҷавоб додаанд.

Мирзо Бобури ба гап ҳамроҳ нашуда ва дар як тараф хомӯш истода: «Не, кабӯтар он хел намегӯяд, падар, он ба сайри харбуза даъват карда истодааст. Парранда хабари хуш овардааст», гуфтааст. Умаршайх даст гирифта овардани кабӯтарро фармудааст. Пас, кабӯтарро даст гирифта оварда, ҳалқаи мисини дар пояш бударо гирифта дидаанд, ки аз дарунаш як хат баромадааст. Дар хат «Ҳазрати оӣ, харбуза дар айни пухтан аст. Омада, даст зада медоданд» гуфта навишта шуда будааст. Падараш аз дуруст баромадани суханҳои Мирзо Бобур дар ҳайрат монда, ба писараш: «Сабаби ин гуна зиракию дониستاني ту аз чист?» гуфта пурсидааст.

– «Падар, гуфтааст Бобур – ба ин кабӯтар эътибор надодед. Соли гузашта ҳам хушхабари сайри харбузаро айнан худӣ ҳамин кабӯтар оварда буд. Ман ҳангоми холи сиёҳи боли ростии кабӯтарро диданам онро шинохтам ва ҳамин суханро тахминан гуфтам» гӯён ҷавоб додааст. Ба ҳушёрӣ ҳозирҷавобии Мирзои ҷавон Умаршайх қоил монда, ба аъёнҳои худ нигоҳ карда: «Шофу шамшерро не, ақлу идрокро ба кор овардан лозим. Касоне, ки хабар дода

шудаанд, ҳамаашон ба сайри харбуза раванд!» – гӯён фармон додааст.

Ривояти халқӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Умаршайх аз азёнҳои худ чиро пурсидааст?
2. Азёнҳо чӣ гуна ба ӯ ҷавоб додаанд?
3. Ҳушёрӣю зиракии Бобурро чӣ хел эзоҳ медиҳед?
4. Ривоятро хонед ва мазмунашро нақл кунед.

Чистон

Зоғаки зебо-зоғак,
Чӯчамурғак, алогурак.

Дарси 68. ҲОҶА ҲОФИЗ ВА ХИШТРЕЗ

Нақл мекунанд, ки рӯзе Ҳоҷа Ҳофиз ба сайри деҳот мебарояд. Вай рӯзе аз роҳи деҳа мегузашт, ки марде дар майдони васеъ хишт мерехт. Мард сурудеро замзама карда, лойро ба қолиб мезад. Аммо ягон мисраъро дуруст намехонд. Ҳоҷа Ҳофиз бо диққат ба шеър хондани хиштерез гӯш медиҳад.

Мефаҳмад, ки марди хиштерез ғазали ӯро хато хонда истодааст.

Қаҳри Ҳоҷа Ҳофиз мебарояд. Вай аз роҳ ба майдон гузашта, ба болои хиштҳои ӯ баромада, ҳамаашро вайрон мекунад. Хиштерез ин ҳолро дида, аз ғазалхонӣ мемонад. Вай зуд ба тарафи Ҳоҷа Ҳофиз гузашта, аз гиребони ӯ мегираду бо ҷаҳл мегӯяд:

– Эй мардак, ту магар девона шудӣ?! Ман бо арақи ҷабин хишт мерезаму ту онро вайрон мекунӣ!

Хоҷа Ҳофиз дасти хиштретро дошта, бо оромӣ оҳиста мегӯяд:

– Эй бесавод, ту магар ақлатро хӯрдаӣ? Шеърҳои бо хуни ҷигар навиштаи манро хато мехонӣ, оё инсоф дорӣ?

Вақте ки марди хиштрес ин суханҳоро мешунавад, дасту пояш суст мешавад. Вай ҳайрон мегардад, ки Хоҷа Ҳофиз чунин шахси хоксор ва оддӣ будааст.

Хиштрес ин лаҳза худро одами хушбахттарин мешуморад, ки бо Хоҷа Ҳофиз машҳур рӯ ба рӯ шудааст. Вай ин воҳӯрии худро бо Ҳофиз фоли неки зиндагӣ медонад.

Баъд меҳри хиштрес ба шоир зиёд шуда, ба Хоҷа Ҳофиз ваъда медиҳад:

– Ман дигар шеърҳои шуморо ғалат намехонам.

Аълохон Афсаҳзод

ПАНДҲОИ ҲОФИЗ

Завқи ҷаҳон надорад бе дӯст зиндагонӣ,
Бе дӯст зиндагонӣ завқи ҷаҳон надорад.

* * *

Ҳар киро нест адаб лоиқи сӯҳбат набувад.

* * *

Дарахти дӯстӣ биншон, ки коми дил ба бор орад,
Ниҳоли душманӣ баркан, ки ранҷи бешумор орад.

Савол ва супоришҳо:

1. Чаро Хоҷа Ҳофиз хиштрҳои чидан хиштрээрро вайрон кард?
2. Хиштрез дар ҷавоб ба Ҳофиз чӣ гуфт?
3. Ҳофиз чӣ хел одам будааст?
4. Мавзӯро бо диққат хонед ва байтҳоро аз ёд кунед.

Латифа

БАЪД АЗ А

Падаре дониши писарашро, ки навакак аз Иди Алифбо омада буд, санҷидан хоста пурсид:

- Баъд аз ҳарфи А кадом ҳарфҳо меоянд?
- Ҳарфҳои боқимонда, – ҷавоб дод писар.

Дарси 69. БАЧАГИИ АЛИШЕР

(Порча аз қисса)

Алишер тахтаи нави китобмониро зери бағал карда, шоду хуррам ба пеши падар мерафт. Модараш ўро бо меҳр оббозӣ дошта, либосҳои нав пӯшонда буд. Вай саллаи сафед, аз болои курта яктаки адрас ва дар пой мӯза дошт. Гиёсиддин ҳам либоси оддӣ дар бар карда буд.

Ў яктаки дароз, саллаи калон ва кафшу маҳсӣ пӯшида буд.

Гиёсиддин ба китфи писараш Алишер даст зада, оромона гуфт:

– Домулло одами бообрӯст. Бо ҳурмат салом деҳу дасташро бўса кун.

Алишер ҷавоб дод:

– Гуфтаи Шуморо ба ҷону дил баҷо меорам.

Ғиёсиддин писари хуро ба мактаб овард. Синфхона хомӯш шуд. Бачаҳо аз ҷой хеста, «Ассалому алайкум!» гуфтанду боз ба ҷойи худ нишастанд. Ғиёсиддин дар ҳоле, ки дасти Алишерро дошта, дар назди домулло меистод, ба эҳтиром салом доду вохӯрӣ кард.

Алишер ҳам «Ассалому алайкум тақсирам!» – гуфту андаке сурх шуда, дасти домуллоро бӯсид.

Домулло гуфт:

– Боракалло, писарам, барои таҳсил омадед?

Алишер аз ҳаяҷон ларзида, чунин ҷавоб дод:

– Ба паноҳи шумо омадем, ҷаноб.

Домулло гуфт:

– Офарин! Тахта овардед, бачем? Бисёр хуб. Ҳарфи аввали алифбо бо номи мубораки Худои таъоло сар мешавад. Инро ҳаргиз фаромӯш накунед.

Ғиёсиддин ба домулло миннатдорӣ баён намуд. Вай дастурхонро ба назди домулло гузошт ва аз кисааш як тангаи тилло бароварда, бо таъзим ба домулло дароз кард. Баъд даст ба сари сина бурда гуфт:

– Ташаккур, тақсир, гӯшташ аз шумою устухонаш аз мо. Акнун ба камина ҷавоб бидиҳед, гуфта дасташро ба сари синааш гузошт.

Домулло бо оҳанги ҷиддӣ ва бузургворона «Алишер мулло хоҳад шуд» гуфт ва даст ба дуо бурда, дастонашро ба рӯяш молид. Ғиёсиддин ҳам ба ӯ ҳамроҳ шуда, бо ихлос дуо карда, хайрухуш кард...

Ойбек

Савол ва супоришҳо:

1. *Ғиёсиддин дар бораи домулло ба Алишер чӣ гуфт?*
2. *Алишер насиҳати падарашро чӣ хел қабул кард?*
3. *Домулло ба Алишер чӣ гуфт?*
4. *Қиссаро хонед ва мазмунашро гуфта диҳед.*

Дарси 70. РИВОЯТ ДАР БОРАИ ДОНИШУ ТАҶРИБА

(хониши берун аз синф)

Рӯзе як одами бедониш меҳоҳад соҳиби молу мулки зиёди қиматбаҳо гардад. Ҳаваси давлатмандӣ фикру ёди ӯро банд карда буд.

Барои ба ин орзуяш расидан ӯ ба соҳили дарёи калон меояд. Ӯ меҳоҳад, ба мисли шахсони ҷаққони дар таги дарё шинокунанда соҳиби марҷонҳои таги дарё гардад.

Азбаски маҳтобшаб буд. Оби дарё сокину осуда. Дар болои об акси моҳ ҷилванамой мекард. Он одам ба дарё шино карда, аз таги он чизе намеёбад. Ӯ ин корро якчанд маротиба такрор мекунад, аммо фойда намекунад. Ва ниҳоят аз орзуяш мегардад. Рӯзе аз рӯзҳо дар вақти шиновариаш дар таги дарё марвориди ҳақиқиро дид. Аммо ӯ ҳамон ҷилваи бардурӯғи моҳу ситора гуфта, аз гирифтани сангҳои қиматбаҳо даст мекашад. Бинобар ин дар ҳар кор донишу таҷриба лозим аст.

Шахси бедонишу бетаҷриба ҳеҷ вақт молу мулк ба даст оварда наметавонад.

Дарси 71. БИНО ВА НОБИНО

Биное ва нобиное дар роҳ рафиқи ҳамсафар буданд. Онҳо аспсавор мерафтанд. Шаби сармо буд. Вақти роҳ рафтан тозиёнаи нобино гум шуд. Вай ҳар тараф даст меандоخت. Ногоҳ аз гӯшаи хӯрчинаш море ба дасташ афтод. Мор аз сардӣ шах шуда буд.

Нобино онро бо ҳар ду дасташ молиш карду худ ба худ гуфт: «Агар тозиёнаи кӯҳнаам гум шуда бошад, ба ман Худованд тозиёнаи наву нафис расонд. Афсӯс, ки ин тозиёна даста надорад. Ҳеҷ гап не. Агар ба манзил расам, таъмираш мекунам. Баъд ба даҳ танга мефурӯшам».

Рӯз равшан шуд. Бино дид, ки дар дасти рафиқаш мори сиёҳи афъӣ аст. Вай ба сӯи нобино фарёд кард: – Ҳой, ба ту чӣ шуд, ки мори захрдор ба даст гирифтӣ? Ҳамин замон аз ҳарорати дастат ба худ омада, зинда мешавад. Туро газида мекушад!

Нобино ба сухани ҳамсафараи аҳамияте надод. Вай гуфт: – Шаб тозиёна гум кардам. Ба ман Парвардигор наваширо расонд. Акнун ту бахили мекуни? Мехоҳӣ, ки ман партояму ту бигирӣ?!

Марди бино бисёр савганд хӯрд, ки сухани рост мегӯяд. Нобино ба ӯ гӯш намекард. Вай гумон менамуд, ки марди бино ӯро фиреб медиҳад.

Офтоб баланд шуду ҳаво гарм. Мор, ки аз хунукӣ шах шуда буд, оҳиста-оҳиста ба худ омаду зинда шуд. Вай ба дасти нобино саҳт печид ва чунон газид, ки аз асп сарнагун рафт.

Аҳмади Дониш

Савол ва супоришҳо:

1. Марди бино ва шахси нобино чӣ кор мекарданд?
2. Марди нобино морро тозиёна гумон намуду чӣ кор карданӣ шуд?
3. Чаро вай ба суханҳои ҳамсафараиш бовар намекард?
4. Ҳикоятро бо диққат хонед ва мазмунашро нақл кунед.

Лугатҳо:

1. Тозиёна – қамчӣ.
2. Савганд – қасам.

Чистон

Шалдару шулдуронем,
Зӯру марди майдонем.
(Танга)

Боби VII

ХУБ ЧИСТУ БАД ЧИСТ?

Касе, к-ӯ шуд ба номи нек машхур,
Пас аз маргаш бузургон зинда донанд.
Вале он кас ки бадфеъл асту бадном,
Агарчӣ зинда бошад, мурда хонанд.

Халқӣ

Дарси 72. ҚАВЛИ МАРД

Фарқи неку бадро ман
Хурдам, аммо медонам.
Кори гандаро аз нағз
Ҷудо карда метонам.

Ганда чист? Агар одам
Бошад аз китоб безор.
3-ин хел каси бесавод
Бошад ба ҳама озор.

Нағз чист? Агар одам
Қобилу доно бошад.
Ҳурмат кунад калонро,
Доим гапдаро бошад.

Ганда чист? Агар одам
Гапро нагирад ба гӯш.
Модараш ҳарчӣ гӯяд
Зуд мекунад фаромӯш.

Натозад бо бачаҳо
Дар танаффус ба буфет.
Ҷои китобу дафтар
Сумкааш пур аз конфет.

Ҳам ҳасибу ҳам мавиз,
Аз бодом киссааш пур.
Дар мактаб чун ошхона,
Номи сумкааш машҳур.

Мавҷуда Ҳакимова

Савол ва супоришҳо:

1. Фарқи неку бад чӣ хел мешудааст?
2. Чӣ хел одамро одами хуб мегӯянд? Одами бадро чӣ?
3. Барои одами нек шудан чӣ кор кардан лозим будааст?
4. Шеърро аз ёд кунед ва мазмунашро гуфта диҳед.

Чистон

Аввал чу дос бошад,
Пас шавад монанди нон.
Хоҳӣ бигирӣ онро,
На ин бошаду на он.

Дарси 73. НЕКӢ

Ривоят мекунад, ки пире будаст ҳакиму хирадманд. Чанд шогирде дошт он пири хирад. Рӯзе вай ба шогирдонаш аз некӣ сабақ дода гуфт:

– Некӣ кардан савоб аст. Қбули некӣ низ кори савоб аст. Бояд рад накард!

Шогирде пурсид:

– Ман ба мардум некӣ кардан мехоҳам. Баъзан некиро рад мекунад. Чӣ бояд кард? Магар ба онҳо некӣ даркор нест? Ё аз некӣ безоранд?

Пир гуфт:

– Некӣ ба ҳама даркор аст! Агар бовар нақунӣ, бирав ва бисанҷ!

Шогирд рафт, то инро бисанҷад. Ба деҳае расиду дари ҳавлии якумро кӯфт. Кампире берун омада пурсид:

– Чӣ мехоҳӣ?

– Ман ба ту некӣ кардан мехоҳам!

Кампир гуфт:

Раҳмат! Лекин раву дигаронро пурс. Шояд некии ту ба онҳо даркор бошад. Шогирд дари хонаи дуҷумро кӯфт. Аз хона деҳқоне берун омад ва пурсид:

– Чӣ мехоҳӣ?

– Ман ба ту некӣ кардан мехоҳам!

Деҳқон гуфт:

– Раҳмат! Лекин бирав дигаронро пурс. Шояд некии ту ба онҳо даркор бошад.

Ҳамин тавр шогирд дари тамоми хонаҳои деҳаро кӯфт ва некии худро пешкаш намуд. Аммо ҳама як хел ҷавоб доданд:

– Раҳмат! Лекин бирав дигаронро пурс. Шояд некии ту ба онҳо даркор бошад.

Шогирд ноумед шуда, ба назди устодаш баргашт ва гуфт:

– Ҳама некии маро рад карданд. Касе онро напазируфт. Пир пурсид:

– Ту чӣ гуфтӣ?

– Ман ба ҳама чунин гуфтам: «Ман ба ту некӣ кардан мехоҳам!» – ҷавоб дод шогирд.

Пир табассум кард ва гуфт:

– Фарзанди азиз, дар хотир дор, ки некиро нагуфта мекунанд!

Азизи Азиз

Савол ва супоришҳо:

1. Марди пир ба шогирдонаш чӣ гуфтааст?
2. Шогирде аз устодаш чиро пурсид?
3. Чаро дар деҳа некии шогирдро ҳеч кас қабул накард? Сабаб дар чист?

Дарси 74. ХИҶОЛАТ

Мунираю Саломат ҳамсинф буданд. Онҳо доимо бо баду неки ҳамдигар шарикӣ доштанд. Тифоқо рӯзе Мунира бемор шуд. Саломат дарҳол хабардор шуда, баъди дарс ба хонаи дугонааш омад. Дар хона ғайри бемор касе набуд. Саломат мехост баъди аёдат зуд баргардад, зеро саҳт гурусна монда буд. Инро дугонааш ба зудӣ пай бурда, ба ошхона даромад ва ба таомпазӣ шурӯъ кард.

Ҳамин вақт садои тақ-тақи дар баланд шуд. Дарро боз карданд. Модари Мунира Адолатхола

вориди хона гашт. Вақте ки чашмаш ба Саломат афтод, оташи қаҳру ғазабаш аланга зад. Зеро ӯ намехост, ки духтараш бо Саломати камбизоат дугона бошад. Вай ҷанҷол бардошта, ӯро аз хона ронд ва таъкид кард, ки дигар пояшро ба ин хона нагузорад.

Саломат бо сари хам баромада рафт. Ҳамин тавр, теги нигоҳи носолими Адолатхола риштаи меҳру муҳаббати ин ду шарики дилсӯзро канда кард.

Солҳо сипарӣ гаштанду мактаб ҳам тамом шуд. Саломат, ки новобаста аз вазъи бади моддӣ бо баҳои аъло мехонд, ҳуҷҷатҳояшро ба Донишкадаи омӯзгорӣ супорид.

Ин хабарро модари Мунира шунида, заҳрханд кард. Вай ба духтараш амр дод, ки ҳуҷҷатҳояшро ба Донишгоҳи миллӣ супорад. Рӯзҳои имтиҳон гузаштанд. Мунира, ки худ дониши казоӣ надошт, аз имтиҳон нагузашт.

Саломат бошад, имтиҳоноти тестӣ ва хаттиро бомуваффақият ва аъло супорида, бо сари баланд баргашт. Тасодуфан рӯзе дар сари кӯча Мунираю модараш ва Саломат сар ба сар омаданд. Дар чунин вазъият онҳо аз хичолат мадори сар бардоштан надоштанд. Оре:

Ҳар чӣ кунӣ, бо худ кунӣ,
Хоҳ нек кунӣ, хоҳ бад кунӣ.

Халифабобо Ҷумъазода

Савол ва супоришҳо:

1. Саломат ва Мунира чӣ хел дугона буданд?
2. Барои чӣ модари Мунира Саломатро аз хона пеш кард? Оқибат чӣ шуд?

Дарси 75. БАЧАЯКИ КИТОБХОН

Аввал омӯзад одоб –
Бачаяки китобхон,
Хандон мисоли Офтоб –
Бачаяки китобхон.

Гуфтори ӯ бамаъно,
Рафтору кораш аъло,
Баҳо фақат «панҷ» ўро,
Бачаяки китобхон.

Ҳурмат кунад калонро,
Наранҷонад хурдонро,
Ба ваъда кунад вафо
Бачаяки китобхон.

Вақти вай доимо хуш,
Назди калонҳо хомӯш,
Насиҳатро кунад гӯш
Бачаяки китобхон.

Ёру рафиқаш бисёр,
Ба кораш доим ҳушёр,
Бар ҳама кас мададгор
Бачаяки китобхон.

Пӯлод Мӯъмин

Савол ва супоришҳо:

1. Бачаи китобдӯст чӣ хел шуданаш лозим?
2. Фарқи бачаи беодоб аз бачаи баодоб дар чист?

Чистон

Гарчӣ дорад чорто пой,
Асло наҷунбад аз ҷой.
(Мизу курсӣ)

Дарси 76. ПАНДИ ПАДАР

Як рӯз ҳамроҳи шарикдарсам Шаҳбоз ба бозор рафтам. Ният доштам, ки мурӯд харам. Бинобар ин, ба сӯйи растаи мурӯдфурушон роҳӣ шудам. Шаҳбоз маро боздошт:

– Кучо мешитобӣ?

– Мурӯд мехарам!

– Саросема нашав, – гуфт ӯ. – Биё, бозорро давр мезанем. Шояд аз мурӯди дӯстдоштаи ту меваи хубтаре пайдо шавад.

Шаҳбоз пеш даромад ва аз «меваҳо» якта-якта гирифта мехӯрд ва гоҳ-гоҳ ба ман муроҷиат мекард. «Ту ҳам чашида бин». Аммо ман ба моли мардум даст намебурдам. Фақат ягон донаи меваи хурд, мисли ангур ё олу хӯрда, фикри онро тасдиқ мекардам, ки «асал барин ширин аст». Вале ҳамин ки барои харид пул мебаровардам, шарикам «қимат» ё «хом» гӯён маро аз раъям мегардонд...

– Сер шудем, харид кардан чӣ даркор! – мегуфт Шаҳбоз...

Боре ҳамроҳи падарам барои харидани мавиз ба бозор рафтем. Падарам ҷо-ҷо истода, мавизҳоро аз назар мегузаронд ва боз роҳашро давом меод.

Тоқатам тоқ шуд. Ҳамин ки ӯ пештар рафт, аз тӯдаи мавизе як каф гирифта ба даҳон партофтам. Ба гумонам, ки ин амали маро на фурушанда меду на падарам. Вале нохост падарам қафо гашту аз соҳиби ҳамон мавиз хоҳиш кард:

– Ду кило баркашед...

Гаҳи бозгашт аз ӯ пурсидам:

– Додо, чаро аз мавизе харидед, ки ҳам қимат асту ҳам бенур? Тарозуро ҳам сабуктар карда гирифтед...

– Аз дуздии ту шармам омад, – гуфт ў ба сўям норозӣ нигариста. Чӣ амали паст! Чӣ шармандагӣ! Охир ман ҳар вақт ба ту пул медиҳам, ки дилат ҳар чӣ кашад, харида хўрӣ...

Фаромӯш накун, ки хасдузд шутурдузд мешавад...

Вай дигар чизе нагуфт. Аммо ман хатоямро фаҳмидам. Инак, ҳар гоҳ ба моли мардум бо тамаъ нигарам, панди падарам ба ёдам меояду аз он даст бозмедорам.

Эҳсон Субҳон

Савол ва супоришҳо:

1. Ба рафтори Шаҳбоз чӣ баҳо медиҳед?
2. Оё меваҳоро ношуста хўрдан дуруст аст?
3. Барои чӣ падар аз мавизи қимат ва бенур харид? Сабаб дар чист?

Луғатҳо:

1. Эътино – аҳамият, диққат.
2. Раъй – андеша, ақида.

Дарсҳои 77–78. ХУБ ЧИСТУ БАД ЧИСТ?

Як писари майдаяк
Омад ба назди падар:
– Хуб чӣ асту бад чӣ аст? –
Гуфта пурсид он писар.

Гӯш кунед, эй бачаҳо,
Гапи махфӣ надорам.

Ман ҷавоби падарро
Дар ин китобча дорам.

Гар писар чиркин бошад,
Пӯсташ қарқин, сип-сиёҳ.
Маълум, ки ин хеле бад
Баҳри пӯсти бачаҳо.

Дандоншӯю собунро
Бача агар нағз бинад.
Хуб аст он бача, хело
Ҳам кори хуб мекунад...

Меҳнатдӯст бошад бача,
Китоб гирад ӯ ба даст:
Хуб мехонад дарсаширо
Дар ҳаққаш гӯянд ин ҷо:
– Ин бача бисёр хуб аст.

Даромадаст ӯ ба лой,
Либосҳояш пури лой.
– Озода не, бад аст ӯ, –
Меғӯянд дар ҳама ҷой.

Ҷӯро тоза пойафзол,
Қалӯширо шӯяд худаш.
Гарчанде ҳаст ӯ хурдсол,
Аммо хуб аст ин кораш.

Владимир Маяковский

Савол ва супоришҳо:

1. Чӣ хел бачаро хуб меғуфтаанд?
2. Чӣ гуна рафторҳоро бад меғӯянд?
3. Ба фикри шумо хуб чӣ асту бад чӣ аст?
4. Дар мавзӯи некӣ ва бадӣ ҳикояча нависед.

Чистон

На шутур аст, на паланг,
Нимҳушёру нимгаранг.
Гарданаш мисли кран,
Мегардад саланг-саланг.

Дарси 79. АЗ ДУРҮҒ – ҲАЗАР

(хониши берун аз синф)

Дурӯғ душмани ашадии инсон аст, азизонам. Дурӯғ нагӯед, ростқавл бошед. Касе, ки ба дурӯғ-гӯй одат мекунад, аз боварии дӯстон, аз боварии ҳама маҳрум мешавад.

Ҳеҷ кас ўро дӯст намедорад, калон шавад ҳам, ҳурмат намекунад. Баъд чӣ мешавад? Одами беобрӯй шуда мемонад.

Барои ҳамин падару бобоҳоямон насиҳат мекарданд, ки ба саратон шамшер ояд ҳам, дурӯғ нагӯед. Ростгӯй будан хислати хуби инсон аст.

Худ дурӯғ нагӯед, укаҳо ва чӯраҳоятонро ҳам ба дурӯғ гуфтан намонед, ҳамоно огоҳ кунед. Касе, ки дурӯғро такрор кардан мегирад, дар байни чӯраҳо ва ё дар синф муҳокима кардан лозим.

Баъзе бачаҳо ба муаллим, ба падару модар дурӯғ мегӯянд. Худашон дарсро тайёр намекунанду баҳои паст мегиранд. «Чаро баҳои хуб ё аъло нагирифтӣ?» – гуфта пурсанд, баҳона мекунанд, ки гӯё нағз ҷавоб дода буду муаллим баҳои ҳаққонӣ намонд.

Ҳамин тавр, дурӯғ гуфта, худашонро худашон фиреб медиҳанд...

Дарси 80. ПУШАЙМОНӢ

Дар автобус пур одам,
Чойи нишастан набуд.
Як мӯйсафеди пире
Дар болои сарам буд.

Чаро ин сон нишастам?
Чаро чояш надодам?
Гуфтаҳои бузургон
Магар наомад ёдам?!

Дар дасташ – халтаи бор,
Ба ман нигоҳ мекард ў,
Чӣ шуд, ки ман нишастам
Гардонда як тараф рӯ.

Аз кори кардаи худ
Беҳад пушаймон шудам.
Одоби ман кучо шуд?
Худ ба худ ҳайрон шудам.

Ҳабиб Фақир

Савол ва супоришҳо:

1. Чаро бача аз кори кардааш пушаймон шуд?
2. Кадом хислатҳои бача ба шумо маъқул нашуд?
Барои чӣ? Фаҳмонда диҳед?

Дарсҳои 81–82. ҶАЗОИ ҲИЛАГАР

(Афсонаи халқи ўзбек)

Ду рафиқ буданд. Яке содда, дуюмаш бошад,
ҳилагар буд. Онҳо рӯзе барои савдогарӣ кардан ба
ҷое рафта истода буданд, ки аз роҳ як халта
тилло ёфтанд.

Соддадил ба ҳилагар:

– Омадамон омад, акнун инҳоро тақсим карда, ба ақиб бармегардем, – гӯяд, ҳилагар:

– Тақсим карда меистем-мӣ? Ҳозир ба кӣ чӣ қадар лозим бошад, гирифта, боқимондаашро эҳтиёт карда пинҳон карда меравем. Вақте ки зарур шуд, боз омада мегирем, – мегӯяд.

Соддадил ба суханҳои ӯ бовар карда, «Хуб шудааст», гуфтааст. Аз тиллоҳо ба худашон ба миқдори зарурӣ гирифта, боқимондаашро ба таги як дарахт гӯр кардаанд.

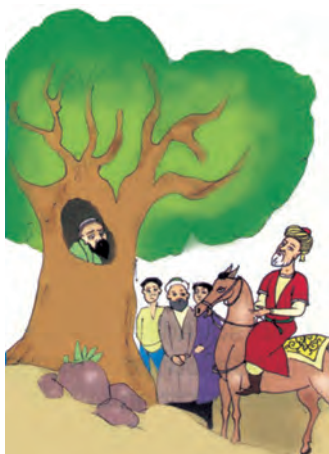
Онҳо ба шаҳр омада, ҳар кадомашон ба хонашон рафтаанд. Ҳилагари худашро боақл ҳисобида, рӯзи дигар рафта, ҳамаи тиллоҳои гӯр кардари гирифта бурдааст. Шахси соддадил тиллоҳои дар дасташ будари сарф карда, ба назди ҳилагар омада, мегӯяд:

– Рафтем, аз тилло камтар гирифта меоем, хеле мӯҳтоҷ шуда мондам.

Ҳилагар бо ӯ якҷоя ба ҷойи тиллоро пинҳон кардашон рафтааст, лекин онҳо ҳеҷ чиз наёфтаанд. Ҳилагар аз гиребони соддадил гирифта:

– Тиллоҳоро ту гирифтаӣ, чунки ба ғайр аз ту дигар ҳеҷ кас аз ин хабар надошт, – гуфтааст.

Соддадили бечора ман нагирифтаам, гӯён ҳар қадар қасам хӯрад ҳам фоида набахшидааст. Ҳилагар ӯро ба назди қозӣ гирифта

бурда, воқеаи шударо мегӯяд ва тиллоҳоро ёфта доданаширо даъво мекунад.

Қозӣ:

– Гувоҳ ва далел доред-мӣ? – гуфта пурсидааст.

Ҳилагар:

– Дарахти дар зераш тилло гӯркардашуда гувоҳӣ дода, тиллоҳоро ин ноинсоф гирифта бурданаширо гуфт, – мегӯяд.

Қозӣ ин сухани ӯро шунида, ҳайрон мондааст.

Пас аз чанде баҳсу мунозара рӯзи дигар ба назди дарахти гувоҳӣ меода барои рафтан қарор кардаанд. Ҳилагар хурсанд шуда ба хонааш омада ба падараш:

– Ин тиллоҳоро барои ба фоидаамон ҳал кардан ба шумо вобаста шуда монд. Ба шумо бовар карда, дарахт гувоҳӣ медиҳад, гуфтам. Акнун агар ба гапи ман дароед, тиллоҳои гирифта овардаам ба худамон мемонад ва боз ба ҳамин қадар тиллоҳои иловагӣ соҳиб мешавем, – гуфтааст.

Падараш:

– Ман чӣ кор карданам лозим? – гуфта пурсидааст.

Ҳилагар:

– Дар дохили он дарахт ковокие ҳаст, ки ба он даҳто одам ҳам бемалол пинҳон шуданаш мумкин. Шабона ба онҷо рафта, пинҳон шуданатон лозим, пагоҳирӯзӣ ҳангоми ба назди дарахт омадани онҳо аз номи дарахт гувоҳӣ диҳед шуд, – гуфтааст.

Рӯзи дигар қозӣ аз шаҳр баромада, ба назди дарахт рафтааст. Барои тамошо одамони бисёре низ ба қозӣ ҳамроҳ шуда омадаанд. Қозӣ ба дарахт

нигоҳ карда, ба кучо будани тиллоҳоро пурсидааст. Аз дарахт:

– «Тиллоҳоро соддадил гирифта бурдааст», гӯён садо баромадааст. Қозии дар ҳайрат монда атрофи дарахтро давр зада, ба он бодикқат нигоҳ мекунад. Қовокии калон доштани дарахтро дида, ҳама гапро фаҳмидааст. Худаш ба худаш «Ба хиёнат марҳамат нест», гӯён ба атрофи дарахт шохҳо партофта оташ мондааст. Пирамард камтар тоқат карда, хомӯш истодааст, лекин ҳалок шуданаширо фаҳмида, ба илтимос кардан даромадааст. Бо супориши қозӣ ўро аз дохили дарахт баровардаанд. Қозӣ саволу ҷавоб карда, ҳақиқатро фаҳмидааст. Дар натиҷа ростгӯии соддадил ва макру найранги ҳилагар маълум шудааст. Пирамард ба азоби кашидааш ва ба ору номус тоқат кардан натавониста, ҳамон замон ҷон додааст. Ҳилагарро ҷазо дода, адабашро додаанд ва ҷасади падарашро ба китфаш бор кунонда, ба шаҳр фиристондаанд. Соддадил бошад, аз сабаби ростгӯиаш ба ҳамаи тиллоҳо соҳиб шудааст.

Савол ва супоришҳо:

1. Ду рафиқ – соддадил ва ҳилагар як халта тиллоро чӣ хел тақсим карданӣ шудаанд?
2. Қозӣ макру найранги ҳилагарро чӣ хел муайян кардааст?
3. Афсонаро хонед ва мазмунаширо нақл карда диҳед.

Чистон

Гуломи миёнбаста,
Пуштаки дар нишаста.

Дарсҳои 83–84. ГАВҲАРИ БЕБАҲО

Замоне шоҳе бо вазири дарбораш ба шикор рафтааст. Онҳо пеш аз баромадан ба роҳ ду чашми хӯрчинро бо нонҳои рағанину ҷазин пур карда гирифтаанд. Ба шикор мафтун шуда ҳамаи нонҳоро хӯрда тамом кардаанд. Рӯзи дигар аз гуруснагӣ аз ҳол рафтанд. Шоҳ ба вазираш фармон дод, ки аз кучое набошад, зуд нон ёбад. Вазир кофта-кофта ба деҳае даромадааст, ки пиразане мезистааст.

– Эй пиразан, чӣ мешуд, ки барои шоҳам нон диҳӣ? – пурсидааст вазир.

– Ман фақат нони ҷавин дорам. Шоҳ меҳӯрда бошад? – гуфтааст пиразан.

– Ҳозир фарқ надорад, шоҳам гуруснаанд, – гуфтааст вазир.

Хуб, ҷеғ зан шоҳатро!

Шоҳу вазир меҳмони пиразани кӯҳистонӣ шудаанд. Пиразан онҳоро бо нони ҷавин ва ҷурғот зиёфат кардааст. Нон чунон бомаза будааст, ки шоҳ дар умраш нахӯрдааст.

– Дидӣ, нони орди ҷавин чӣ хел бомаза будааст? – гуфтааст шоҳ ба вазир. – Ба шаҳр, ки баргаштем, ба ман фақат нони орди ҷавин пухта диҳетон.

Вақте ки ба шаҳр баргаштанд, орди ҷавинро аз элак такрор ба такрор гузаронидаю рағани зарду қаймоқ андохта пухтанд ва ба шоҳ пешкаш карданд. Шоҳ нонро як луқма хӯрда, дар қаҳр шудааст.

– Дасту поча надоред! Наход ҳамон пиразан барин нон пухта натавонед?!

Ба ман ҳозир нони ҳамон кампирро биёретон!...

Рӯзи дигар боз ба шикор равон гаштаанд. Вазири доно ба як чашми хӯрчин нони орди ҷавӣ, дар чашми дигараш кулчаҳои серравған гирифтааст. Шоҳ аз шавқи шикор нонхӯриро фаромӯш кардааст. Вазир нони равғаниро пинҳонӣ хӯрда тамоm кардааст.

– Зуд ба назди пиразан раву аз ҳамон нонаш биёр. Ниҳоят гурусна мондаам! – фармон додааст шоҳ.

Вазир хуб гуфтаасту ба паси кӯҳ рафта боз гаштааст.

– Марҳамат, ҷаноби оӣ, нон тайёр! – нони орди ҷавинро аз чашми хӯрчин гирифта назди шоҳ гузоштааст вазир. – Ҳозиракак аз хонаи кампир овардам.

Шоҳ нони ҷавини шахшударо қатар-қатар хоида, гуфтааст:

– Дидӣ, ин чӣ хел ширин? Аз дирӯза ширинтар. Оё ман нагуфтам, ки монанди ҳамин кампир нон пухта натавонистед?

Вазир гуфтааст: – Ҷаноби оӣ, ин нони кампир не, ҳамон ноне, ки дар шаҳр пухта будем!

– Дурӯғ нагӯй. Вай ин хел ширин набуд, – бовар накардааст шоҳ.

– Дар он ҷо шикаматон сер буд, барои ҳамин бемаза расида буд, – гуфтааст вазир. – Акнун, ки ба вақти гуруснагӣ хӯрдед, ширин метобад. Дидед, ҳар гуна нонро меҳнат кардаю гурусна монда хӯред, ширин мешавад. Нони ширинтарин – нони меҳнатӣ аст.

Ҳозир замони фаровонӣ гуфта, аксари падару модарон хӯроквориро аз ҳад зиёд фаровон мекунанд.

Шумо ҳайрон мешавед, ки кадомашро хӯред. Дар натиҷа нонро бисёр исроф менамояд, андак обаш гурезад, намехӯред. Ин нағз не. Ҳатто бачаҳое ҳастанд, ки нонро бозӣ мекунанд, ҳамдигарашонро бо нон мезананд. Ин на танҳо беақлист, балки гуноҳ аст. Нон гавҳари бебаҳост, ки бе он зиндагӣ кардан мушкил аст.

Ҳоҷӣ Содӣқ

Панд

Чавин нони худро ту беҳтар бидон,
Зи нуқлу наботу касу дигарон.

Саъдии Шерозӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Шоҳу вазир ба кучо рафтанд?
2. Вазир аз кучо нон пайдо кард? Чӣ хел?
3. Чаро нони чавин дар даҳони шоҳ бомаза буд?
4. Ҳикояро хонда мағнидод кунед.

Чистон

Чист он он лӯббате, ки бебок аст,
Рафтанаш ба сӯйи афлок аст.
Ҷунбуҷӯлаш баче чолок аст,
Ҳар чӣ монад, аз они хок аст.

Дарси 85. ГУНЧИШК ВА МҶРЧА

Будааст, набудааст, дар як деҳа теппагии калон будааст. Дар назди теппагӣ як бех тут будааст. Дар шохҳои рафси тут гунчишкҳо чириқ-чириқ мекарданд. Гунчишкҳо дар бораи ҳар рӯз беист бор кашондани мӯрчаҳо сӯҳбат карда, онҳоро масҳара

карда механдиданд. Мўрчаҳо бошад, ба онҳо эътибор ҳам надода, гап назада кор карда мегаштаанд. Як рӯз ҳангоми пешин якто гунчишк фиррӣ парида, ба замин фаромада, ба назди мўрчае, ки якто гандумро газида мерафт, нишастааст.

– Гандумро ба ман деҳ, – гуфтааст гунчишк.

– Барои чӣ? – гуфтааст мўрча. – Капа-калон шуда аз ман барои гандум пурсидан шарм намедорӣ? Худат ёфта хӯрӣ, намешавад? Ба ҳамин якто гандум сер мешавӣ?

– Рӯз гарм шуда рафт, – гуфтааст гунчишк. – Ба ҳеҷ ҷой рафтнам наомада истодааст.

– Ҳаминро пагоҳӣ ба салқинӣ фикр накардӣ? – гуфтааст мўрча.

– Агар дон лозим бошад, ҷустуҷӯ карда худат ёб. Охир, болу парат ҳаст-ку. Агар ман болу пар медоштам, ҳазор чақрим ҷой бошад ҳам, танбалӣ накарда рафта меомадам.

– Болу пар барои дон ҷустуҷӯ кардани ман дода нашудааст, – гуфтааст гунчишк. – Барои аз гурба ҳимоя кардан дода шудааст.

Набошад, ба хирман рафта, сер шуда меомадам. Лекин дар он ҷо гурба ҳаст. Метарсам, манро хӯрда мемонад.

– Барои чӣ гурба туро меҳӯрдаасту, манро намехӯрдааст? – гуфтааст мўрча.

Гунчишк чиррос зада хандидааст: – Гапатро бину, гурба туро ба сараш мезанад-мӣ? Гӯшти ту кам аст. Ба болои ин талх ҳастӣ.

– Ба мисли ман меҳнат кунӣ, ту ҳам арақ карда талх шуда мемондӣ, – гуфтааст мўрча. –

Ту бошӣ, доимо хӯроки муфт ҷустуҷӯ мекунӣ. Ту талху ман ширинам гуфта, худатро таъриф накун. Дар асл худи ту ширин нестӣ, ҷонат ширин аст. Ҷонатро дар азоб монондан намехоҳӣ.

– Хуб, чӣ гӯӣ ҳам гуфтан гир, лекин мана ҳамин гандуматро ба ман деҳ, – гуфта илтимос кардааст гунчишк. Дар ҳамин вақт аз кучое гурбае пайдо шуда, бо як ҳамла гунчишкро ба зери чанголаш гирифтааст.

– Вой, мӯрчаҷон, манро халос кун, гурбаро газида гир! – гуфта дод задааст гунчишк. Аммо гурба бо чолокӣ гунчишкро газида, ба он тарафи теппагӣ рафтааст.

Азиз Абдураззоқ

Савол ва супоришҳо:

1. Чаро гунчишкон аз болои мӯрчаҳо хандиданд?
2. Барои чӣ мӯрча донаи гандумро ба гунчишк надод?
3. Гунчишк чӣ хел ба дасти гурба афтод?

Дарси 86. ВАҚТ ВА ЎТКУРҶОН

Имрӯзу пагоҳ гуфта,
Ўткурҷон сар мехорад.

Кори имрӯзаро ӯ,
Ба фардо мегузорад.

Кори Ўткурҷони мо
Доим бозиву хоб аст.
Аз тайёр кардани дарс
Гӯё, ки вай қимоб аст...

...Дар рӯзномаи Ўткур
Пайдо шудааст яку ду,

Онҳо ба ӯ мегӯянд:
«Ҷӯткур, мо ҷӯраи ту...»

Аз кори Ҷӯткур хафа
Падару модари ӯ,
Ҷӯраҳои наздику
Додару хоҳари ӯ.

Аз ин рафтори худаш
Ҷӯткур пушаймон шудааст,
Мегӯяд: аз танбалӣ
Тамоман мекашам даст...

Ҳоло Ҷӯткурчони мо
Қадри вақтро медонад,
Акнун Ҷӯткурчони мо
Хубу аъло меконад.

Қуддус Муҳаммадӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Ҷӯткурчон имрӯзу пагоҳ гуфта чӣ корҳо мекардааст?
2. Чаро дар рӯзномаи вай баҳоҳои яку ду пайдо шудааст?
3. Ба фикри шумо кадом рафтори Ҷӯткурчон ба шумо писанд нест? Чаро?

Зарбулмасал ва мақолҳо

Ба некувон некӯӣ кун, ки бадкирдорро кирдори бади вай кифоят кунад.

* * *

Оқил ба фазлу ҳунар нозад, на ба молу зар.

Боби VIII

ОЛАМИ ПУРАСРОРИ ПАРРАНДАҲО ВА ҲАЙВОНОТ

Дар ӯ овеҳт чун бози шикорӣ,
Ки овезад ба кабки марғзорӣ.

Хусрави Деҳлавӣ

Дарси 87. ГУРБА ВА АККА

(Масал)

Рӯзе миёни ёрон
Гурба манманиҳо кард.
Парронда оби даҳон,
Худро мадҳу сано кард:

Ба худ надорам ҳамто,
То кунун дар давидан.
Ҳатто шамол бо ман,
Натавонад расидан.

Чашмони мешии ман,
Тез аз чашмони уқоб.
Бо як нигоҳ оварам,
Моҳиро берун аз об.

Гурбаи кӯтаҳандеш,
Гуфто: – Марҳамат, давем.
Аён мешавад, голиб
Кадоми мо мешавем!

Парҳои бози акка,
Аз ёди ӯ баромад...
Танҳо бидид, аз ӯ пеш
Акка ба марра омад.

Он ки ҳавояш баланд,
В-он ки ба лоф пойбанд.
Монандие надорад
Ба гурбаи худписанд?

Убайд Рачаб

Савол ва супоришҳо:

1. Гурба дар назди дӯстонаш чиҳо гуфт?
2. Акка чӣ кор кард?
3. Кадом хислати гурба ба шумо маъқул нашуд?
Чаро?

Луғатҳо:

1. Мадҳу сано – таърифу тавсиф.
2. Ҳамто – баробар, ҳамчинс.
3. Лоф – худтаърифкунӣ.

Чистон

Ҷомаи ӯ ҳафт ранг,
Мӯзаҳояш сурхранг.

Дарсҳои 88—89. ВОХҶҶРИИ ХАТАРНОҚ

Вақти ҷанг буд. Мо дар як деҳаи хурде, ки аз шаҳр бисту панҷ чақрим дур буд, истиқомат мекардем. Як рӯзи зимистон буд, зани акаи дар қисми ҳарбӣ хизмат мекардаам саҳт бемор шуд. Он кас аз шаҳр модарамро ҷеғ зада биёред, гуфта илтимос карданд. Дар он вақтҳо мошин хеле кам буд. Хару асп бо корҳои хоҷагӣ банд буд. Ман пиёда ба роҳ баромадам.

Хеле роҳ рафтам. Аз паси пардаи барфи борида истода, се – чор чордевори харобгашта маълум шуд. Аз онҳо дуртар як ҳавзи хушкшуда ҳам буд. Ба ҳамон ҷо расам, нисфи роҳ мемонад.

Атроф-дашти холи. Як вақт ба тарафи чапи роҳ чӣ хел шибир-шибири овозеро ҳис карда барин шудам. Дурусттар бинам, аз ман сад қадам дуртар дуто ҷонвари хокистарранг меистод. Ман

аввал онҳоро саг гуфта фикр кардам. Дар ҳамин атроф қўраи гўсфандон будагист гуфта, ба ҳар тараф нигоҳ кардам. Лекин ба ягон ҷой ягонто на гўсфанд ё на пода намоён буд. Он ҷонварони хокистарранге, ки якеи он рост истода, дуюмаш ду пойи пешаш росту ду пойи пасашро ҳам карда, манро бо диққат нигоҳ карда меистод, ки он саг набуд. Ман гург будани онҳоро фаҳмидаму вучудам ларзида рафт. Як лаҳза худамро гум карда мондам. Баъд худамро ба даст гирифта, нигоҳ кунам, пойҳоям гўё худаш ба худаш роҳ гашта рафта истодааст. Ба истодану ҳушёрноктар шудан ва ҳолатамро тағйир дода, ба гургҳо нигоҳ кардан ҳам ҷуръат надоштам. Ба тарафи рост нигоҳ карда, пештара барин рафта истодааму бо тамоми вучудам ба тарафи гургҳо гўш меандохтам. Агар ба тарафи ман ояд, овози шибир-шибираш меояд-ку, мегуфтам.

Агар тарсидани касеро саги бечуръат ҳам фаҳмад, ҳучум мекунад, ман инро хеле хуб медонистам. Барои ҳамин дилам ба тарс афтода бошад, ҳам, саросема нашуда, гургҳоро надида барин як хел роҳ мерафтам. Аз як ҷиҳат ҳозир ба ман осонтараш ҳамин буд. Чунки ҳаракатамро дигар кунам, масалан, тозам, гургҳо ҳам аз қафоям тохта омада барин мешуд. Ман бошам, инро ҳеҷ ҳам намехостам. Пештара барин саросема нашуда роҳ мерафтам. Роҳ васеъ, барфи зери поям хеле маҳин. Аммо ман ба болои шамшери

тез рафта истода барин будам. Дилам ғаш карда, доимо ба қафо гӯш меандохтам.

Ба ҳамин аҳвол чӣ қадар роҳ гаштанамро на-медонам. Манро фикри «Агар гурезам, мерӯбад!» боз аз гурехтан нигоҳ дошта монд... Ба деҳаи дигар расида, акнун озод шудам, гӯям, якбора беҳолу суст шуда мондам. Одами даҳ рӯз роҳ гашта барин сусту бемадор шуда, ба барф нишас-та мондам. Дарунам сӯхта, даҳонам хушку талх шуда монда буд...

Янгаам сиҳат шуда рафт. Баъд бародарам аз ҷанг ярадор шуда омад. Мо бародарони ҳамроз будем. Як рӯз ман аз шарм ба замин нигоҳ кар-да, чӣ гуна бо гургҳо рӯ ба рӯ шуданамро ба бародарам гуфта додам.

Бародарам аз болоям механдад, гуфта фикр карда будам. Не, оҳиста сарамро бардошта бинам, ба ман хомӯш нигоҳ карда меистод. Чашмонаш бо завқ медурахшид.

– Агар тарсончак мебудӣ ё ақлатро гум карда мегурехтӣ, баъд гургҳо туро сиҳату саломат наме-гузоштанд. Дар ҷанг ҳам касе ақлашро гум карда гурезад, тир аввал ба ҳамон кас мерасад. Ҳама гап ба ақл ва ирода аст, – гуфт бародарам.

Пиримқул Қодиров

Савол ва супоришҳо:

1. Бача барои чӣ аз гургҳо нагурехт?
2. Агар шумо ба ҷойи ӯ мебудед, чӣ кор мекардед?
3. Оиди суҳанҳои бародари бача дар кадом фикред?
4. Ҳикояро хонед ва мазмунашро нақл кунед.

Чистон

По дораду даст не,
Тоқ дораду тахт не.

Дарси 90. АФСОНАИ «ШУТУР ВА ХАР»

Буд, набуд, корвоне буд. Дашту сахро ва кӯху биёбонро тай карда, ба як мамлакати дур мерафт. Аз байни онҳо як шутур ва хар баъди сафари дуру дароз хеле монда шуданду тадбире карда ақиб монданд.

Баъд ҷонамон халос шуд гуфта, хурсандона дар марғзори сабзу хуррам чарида гаштанд.

Шикамашон сер шуду ғамашон дур. Хар фарбеҳу лӯнда шуд, шодикунон худро ба замин ме-партофту гел мезад, боз аз ҷояш хеста, сар то сари марғзор метохт.

– Ҳй, шутурҷон! – фарёд зад хар рӯзе, – Ман ҳозир мастаму суруд хондан меҳоҳам.

– Ту чиҳо мегӯӣ? – гуфт хар, агар ҳозир насароям, дилам торс мекафад.

Хар ба гапи шутур гӯш накарда, бо тамоми овозаш гирду атрофро ба ларза андохта, ҳангос зад. Аз ҳамон наздикиҳо корвоне мегузашт. Ҳангоси хар ба гӯши сорбон расид.

– Дар ин ҷо хар аз кучо пайдо шуда бошад? – гуфта сорбон ду касро ба кофтукови он равон кард. Онҳо ба зудӣ хару шутурро ёфта, ба пеши сорбон оварданд. Корвониён чизу чораи бисёре ба шутур бор карда, ду каса ба хар савор шуда, корвонро ба роҳ андохтанд.

– Ман гуфтам-ку, ба сарамон ягон бало меорӣ. Ту гӯш накардӣ, – гуфт шутур ба хар.

Хар чизе нагуфт ва баъд ногоҳ фикре ба сараш омаду худро ба замин партофт. Қорвониён ҳарчанд чораҳо карданд, заданд, кӯфтанд, аммо хезонда натавонистанд.

– Хари бечора бемор шудагӣ барин, – гуфт сорбон. Хари нағз, партофта рафтан ҳайф аст. Як илоҷ карда бурдан даркор.

Қорвониён маслиҳат карда, харро ба пушти шутури ошнояш бор карданд. Қорвон аз пайраҳаи борики кӯҳӣ мегузашт. Поён ҷарӣ буду аз тагаш дарёи калон ҷорӣ мешуд. Ҳамин вақт шутур сари худро боло карду гуфт:

– Эй харчон! Ҳамон суруди шӯҳи ту ба ёдам расид. Оҳанги форами он аз гӯшам намеравад, ман рақсидан меҳоҳам.

– Оҳ, ҳаргиз ин тавр нақун! – илтимос кард хар ба даҳшат афтода, – ин ҷо ҷойи рақс не, ба ҳоли ман раҳм кун!

– Не, ман дигар тоқат карда наметавонам! – гуфт шутур ба оҳанги рақс пушташро ба ҳаракат даровард. Хар ҳамон дам аз болои шутур парид ба таги ҷарӣ афтод. Оби тези дарёи кӯҳӣ ҷасади ӯро ба харсангҳо зада-зада гирифта бурд.

Савол ва супоришҳо:

1. Чаро хару шутур аз қорвон ҷудо шуда монданд?
2. Онҳо чӣ хел ба дастӣ сорбон афтоданд?
3. Барои чӣ шутур харро аз пушташ гирифта партофт?
4. Афсонаро хонед ва мазмунашро гуфта диҳед.

Чистон

Дар сари манор,
 Дидам ду чанор.
 Як барг аммо,
 Надидам зинҳор.

Дарси 91. МАРО КУЧО МЕКАШӢ?

(хониши берун аз синф)

Боре пашшае мӯрчаякро дид. Мӯрчаяк бо ҳазор ҳила донae ба хона мекашид. Вай дар ин кор азоби зиёде дошт.

Ҷро гуфт:

– Эй мӯрчаяк, чаро ин ранҷро ба дӯши худ ниҳодай ва ин борро бардоштай?! Биё, амали маро нигар ва хӯрданиҳои маро тамошо кун. Ҳар таоми лазизтаринро то ман начашам, ба подшоҳон нарасад. Бар аспи ҳаво савор шудаам, ба ҳар ҷоe, ки хоҳам, менишинам.

Пас пашша бипарид ва дар дӯкони қассобе бар рӯйи гӯштпорае нишаст.

Қассоб корд дар даст дошт, бар гӯшт бизад ва пашшаро дуним кард. Мӯрчаяк омад ва пойи пашшаро бигирифт ва мекашид. Пашша, дар ҳолате ки ҷон месупурд, пурсид:

– Маро кучо мекашӣ?

– Мӯрчаяк гуфт:

– Ҳар кӣ аз баднафсӣ ба ҷоe нишинад, ки худ хоҳад, оқибат ба ҷоe кашандаш, ки худ нахоҳад.

Муҳаммад Авфӣ

Дарси 92. ХАРГЎШЧА

Азиз ва Бехрӯз аз мактаб ба хона баргаштанд. Онҳо ба бобояшон, ки ба саҳро кор мекард хӯрок бурданӣ шуданд. Ҳама ҷо баҳор. Ҷонварон дар ин вақт ба рӯйи замин мебароянд. Тракторҳо атрофро ғурросанон ба ларза меандоختанд.

Бачаҳо атрофро тамошо мекарданд. Ба зогчаҳои дар даруни шудгор буда, кулӯх партофта ба ҳар сӯ мепаронданд. Кулӯхи Азиз партофта, ба як кунчи буттазори шудгор рафта афтид. Аз даруни буттазор як харгӯшчаи хурдакак тарсида, ҷаҳида баромад. Бачаҳо доду фарёд карда, ба сӯйи харгӯшча давиданд. Бечора харгӯшча саросема шуда, ба тарафи замини шудгор карда гурехт. Азиз бо се-чор ҳаллос задан ба харгӯшча расида, вайро ба бағалаш зер кард.

– Вой, хурдакак, – гуфт Бехрӯз.

Онҳо аз сайди ба даст овардашон хурсанд шуда, ба назди бобояшон рафтанд. Азиз хӯроки ба бобояш овардаашро ҳоло надода, харгӯшчаи даст гирифтаашро нишон дода, таъриф кард:

– Мана, бобо, бинед.

Бобояш харгӯшчаро ба дасташ гирифта, оҳиста-оҳиста пушташро молида:

– Вой бечорае, ба наздикӣ таваллуд шуда будааст! Хонаашро трактор вайрон карда будааст. Бечораро модараш ҷустуҷӯ карда гаштагист, – гуфт. Баъд ба наберааш нигоҳ кард.

Аз ин суханҳои бобо Азиз ва Бехрӯз ҳайрон монда, ба ҳамдигарашон нигоҳ карданд...

Азиз каме фикр карда истоду аз бобояш харгӯш-чаро гирифта, ба қафо баргашт. Ба вай Беҳрӯз ҳам ҳамроҳ шуд...

Носир Фозилов

Савол ва супоришҳо:

1. Азиз харгӯшчаро чӣ хел даст гирифт?
2. Бобо дар бораи харгӯшча чиҳо гуфт?
3. Чаро Азиз ва Беҳрӯз ба қафо баргаштанд?
4. Ҳикояро хонед ва оиди мавзӯи фикратонро баён кунед.

Чистон

Афташ афти аждаҳо,
Гашташ гашти мурғобӣ.
Агарки дидан хоҳӣ,
Дар соҳили Нил ёбӣ.

Дарсҳои 93–94. АФСОНАИ «НИЗОЪ»

Дар замони қадим дар як дашти калон чор дарахти беда пир буд. Дар гирду атрофи он буттаҳои латтахор мерӯиданд. Селаи паррандаҳо ҳангоми баҳорон ба ин ҷо парида меомаданд. Онҳо лонаҳои худро зери баргҳои паҳни латтахор мегузоштанд.

Як баҳор паррандаҳо ба ин ҷо парида омада диданд, ки ҳамаи буттаҳо аз решашон хушк шудаанд. Онҳо фаҳмиданд, ин кори мушҳо аст. Мушҳо решаи буттаҳоро хоида, онҳоро хушконидаанд.

Ин ҳодиса ба паррандаҳо бисёр алам кард. Чунки онҳо аз роҳи дур меомаданд, хаста шуда буданд.

Паррандаҳо ба хулоса омаданд, ки мушҳоро аз ин манзил дур кунанд. Аммо мушон хушӣ ба

хушӣ нарафтанд. Ин буд, ки дар байни паррандаҳо ва мушон низоъ хест.

Гурӯҳи мушон низ калон буд. Онҳо ба қувваи худ бовар доштанд. Бинобар ин дарҳол ҷанг эълон карданд. Паррандаҳо нақшаи ҷангии худро кашиданд. Аз рӯйи он бояд бургуту калхот ҳамчун аскар мечангиданд, паррандаяки чусту чолок – фароштурук ба дидбонӣ машғул мешуд.

Қабӯтар ва мусича бояд хабарҳои хатти ҷангро ба тӯдаи паррандаҳо мерасонданд. Мурғобӣ ва гоз бо гандуми бомаза шиками гунчишк, залиҷ, шонасарак, соҷ, фотимачумчуқ, севоғар, алотуқноқ, сӯфитӯрғай, зогча, аккаи думдароз, лочин, шоҳинро сер карда, ба ҷанг тайёр мекарданд.

Вазифаи тазарв ва мурғи ҳилол бошад, маҷрӯҳонро муолиҷа намудан буд. Кӯршабпарак мебоист макони паррандаҳоро тозаву озода нигоҳ дорад. Вазифаашро шунида, қаҳри кӯршабпарак омад.

– Ман фаррош намешавам. Ман ҷангидан мехоҳам, – гуфт ӯ.

– Ту ҷангида наметавонӣ, – фаҳмонданд ба вай.

– Ҷанг кори нотавону танбалҳо нест. Аз ин гап алами кӯршабпарак тоза шуд ва нақшаи ҳучуми паррандаҳоро дуздида, ба мушони бадбурут дод.

Ҷанг чанд рӯз давом кард. Мушон, ки аз нақшаи паррандаҳо хабар доштанд, зуд мавқеашонро иваз карда, онҳоро ба ғафлат гузоштанд.

Паррандагон шикаст хӯрданд. Мушони бадбурут аз ғалабаи худ болида, се рӯз хурсандӣ карданд.

Паррандагон намедонистанд, ки чаро шикаст хӯрданд. Нақшаи онҳо пухта буд. Пас, чаро кори

онҳо омад накард, мағлуб шуданд? Паррандагон дар сари ҳамин андеша буданд, ки фароштурук омад.

– Кӯршабпарак – хоин... гуфт ӯ. – Вайро ҳозир дидем. Дар назди мири мушон нишаста буд. Мири мушон ҳар замон ба китфи вай зада, офарин мехонд.

Дар байни паррандагон шӯре бархост. Ҳама ба ҷустуҷӯи кӯршабпарак баромаданд. Хоин баъди ду рӯз ба даст афтод. Ӯро аккаи думдароз аз сӯроҳии танаи чормағз ёфта, кашолакунон овард.

Кӯршабпарак бояд ҷазо меид.

Паррандагон зуд ҷамъ шуданд.

– Ҷазои хоин марг аст, – гуфт лаклак. – Мо ту, кӯрнамакро мекушем. Лекин бояд аввал бигӯй: чаро ба авлодони худ хиёнат кардӣ?

Забони кӯршабпарак гирифта буд, тоқати гап задан надошт. Фақат «ман...ман...» мегуфт халос. Маълум буд, ки вай аз карда пушаймон аст.

Ҳамин вақт осмон тира гашт ва гулдурроси раъд баланд гардид. Уқобони посбон ва дигар паррандаҳо ба ваҳм афтоданд.

Кӯршабпарак аз фурсат истифода бурда, дарҳол кучое ғайб зад. Аз ҳамон вақт инҷониб кӯршабпарак аз селай паррандаҳо ҷудо шуда монд. Вай шабҳо фақат дар танҳои мепарад.

Савол ва супоришҳо:

1. Чаро дар байни паррандаҳо ва мушон ҷанг шуд?
2. Кӯршабпарак ба кӣ хиёнат кард? Чӣ хел?
3. Чаро паррандаҳо шикаст хӯрданд?
4. Барои чӣ кӯршабпарак шабҳо дар танҳои мепарад?
5. Афсонаро хонед ва мазмунашро нақл кунед.

Лугатҳо:

1. Ваҳм – воҳима, тарсу бим.
2. Дидбонӣ – посбонӣ.
3. Низоъ – ҷанҷол, муноқиша, кашмакаш, душманӣ.
4. Ғафлат – беҳабарӣ, фаромӯшӣ.

Чистон

Аҷаб устои моҳир,
Аз гил мебофад сабад.
Муддате зиста дар он,
Сонӣ, партофта равад.

Дарси 95. ЧИПОР

Боре бобоям сабади пур аз пашмро аз анбор гирифта, арғамчин тофтани шуд. Ӯ сабадро болои суфа гузошта, худ болои пӯстаки нарм нишасту ба кор сар кард. Соате нагузашта, мори чипор аз роғи дар хазида берун баромад.

– Бобо, морро бинед, мор! – дод задам ман.

– Чипор-мӣ? – пурсид бобоям, сарашро набардошта.

– Ҳа, чипор, мори калон, – гуфтам ман.

– Ин мори худамон аст, ҷони бобо. Вай якчанд сол боз бо ҷуфти худ дар анбор зиндагӣ мекунад. То ҳол зарараш ба касе нарасидааст. Шояд, ташна монда баромада бошад, – фаҳмонд бобоям...

Ногоҳ мор ба тарафи кӯзаи об хазида рафт ва лаб ба лаби кӯза расонда, захри худро ба кӯза рехту баргашт.

Бобоям ин ҳодисаро дида бадқаҳр шуд ва хост, ки морро занад. Ҳамин вақт ман дар қабати сабад чор тухми дарозаки хокистарранг дида, хитоб кардам:

– Бобо, ин тухмҳоро бинед! Тухмҳои аҷоиб!

Бобоям тухмҳоро, ки ҳар ҷо – ҳар ҷо холҳои сиёҳ доштанд, аз мағзи пашм гирифта, бо диққат нигоҳ кард. Баъд онҳоро ба ҷойи худ гузошта, гуфт:

– Ин тухмҳои ҳамин мор аст. Гуфтам-а, чаро вай хашмгин шудааст? Ҳатто ба кӯза захр рехта моро куштани буд... Агар тухмҳоро ба ҷояш бурда намонем, ягон зарараш мерасад.

Баъд бобоям сабадро бурда ба ҷояш овехта монд. Аз миён чанд дақиқа гузашт, боз ҳамон мор аз анбор хазида баромад. Бобоям бо гӯшаи чашм ба ӯ менигарист. Ман бошам, ҳар як ҳаракати онро бо диққат нигоҳ мекардам. Мор оҳиста-оҳиста хазида, ба назди кӯзаи об омад. Онро ҳалқа барин саҳт печонда гирифтуну якбора силтав дод. Кӯза чаппа шуда обаш ба замин рехт. Бобоям табассум кард ва ин кори морро ба ман маънидод карда гуфт:

Ҳар касе нек мекунад ё бад,
Неку бад ҳар чӣ мекунад, ёбад.

Шодӣ Ҳаниф

Савол ва супоришҳо:

1. Писарак чиро дида дод зад? Бобояш чӣ гуфт?
2. Чаро мори чипор ба кӯза захрашро рехт?
3. Барои чӣ мор боз худаш кӯзаро чаппа намуд?
Сабаб дар чист?
4. Аз мазмуни ҳикоя чӣ хулоса баровардед, нақл карда диҳед.

Боби IX

БАҲОР ОМАД, ТАБИАТ ДИЛРАБО ШУД, КАНОРИ КИШВАРИ МО ПУРСАФО ШУД

– Эй Навбаҳори зебо,
Чӣ овардӣ ту савғо?
– Лолаю гул овардам,
Сабзай мӯл овардам,
Шеърӯ суруд овардам,
Бар ту дуруд овадам,
Дар васфи гул шодона,
Бихон ту ҳам тарона.

Зулфия Атоуллоева

Дарси 96. БАҲОРИ ЛОЛАЗОР ОМАД!

Баҳор омад, баҳор омад,
 Гули савсан қатор омад.
 Ба деҳқон вақти кор омад,
 Баҳори лолазор омад!

Ба рӯйи сабза борон шуд,
 Ҳама олам гулистон шуд.
 Камарҳо ҷумла бўстон шуд,
 Баҳори лолазор омад!

Баҳор омад ба некрӯзӣ,
 Бичин гулҳои наврӯзӣ,
 Бипӯш тоқии гулдӯзӣ,
 Баҳори лолазор омад!

Баҳор омад ба меҳмонӣ,
 Ба таърифаш суруд хонӣ.
 Ту қадри гул намедонӣ,
 Баҳори лолазор омад!

Суруди халқӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Баҳор чӣ гуна фасл аст?
2. Гули савсан чӣ хел гул аст?
3. Дар ин фасл деҳқонҳо чӣ кор мекунанд?
4. Шеърро ифоданок хонед ва аз ёд кунед.

Чистон

Бе риштаву бе сӯзан
 Бар кӯҳу дашту даман,
 Медӯзад ӯ пираҳан,
 Ҷавобашро гӯ ба ман.
 (Фасли баҳор)

Дарси 97. ПИСАРАК ВА БОЙЧЕЧАК

Барф офтобакро диду об шуд. Бойчечак рӯйи замин баромад. Ба атроф чашм афканд. Ҳама чо хомӯшу холи, на гулеву на гиёҳе. Бойчечак шодӣ кард, ки қосиди нахустини баҳор аст.

Лаҳзае нагузашта ба гӯши ӯ овозе расид:

– Оҳ, ана бойчечак!

Баъд дами кордчай тез ба решааш расид. Дастони чолоку пурқуввати писараке ӯро аз замин кашид...

Писарак бойчечакро ба як кунҷи китобдонаш гузошт. Он чо торик буд. Бӯйи ношинос гули саҳроиро нафастанг мекард. Писарак ба хона омад. Вай аз он шод буд, ки қосиди баҳор дар дасти ӯст.

Одамон гулро мебӯсиданду ба чашм мемолиданд. Бойчечак даст ба даст мегашт...

Бача шабона шишаро пуроб карду гулро дар он гузошт. Шаб ӯ хоб дид, ки дар ёлаҳо гаштааст. Боз бойчечак меҷӯяд...

– Ноинсофҳо! Ҳамин саҳар гулаке рӯйид, ҳамонро ҳам канданд. Тухми гули гиёҳҳо нест мешаванд. Чӣ тадбире? – ба гӯш расид овози дардолуде.

– Ту кистӣ? – пурсид писарак бо ҳарос ба атроф нигариста.

– Ба зери поят нигар, писар! Ман, Замин! Модари ҳама мавҷудоти оламам. Гули бойчечак ҳам фарзанди ман буд. Мехостам, ки вай нашъунамокарда тухм бандад. Афсӯс, ки онро ҳам канданд...

Писарак бедор шуд. Ва сар аз болин бардошта, ба пештахтаи тиреза нигарист. Он чо дар

даруни шишаи пуроб гули бойчечак меистод.
Гул пажмурда буд ва сӯйи Офтоб майл мекард.

Писарак аз ҷояш хеста, ба ҷойи офтобраси
рӯйи ҳавлӣ омад, ба қадри як кафи даст заминро
бо кордча нарм кард.

Пиёзи бойчечакро шинонда об рехт. Барои эҳтиёт
гирдашро шиф кашид.

Бегоҳӣ писарак аз мактаб баргашту рост назди
бойчечак омад. Бойчечак андак ҷон гирифта буд.
Дар назар сабзу хуррам менамуд. Инро дида писа-
рак хеле хурсанд шуд. Вай дергоҳ бойчечакро бо
ҳавас тамошо кард. Сонӣ бо дили шоду хотири
болида ба хона даромад, ки об биёрад...

Исроил Иброҳимов

Савол ва супоришҳо:

1. Барои чӣ бойчечакро муждарасони аввалини ба-
ҳор мегӯянд?
2. Писарак чӣ хел хоб дид ва хатояшро чӣ тавр
ислоҳ кард? Фаҳмонда диҳед?

Луғатҳо:

1. Тадбир – чора, илоҷ.
2. Қосид – хабаррасон, муждарасон.
3. Ҳарос – тарс, ваҳшат, бим.

Дарси 98. АСАЛКАШИ СЕРҚОР

Фасли баҳорон расад,
Сабзаю гулҳо дамад.
Занбӯр дараш кушояд,
Ба сайри гул барояд.

Аз гул ба гул меҳезад,
 Бўйи гулро мебезад.
 Аз саҳар то вақти шом,
 Меҳнат кунад беором.

Аз чиркинӣ мекоҳад,
 Бўйи бад намехоҳад.
 Атри гулро мечашад,
 Хушбӯ асал мекашад.

Ин асалкаши серкор,
 Ҳар гаҳ ба мо мададкор.
 Вай табиби олам аст,
 Дармонбахши одам аст.

Аъзам Сидқӣ

Савол ва супоришҳо:

1. *Занбӯр ба сайри чӣ мебаромадааст?*
2. *Чаро занбӯр аз саҳар то шом меҳнат мекунад?*
3. *Барои чӣ занбӯр табиби оламу дармонбахши одам будааст.*

Чистон

Он чист, ки дар саҳаргоҳ,
 Аз ғунча мекушояд?
 Ҳар кас ба даст гирад,
 Роҳат ба дил физояд?

Дарси 99. АФСОНАИ «ОБИ СОЙ»

Будааст, набудааст, дар замони қадим як деҳқон будааст. Вай аз зулми бой гурехта, бо оилааш дар доманай кӯҳ омада ҷойгир мешавад. Бо лои кӯҳ дарахтзор будааст, аз сойи паҳлӯи он шаррос зада об ҷорӣ мешудааст.

Деҳқон бо зудӣ чор таноб заминро шудгор карда, аз оби сой гирифта киштукор мекунад. Баъд дарахт-хоро бурида, хона месозад. Атрофи ҳавлиро аз берун бо девор печонда мегирад. Як қисми дарахтонро ба бозор бароварда мефурӯшад. Аз байн як сол вақт мегузарад.

Дар баҳори оянда деҳқон заминро шудгор карда, об доданӣ мешавад, аммо бинад, дар сой об нест.

– Эй сой, ба ман об деҳ. Киштукорамро об диҳам, – гуфтааст деҳқон ба сой.

– Ман обро ба ту аз кучо гирифта медиҳам? Беҳтараш, аз борон ва барф пурс, – ҷавоб додааст сой.

Деҳқон аз борон об пурсидааст, он ин тавр ҷавоб додааст:

– Эй одам! Оби ман чӣ ҳам мешуд? Як шаррос зада мерезаду бо зудӣ ҷорӣ шуда меравад. Оби аз сой шаррос зада ҷорӣ мешударо барф медиҳад. Ту ба назди барф рав!

Деҳқон ба назди барф меравад.

– Эй барф! – гуфтааст. – Ту ба сой об деҳ. Ман киштукорамро об диҳам.

Ин гапро шунида, барф дар ғазаб шудааст. Аб-рӯвонашро чин карда, чунин гуфтааст: – Борон ҳам, ман ҳам имсол бо меъёр боридем. Лекин он дарахтоне, ки намро ба худаш гирифта меистод, худат буридӣ. Барфҳоямро тақсим карда додан – ин кори дарахтон аст. Дарахт набошад, барфи дар зимистон борида, ба баҳор об шуда ҷорӣ шуда меравад. Барои ба сой об наомаданаш худат айбдорӣ.

Деҳқон фикр карда истода, ба дуруст будани суханҳои барф боварӣ ҳосил кардааст. Баъд ба хонааш омада, якчанд кӯчати ниҳол оварда, ба кӯҳ шинонидааст. Онҳо тез сабзида, ба дарахтони калон табдил ёфтаанд. Деҳқон бошад, дар вақти хостагиаш киштукорашро об дода, бо бачагонаш ҳаёти нағз гузаронидааст.

Зоҳир Аълам

Савол ва супоришҳо:

1. Чаро оби сой хушк шудааст?
2. Деҳқон аз чиҳо об пурсидааст?
3. Деҳқон ба сой чӣ хел об овардааст?
4. Афсонаро хонед ва мазмунашро нақл кунед.

Чистон

Ду даст дар миёну
Фақат об менӯшад.

Дарси 100. МОДАРИ МЕҲРУБОНИ МАН

(8-март – Рӯзи иди бонувон)

Ҳар саҳарӣ чу Офтоб,
Аз ҳама пештар зи хоб.
Чашм кушода, сӯйи ман
Мекунад инчунин хитоб:

«Рӯз шудааст, Азизҷон,
Хез, зи мактабат намон!»
Бо дили шоди пурумед
Мекунадам ба раҳ равон.

Модари меҳрубони ман,
Роҳати ҷисму ҷони ман!

Тоза либос дар барам,
Дилкашу гарм бистарам.
Соф мисоли оина
Бе гаму гусса хотирам.

Меҳру навозишат чӣ хуш!
Хандаву хоҳишат чӣ хуш!
Гар, ки ягон хато кунам,
Ранҷишу коҳишат чӣ хуш!

Модари меҳрубони ман,
Роҳати ҷисму ҷони ман!

Ман писари замони нав,
Насли нави ҷаҳони нав.
Аз дили пок назди ту
Қавли вафо диҳам шунав:

Ҳар нафаси ҳаёти ман
Холӣ мабод аз илму фан!
То ки шавӣ ту сарбаланд
То ки шавад ризо Ватан.

Модари меҳрубони ман,
Роҳати ҷисму ҷони ман!

Абдусалом Деҳотӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Чаро модарро ба Офтоб монанд мекунанд?
2. Ҳама шодию хурсандӣ ва хотирҷамъию баҳои аъло гирифтани мо аз туфайли кист?
3. Дар рӯзи ид ба модаратон чӣ тӯҳфа карданиед?
Чаро?

Дарси 101. ГУЛИ СЕҲРНОК

Дар рӯйи ҳавлӣ гулҳои бисёре дорем. Рангоранг ва хушбӯй, қариб тамоми сол мешукуфанд. Вале дар байнашон гуле ҳаст хурдӯй ва назарногир. Аз Офтоб метарсад ва пагоҳӣ бо баромадани нурҳои Офтоб пажмурда мегардад. Онро гули шом мегӯянд.

Боре як шиносам бо Саид ном писарчааш ба ҳавлии мо меҳмон шуда омад.

Ман ҳамон гули шомро ба писарак нишон дода гуфтам:

– Ин гули сеҳрнок! Агар баҳои аъло гирӣ, мешукуфад...

Ба чашмони ҳайрон-ҳайрони ӯ лаҳзае нигоҳ кардаму сонӣ пурсидам:

– Дар синфи чандум мехонӣ?

– Дуюм.

– Ҳамин ки «5» гирифтӣ, зуд ба ҳавлии мо биё, мӯъҷизаи гулро мебинӣ.

Бегоҳии рӯзи дигар Саид боз ба ҳавлии мо омад ва аз дар даромадан ҳамона гуфт: – Амакҷон, ман баҳои «5» гирифтам!

Рӯзномаашро кушода нишон дод. Дидам, ки аз забони модарӣ «5» гирифтааст. Ман аз ин баҳои Саид шод шуда гуфтам:

– Ана акнун гул мешукуфад!

Ҷӯро назди гул гирифта бурда гуфтам:

– Қанӣ, гӯй, ки имрӯз баҳои «5» гирифтӣ.

Айнан вақти фурурагии Офтоб ва шукуфтани гули шом буд. Саид бо овози баланд гуфт:

– Ман, Саид, талабаи синфи дуюм, имрӯз аз забони модарӣ баҳои «5» гирифтам.

Ҳамон дам гули шом ба шукуфтан даромад. Саид шукуфтани гули шомро дида, завқ мебурд...

– Ман ба ту гуфта будам-ку: ин гули сеҳрнок, гунҷаи онро фақат баҳои «5»-ат мешукуфонад!

– Ман фақат баҳои «5» мегирам!

А. Қаҳҳорӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Кадом гул аз Офтоб метарсидааст?
2. Чаро Саид гули шомро дида ҳайрон монд?
3. Барои чӣ Саид ба ҳавлии онҳо бори дуюм омад?
4. Гули шом чӣ хел хусусият доштааст?

Дарси 102. МОДАР

(хониши берун аз синф)

Модар!

Сухани зеботарин дар олам «модар» аст.

Ин аввалин суханест, ки инсон ба забон мегирад ва он дар тамоми забонҳои ҷаҳон як хел оҳанги латиф дорад. Дасти модарон аз ҳама бобаракат, даҳ ангушти онҳо ҳунар аст. Дили модарон аз ҳама меҳрубонтару ҳассостар аст, дар дили онҳо оташи муҳаббат асло хомӯш намегардад, дили онҳо ҳамеша дар ғами фарзандон аст. Ту чандсолае, ки набошӣ – хоҳ панҷ сола, хоҳ панҷоҳсола, ба ту ҳамеша модар, навозиши ӯ, нигоҳи гарму меҳрубононаи вай лозим аст. Ва агар модаратро ҳар қадар бештар дӯст дорӣ, ҳамон қадар ҳаётат хушу хуррамтар мешавад.

Модари ту касе, ки набошад – олим ё дояи таваллудхона, актриса ё бофанда, муаллима ё говчӯш – ӯ ҳамон вақт худро хушбахт медонад, ки гуфта тавонад: ман бо фарзандони худ фахр мекунам.

Дарси 103. БОРОНАКИ БАҲОРӢ

Боронаки баҳорӣ,
Кори дигар надорӣ?
Шар-шар намуда борӣ?
Боронаки баҳорӣ?

Ман ҳам шинам ба хона,
Бо Сангину Тарона,
Бар осмон нигоҳам,
Ман офтоб бихоҳам...

Раҳро ҳамекунӣ лой,
Баҳри бозӣ канӣ ҷой?
Мусичаҳо дар айвон,
Бе обу дону ларзон...

Боронаки баҳорӣ,
Майлаш, каме биборӣ,
Тоза кунӣ ҳаворо,
Шӯӣ гулғунчаҳоро.

Бар кӯча мо бароем,
Шодона месароем:
Боронаки баҳорӣ,
Кайфе аҷаб ту дорӣ...

Салим Кенча

Савол ва супоришҳо:

1. Боронаки баҳорӣ чӣ хел мешавад?
2. Дар шеър кадом ҷиҳатҳои борони баҳор тавсиф карда шудааст?
3. Оё ба шумо борони баҳор писанд аст? Чаро?
4. Шеърро хонед ва аз ёд кунед.

Дарси 104. БОДБАРАК

Баҳор. Дар саҳро насими форам мевазид. Дар даштҳо бачаҳо бисёр мешаванд. Дар осмон бодбаракҳо парвоз мекунанд.

Рашид гоҳ ба ин бача, гоҳ ба он бача:

– Аз риштааш як фасл дошта истам, – гуфта илтимос мекард.

– Он тарафтар рав! Ба таги пой печида нагард. Ба хонаатон рав!

Бачаи бо лақаби Дароз дошта бошад:

– Пулат ҳаст-мӣ? Рав аз модарат пул гирифта биё, – гуфта ба Рашид писханд зад.

– Шарм намекунӣ, бачаи хурдро фиреб медиҳӣ? – гуфт Собир.

– Пул гирифта биёрад, бодбарак аз они вай мешавад. Бепул гурба ҳам ба Офтоб намебарояд. Модараш дӯзанда, пулашон бисёр гуфт Дароз.

– Одам набудай, Собир ҳамин тавр гуфта, ба қафо баргашта рафт. Ба Рашид алам кард. Гиряаш омада ба хона омад. Модараш дар хона либос медӯхт. Вай модарашро ноором кардан нахост. Арзу додашро ба акааш гуфт.

– Ба ман ҳам бодбарак сохта диҳед. Аз бодба-раки бачаи Дароз ҳам хушрӯ шавад.

Аккаш аз чӯбҳои навдаи дар хона буда гирифта, бо корди тез аз миёнаш шикоф карда, ҳамвор кард. Докаро ба замин паҳн карда, чӯбҳоро ширеш карда ба ҳам часпонд. Модараш латтаҳои майдаи ҳархеларо ба ҳамдигар баста, дум карда дод. Ба ду тарафи сари шохчаҳои баромада истода, аз шоҳии сурх гӯш часпонданд.

– Модарҷон, аз риштаи мошинаатон медиҳед-мӣ? – пурсид Рашид.

- Модараш сарашро ҷунбонда табассум карда:
- Уқоб барин парҳояшро паҳн карда истода-нашро бинетон. Мана инро бодбарак гӯяд мешавад!
- гуфта фиристод.

«Уқоб»-и Рашид баланд ва оҳиста ҷунбида ме-парид. Кокулҳои сурхи шоҳигинаш пар-пар мекард, думи дарозаш бошад, аз ин тараф ба он тараф алвонҷ меҳӯрд. Рашид «дилат сӯзад» гуфта барин ҳар лаҳза ба Дароз нигоҳ карда мемонд.

Бодбараки Рашид дар вақти ба осмон бардошта шудан, бачаҳо давида омаданд. Бодбаракро якчоя парронданд. Ҳама бачаҳо хурсанд шуданд. Дароз-чӣ?

Ҳангоми торик шудан бачаҳо як-як бодбарак-ҳояшонро ба фаровардан сар карданд. Имрӯз бачаҳо бо Дароз не, бо Рашид бозӣ карданд.

Барои Рашид хурсандиовар он шуд, ки аз тарафи Ташкилоти бачагон рӯзи 26-уми март озмуни республикавии «Иди бодбаракҳо» гузаронида шуд. Рашид бо бодбаракаш дар озмун иштирок карда, ба ҷойи аввал лоиқ доништа шуд.

Йўлдош Шамшаров

Савол ва супоришҳо:

1. Бодбарак аз чиҳо сохта мешавад?
2. Барои чӣ бачаҳо бо Дароз нею бо Рашид бозӣ карданд?
3. Рашид бо бодбаракаш дар кучо иштирок кард?

Чистон

Худаш мисоли арзан,
Нешаш мисоли сӯзан.
(*Хомӯшак*)

Дарси 105. НАВРҶЗ МУБОРАК БОД!

Наврӯзи баҳорон шуд,
Хуррам дили ёрон шуд.
Айёми гулу лола,
Бар лолаузoron шуд.

Булбул ба фиғон омад,
Савсан ба забон омад.
Сад гуна наво аз дашт,
Аз нойи шубон омад.

Товус ба ҷойи нав
Рақсад ба ҳавои нав.
Кӯҳу дараю саҳро
Пӯшанд қабои нав.

Ҳар хонаю кошона,
Ороста шоҳона.
Худро бикунӣ эҳсос,
Дар олами афсона...

Бобо Ҳоҷӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Наврӯз чӣ гуна рӯз аст? Онро чӣ хел ҷашн мегиранд?
2. Дар шеър кадом ҷиҳатҳои Наврӯз тасвир ёфта-аст?
3. Шеърро хонед ва аз ёд кунед.

Луғатҳо:

1. **Наво** – нағма, оҳанг, садо, овоз.
2. **Ной** – най.
3. **Қабо** – як навъ либоси дарози пешкушодаи рӯйпӯшии мардона.
4. **Фиғон (афғон)** – нола, зорӣ, фарёд.
5. **Шубон (шабон)** – чӯпон.

Дарси 106. НАВРҶЗ – ИДИ БАҲОР!

Аз замонҳои қадим оғозшавии корҳои деҳқониро аз 21-уми мартӣ фасли баҳор ҳисоб кардаанд. Бинобар ин, дар сарзамини мо Наврӯз ба оғози баҳор ва мавсими кишти кор рост меояд. Аз ҳамин сабаб, Наврӯзро иди баҳор, иди деҳқонҳо меноманд.

Дар Ватанамон – Ўзбекистон Иди Наврӯзро ҳар сол бо тайёрии хеле калон пешвоз мегиранд. Чашни Наврӯз яке аз урфу одат ва суннатҳои миллии халқамон шуда мондааст.

Дар ин вақт деҳқонон ба саҳро баромада, аввалин чоши гандумро ба замин мекоранд. Бо ҳамин фасли кишти кор оғоз меёбад. Одамон то саршавии Иди Наврӯз кӯчаю хиёбонҳоро тоза карда, ҷўйҳои ҷоришавандаи об кофта мешавад. Ҳама ҷойро рўфта покӣзаю озода мекунанд. Рӯзи Наврӯз аз қаймоқу равған ва ҷазза фатиру кулчаҳо мепазанд. Аз пудинаю испаноқ самбўсаҳо тайёр карда мешавад.

Рӯзи Наврӯз бачаҳо пудинаю бунафша ва дигар растаниҳои баҳориро гирифта, барои дидани пиронсолон мераванд.

Пиронсолон бошанд: «Амонию тинҷии абадӣ – ҳеч гоҳ набинем бадӣ, дар ин моҳу соли нав шоду хуррам расем ба ҳама орзую омоли нав», гўён дуо ва нияту орзуҳои нек мекунанд.

Дар ин рӯз ҳама ба саҳро ва боғу роғҳо баромада, бозию хурсандӣ мекунанд. Иди Наврӯз ба донишгоҳҳои олий, мактаб, литсею коллеҷ, корхона ва ташкилотҳо низ ба таври васеъ ботантана чашн гирифта мешавад. Дар маҳаллаҳо бошад, дегҳоро гузошта, суруди сумалакро хонда, шоду хурсанд сумалак тайёр мекунанд. Наврӯз аз қадим суннатҳои хуби ба худ хос дорад:

- Дар Наврӯз хонаю ҷой тоза карда мешавад;
- То Наврӯз танай дарахтон сафед карда мешавад;
- Дар Наврӯз аз гандум майса карда, сумалак мепазанд;
- Дар Наврӯз орзую ниятҳои нек мекунанд;
- Дар Наврӯз таомҳои наврӯзӣ мепазанд;
- Дар Наврӯз чизҳои кӯҳнаю нолозима бароварда партофта шуда, либоси нав мепӯшанд;
- Дар Наврӯз қаҳру хафагии кӯҳна фаромӯш карда шуда, оштии мекунанд ва ҳама гуноҳи ҳамдигарро мебахшанд;
- Дар Наврӯз ба хонаи хешу таборҳо мераванд;
- Дар Наврӯз қабри гузаштагон зиёрат карда мешавад;
- Дар Наврӯз ғайбат намекунанд;
- Дар Наврӯз ҳатто ба ҳайвону паррандаҳои хонагӣ озор намерасонанд;
- Дар Наврӯз ба беморону пиронсолон таомҳои наврӯзӣ мефиристанд.

Музайяна Алавия

Савол ва супоришҳо:

1. Наврӯз кай чашн гирифта мешудааст?
2. Дар рӯзҳои Наврӯз одамон бо чӣ корҳо машғул мешаванд?
3. Дар иди Наврӯз чӣ гуна таомҳо пухта мешаванд?
4. Наврӯз чӣ гуна суннатҳои хуб доштааст?
5. Ҳикояро бо диққат хонед ва суннатҳои Наврӯзро доништа гиред.

Чистон

Сабз мехӯрад,
Нукра мепӯшад.
Ин ҷонварро
Чӣ ном бошад?

Дарси 107. ТҶҲҒҒИ НАВРҶЗ

Бо фаро расидани айёми Наврӯз марде барои ҷашни Наврӯз миқдоре биринҷ, сабзӣ, гӯшт, мева харида, ба хона овард. Ба занаш гуфт, ки онҳоро дуруст нигоҳ дор, барои Наврӯз овардаам.

Зан мақсади шавҳарашро нафаҳмида буд. Ӯ гумон кард онҳо аз касест, ки Наврӯз ном дорад. Баъди чанд рӯз ӯ ба болои бом баромад ва бо асабоният ҳар сӯй фарёд мезад, ки «Ҳой, Наврӯз, ба ғазоби Худо гирифтор шавӣ, биё, сабзиата бубар, ки ҷойи маро танг кардааст».

Марди чолоке, ки аз роҳ мегузашт, ин суханро шунид ва ба соддагии зан пай бурд. Ӯ ба дари хона омаду гуфт, ки «Ман Наврӯзам ва барои савдои худ омадам». Ҳар чӣ буд, зан ба ӯ дод ва нафаси тоза кашид.

Шабона шавҳараш ба хона омад. Дид, ки аз савдоии овардааш асаре нест. Аз зан пурсид, ки чизҳои барои Наврӯз овардааш кучост.

Зан ҷавоб дод, ки онҳоро Наврӯз бурд. Мард чун борҳо соддагии занашро дида буд, субҳи рӯзи дигар занашро пеш кард.

Зани содда рӯ ба саҳро ниҳод. Ниҳоят, хаста шуду рӯйи санге нишаст. Фарқи андеша буд, ки овозе ўро ба худ овард. Дид, ки гурбае тарафи ў менигарад ва мияв-мияв мекунад. Гумон бурд, шавҳараш гурбаро назди ў фиристодааст, то ба хонааш баргардонад. Барошuftа гуфт:

– Бирав! Соҳибат равон кардааст?! Бахудо, ки аз ҷоям нахезам, бирав!

Як – ду соат баъд саге, ки аз он ҷо мегузашт, хира-хира ба тарафи зан нигоҳ кард. Зан ин бор гумон бурд, ки саг ҳам барои вай омадааст, ба саг гуфт: – Бирав! Гурбаро равон кард, нарафтам. Боз туро фиристод? Бирав, бигўяш, ки агар худаш наояд, дигар қадам дар остонаи дараш намомонам!

Қарибиҳои чошт буд, ки хари ташна ва гуруснае аз роҳ мегузашт. Чун ба зан наздик омад, бо овози баланд ҳанг зад.

Ин бор зан бо нозу карашма гуфт:

– Ҳоло боз туро равон кард, ки биёй, ба зӯрӣ маро бибарӣ. Ман гуфтам-ку, то агар худаш наояд, аз ҷоям намечунбам.

Офтоб оҳиста-оҳиста дар паси кӯҳ нишаст, ки аз дур шутуре пайдо шуд. Шутур дар корвони шоҳӣ ақиб монда, роҳгум зада буд ва бо бори ҷавоҳирот сӯйи зан омада, тарафи ў лаб мечунбонд.

Зан ба шутур гуфт: – Ба мияв-мияви гурба нарафтам, ба ав-ави саг нарафтам, ба ҳанг-ҳанги хар нарафтам. Чӣ кор кунам, ки зӯрам ба ту, шутури гардандароз, намерасад?

Инро гуфту шутурро савор шуда, тарафи хона равон шуд. Шаб ба хона расид. Чун шавҳараш берун омад, бо таачҷуб дид, ки зан бо шутуре пур аз ҷавоҳироти корвони подшоҳӣ дар пушти дар истода мегӯяд: – Пишакро равон кардӣ, наомадам. Сагро равон кардӣ, наомадам. Харро равон кардӣ, наомадам. Чӣ кор кунам, ки зӯрам ба ин гардандароз намерасид. Ана, ҳамроҳаш омадам.

Шавҳар дид, ки зани соддааш ин дафъа бо бори ҷавоҳирот омадааст, ўро ба хона роҳ дод. Дар субҳи Наврӯз ба хонаводае хурсандӣ омад. Бигзор, дар Наврӯз ба хонаводаи ҳар кадоми шумо ҳам як шутур бахту шодмонӣ ояд!

Афсонаи халқӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Чаро мард занашро аз хона пеш кард?
2. Зани содда дар сахро чӣхоро дид?
3. Барои чӣ мард занашро ба хона қабул кард?
4. Афсонаро хонед ва мазмунашро нақл карда диҳед.

Чистон

Дар сари кӯҳу миёни осмон,
Об мепошад як паҳлавон.

Дарсҳои 108–109. ГЕЛОС

Падари Саидҷон дар рӯйи ҳавлӣ ниҳол мешиндонд. Саидҷон аз падар пурсид:

– Ман ҳам шинонам?

Падар арақи пешониашро пок карду гуфт: – Кошкӣ, бачем. Ана ниҳол. Ягонташро шинону нигоҳубин кун.

Саидҷон хурсанд шуду гуфт:

– Ман ниҳоли гелос мешинонам. Гелосашро ҳамаи мо мехӯрем.

Падар розӣ шуду бо ангушт тарафи деворро нишон дод: – Ана, дар он ҷо шинонӣ, нағз мешавад. Ҷойи офтобтеға...

Саидҷон чуқурак кофт. Мисли падараш ба он аввал каме пору андохт. Баъд об рехт ва ниҳолро рост гузошта, болои решаҳояш бо каландча хок кашид. Саидҷон корро ба анҷом расонду ба падараш рӯй овард:

– Дада, ниҳолро шинондам. Акнун кай гелос мекунад? Падар ба сари ниҳол нишаста гуфт:

– Ба ин қарибихо не. То ин ки ниҳоли шинондаат сабз шавад, ҳар пагоҳ об доданат лозим.

Саид боз бо кунҷқобӣ пурсид:

– Баъд ҳосил мебандад?

Падар табассум карду ҷавоб дод:

– Не, ҳар баҳору тирамоҳ беҳашро нарм мекунӣ. Об мерезӣ. Порӯ меандозӣ...

Даҳони Саидҷон об кушод.

– Сонӣ, гелос мехӯрам-а?

Падар бо андаке ҷиддият гуфт:

– Писарам, бо ҳалво гуфтан даҳон ширин намешавад. Ҳеҷ ниҳол якбора ҳосил намедихад. Аввал ниҳол бояд сабзад, калон шавад.

Барои ин меҳнат кардан, арақи ҷабин рехтан лозим. Саидҷон ба фикр фуру рафт.

Бегоҳ шуд. Саидҷон боз аз падараш пурсид:

– Дадаҷон, одам ниҳол шинонад, худаш калон намешавад?

– Мумкин. Лекин калон шуданаш гумон, аммо хушк шуданаш аниқтар. Барои ҳамин ҳам ниҳолро парвариш кардан лозим.

– Баъзе дарахтҳо худ ба худ мебароянд. Сонӣ калон мешаванд...

Чеҳраи падар каме турш шуд.

– Ин хел дарахтҳо ҳам ҳастанд. Онҳо дарахтҳои ёбой. Ҳосилашон ҳам талху турш. Лекин ҳосили ниҳоле, ки меҳнат карда, парвариш кунӣ, қанд барин мешавад.

Саидҷон ба нуқтае чашм дӯхта, ба хаёл рафт. Вай солҳои дароз ва меҳнати зиёдеро тасаввур карда, каме ғамгин шуд.

Зери лаб гурунғос зад:

– Гелосхӯрӣ осон набудааст-а, дадаҷон?

– Парвариши ниҳол ҳам мисли тарбияи фарзанд аст. Диққату меҳнат металабад.

Падар ба китфи Саидҷон дасти меҳнати худро гузошта гуфт:

– Ғам нахӯр, бачем. Гелос, ки шинондӣ, пайвандӣ аст. Гелоси саврӣ. Барвақт мепазад. Боғбон ба ман гуфт, ки ниҳоли сесола аст. Имсол ҳосил надихад ҳам, аммо гул мекунад.

Саидҷон ҳар пагоҳӣ ва бегоҳӣ ба решаи ниҳоли гелос ва ниҳолҳои дигар об мерехт. Бо онҳо сӯҳбат мекард.

Баҳор омаду дарахтони боғ яке аз паси дигаре гул карданд: себ, зардолу, шафтолу. Гелоси Саидчон ҳам фарқи гул шуд. Вай гули гелосашро дида, шодӣ мекард. Аммо гулҳои гелос рехтанду ниҳол ҳосил набаст. Саидчон аз ин хафа нашуд. Ӯ аз он меболид, ки ниҳолаш реша давонда, сабз шудааст.

Бахтиёри Ҷумъа

Савол ва супоришҳо:

1. Ниҳолро дар кадом фасли сол мешиноманд?
2. Ниҳоли пайвандӣ чӣ гуна мешавад?
3. Чаро падари Саидчон ниҳоли гелосро дар ҷойи офтобрӯя шинон гуфт?
4. Оё Шумо касби боғбониро дӯст медоред?
5. Ҳикояро хонед ва мазмунашро нақл кунед.

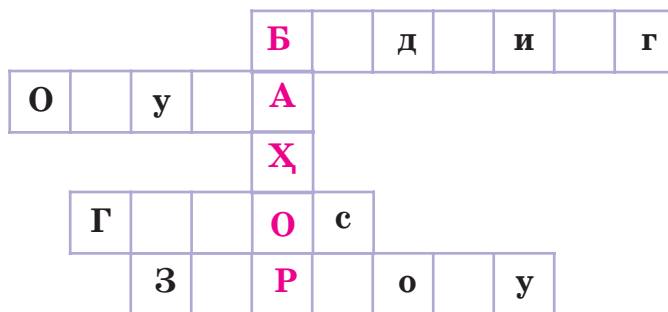

Чистон

Ин ҷонвари бебоку зӯр
Ҳар ҷо ки хоҳад, меравад.
Беҳуда мегирӣ нишон,
Бо тир зада намешавад.

Аз кроссворди зерин номи мева ва сабзавотҳои баҳориро ёбед

Боби X

**ДЎСТИРО ҶУСТУҶЎ ДОРЕМ МО,
АЗ АМОНЇ ГУФТУГЎ ДОРЕМ МО**

Дўст он бошад, ки гирад дасти дўст
Дар парешонҳолию дармондагӣ.

Сағдии Шерозӣ

Дарси 110. БЕҶИН ТАРОНАИ ЗАМИН

Беҳин таронаи замон,
Беҳин таронаи замин,
Дар ин ҷаҳони неку бад
Барои ҷумла одамин

Ба ҷуз суруди сулҳ чист?
Ҷуз аз суруди сулҳ нест!

Ба даври гоҳвораҳо,
Сари суруди модарон,
Сари дуои пирҳо
Ба ҳар замону ҳар забон.

Ба ҷуз суруди сулҳ чист?
Ҷуз аз суруди сулҳ нест?

Калиди ҷумла қулфҳо,
Кушоди ҳар гиреҳу банд,
Ба рағми коҳдуди даҳр
Саросар оташин сипанд.

Ба ҷуз суруди сулҳ чист?
Ҷуз аз суруди сулҳ нест!...

Агар зи чор сӯйи даҳр,
Ба ҳой-ҳои зиндагӣ.
Зи пиру тифл мерасад,
Яке нидои зиндагӣ.

Паймон

Савол ва супоришҳо:

1. Сулҳ гуфта чиро мегӯянд?
2. Сулҳ ба одамон чӣ медиҳад?
3. Шеър ба кадом мавзӯъ бахшида шудааст?
4. Шеърро ифоданок хонед ва аз ёд кунед.

Луғатҳо:

1. **Беҳин** – беҳтарин, хубтарин.
2. **Гоҳвора** – гаҳвора.
3. **Даҳр** – дунё, ҷаҳон.
4. **Рағм** – кароҳат, ҳақиру зор нигаристан, кори баръакс.
5. **Сипанд** – ҳазориспанд.

Дарси 111. ДҶҶСТӢ – НЕЪМАТИ БЕБАҲО

(хониши берун аз синф)

Маънои калимаи «Дӯст» рафиқи шафиқ, меҳрубон, ёр, ошно мебошад. Дӯст барои инсон хеле азиз ва зарур аст. Ўро ҳамчун гавҳараки чашм ҳамеша ҳимоя кардан лозим.

Дӯсти ҳақиқӣ он аст, ки моро хеле хуб мефаҳмад. Мо низ ба дӯсти худ бовар карданамон лозим. Аз дӯсти ҳақиқӣ ягон чизро пинҳон кардан лозим нест, зеро дили мову ӯ як хел аст.

Дӯстони вафодор чор хел мешаванд:

1. Дӯсти мададгор.
2. Дӯсти шарикӣ ғаму шодӣ.
3. Дӯсти маслиҳатгар.
4. Дӯсти ғамгусор.

1. Дўсти мададгор дўстест, ки молу давлата-тонро ҳимоя мекунад. Дар душвориҳои ҳаёт ба шумо ёрӣ мерасонад.

2. Дўсти шарикӣ ғаму шодӣ сирри шуморо пинҳон медорад. Дар парешонҳолию бадбахтиҳо-ятон ва хурсандию хушҳолиятон бо шумо ҳам-роҳ мешавад.

3. Дўсти маслиҳатгар дўстест, ки шуморо аз кирдору рафтори бад нигоҳ медорад. Ӯ шуморо ба корҳои нек равона мекунад.

4. Дўсти ғамгусор аз бадбахтиатон хурсанд на-мешавад. Аз хушбахтиатон хушнуд мешавад. Ӯ намегузорад, ки дигарон шуморо ғайбат кунанд.

Дар зиндагӣ ба ҳар як инсон дугона, рафиқ, дўст-бародару хоҳари ҳақиқӣ зарур аст. Вақте ки шумо дар ҳолати хатару парешонҳолию дармон-дагӣ меафтед, он гоҳ ба қадри дўст мерасед. Дўстон ҳам барои ҳамин вучуд доранд.

Дарси 112. РИВОЯТИ «РАФИҚИ НОСИПОС»

Ривоят мекунанд, ки як марди шахриё буда-аст. Вай бо деҳқони меҳнаткаш дўстие доштааст. Дар фасли тобистон, ки аз гармии ҳаво дар ҳав-лиҳои шаҳр нафас гирифтани душвор буд, марди шаҳрӣ ҳар замон барои истироҳат ба боғи дўсти боғбонаш меомад. Дар сояи дарахтон дар лаби ҳавз менишасту хоб мекард, аз ҳосили деҳқонии дўсташ меҳӯрд. Меваҳои хушбӯю болаззати боғи дўсташро таъриф мекард. Марди деҳқон дар вақ-ти дар шаҳр рафтани дўсташ аз меваҳо ба зану

бачаҳои ӯ меод. Деҳқон ҳар дафъа бастаи пур аз меваро дода мегуфт:

Камтарак мева. Бачаҳотон хурсанд мешаванд...

Деҳқон ҳамин тавр чандин тобистону тирамоҳ дӯсти шаҳриашро меҳмондорӣ мекард. Дар ин муддат марди шаҳрӣ мадрасаро тамоm кард. Амри мамлакат вайро қозии шаҳр таъин кард. Ин хабар ба гӯши дӯсти деҳқонаш низ расид. Деҳқони камбағал қарор дод, ки ба шаҳр рафта, дӯсти деринаашро хабар гирифта, бо қозӣ шуданаш табрик кунад.

Вақте ки деҳқон ба ҷойи кори дӯсти шаҳриаш даромад, назди ӯ калонҳои шаҳр менишастанд. Вай чунин рафтор кард, ки гӯё деҳқонро намешиносад. Деҳқон наздиктари вай рафта салом дод. Барои вохӯрӣ даст дароз кард.

Аммо дӯсти шаҳриаш даст навода, қаҳролуду мағрурона пурсид:

– Ту кистӣ ва барои чӣ омадӣ?

Деҳқон аз чунин муносибати дағали дӯсташ бисёр хафа шуд ва бо сардӣ ҷавоб дод:

– Ман ҳамон дӯсти деҳқони туам. Шунидам, ки кӯр шудай. Ба ҳамин хотир омадам, ки аз ҳоли ту хабар гирам.

Савол ва супоришҳо:

1. Марди шаҳрӣ бо деҳқон чӣ хел дӯстӣ дошт?
2. Чаро марди шаҳрӣ деҳқонро нашинохт? Сабаб чист?
3. Дар ҳақиқат марди шаҳрӣ кӯр шуда буд?
4. Ба фикри шумо дӯстон чӣ хел мешаванд?

Дарси 113. ОРЗУҲОИ ШИРИН

Дар осмони каб-кабуд
 Рух менамояд Офтоб,
 Дар субҳи сармо нури худ
 Пошад ба ҳар сӯ беҳисоб.

Хезед аз ҷо, баччаҳо,
 Гардед бар мактаб равон!
 Сармо ба рухсори шумо
 Сурхӣ дамонад ин замон.

Саф баста бо ҳам баччаҳо,
 Рӯ-рӯи барфи нуқрасон.
 Дар роҳҳову кӯчаҳо
 Ҳастанд бар мактаб равон...

Гар хизмати ҳарбӣ равӣ,
 Гардӣ чу аскарҳо, ҷасур.
 Касбе намудан интиҳоб
 Аз баҳри мо бошад зарур!

Бикшода моро роҳҳо
 Дар ҳар кучо-наздику дур!
 Аммо ба мо, эй баччаҳо,
 Ҳоло бувад хондан зарур.

Бояд ба мактабхонаҳо
 Аз таҳти дил хонем мо,
 То ки Ватан гардад ризо,
 Хурсанд бошад доимо!

Наталия Забила (Украина)

Савол ва супоришҳо:

1. Чаро одам дар хизмати ҳарбӣ ҳасур мешудааст?
2. Барои касб интиҳоб кардану фарзанди ҳақиқии Ватан шудан пеш аз ҳама ба чиҳо эътибор додан лозим?

Панду ҳикматҳо

Нишони дӯсти содиқ чист? – Он ки дар некӣ ёри ту кунад ва аз бадӣ туро боздорад.

* * *

Чӣ чиз аст, ки андӯхро бибарад? Ду чиз: яке рафиқи мувофиқ, дигаре дидани рӯйи дӯстони содиқ.

Дарси 114. РИВОЯТИ «ЗАХМИ ЗАБОН»

Як марди ҳезумкаш буд. Як рӯз вай як дарахти хушки арчаро афтонда, майда мекард, ки аз кучое як хирси калони бадҳайбат пайдо шуд. Ҳезумкаш хирсро дида аз дил гузаронд: «Аз дасти ин дарранда халосӣ нест, аҷалам расида будааст».

Аммо хирс ба ҳезумкаш кордор нашуда пурсид: – Эй одам, ту ҳар рӯз азоб кашида ҳезум мечинӣ, ба пуштат бор карда мебарӣ. Бигӯ, ки ту ҳезумро чӣ кор мекунӣ?

Ҳезумкаш тарсону ларзон ҷавоб дод:

– Бозор мебараму мефурушам, ба пулаш чизу чора меҳараму рӯз мегузаронам.

– Ин тавр бошад, – гуфт хирс, ман ба ту некӣ мекунам. Ту азоб накаш. Ман бекор, ҳар рӯз як дарза (банд)

ҳезум тайёр карда, дар поёни кӯҳ мемонам. Омада гирифта рафтан гир.

Рӯзи дигар ҳезумкаш омад, ки хирс дар ҳақиқат дар ҷойи гуфтагиаш як банди калон ҳезум тайёр карда мондааст. Вай хурсанд шуда, ҳезумро пуштора карда рафт. Чанд рӯз ҳамин хел давом кард. Як рӯз ҳезумкаш фикр кард, ки «ин хирс ба ман бисёр некӣ карда истодааст, некии ўро гардондани ман зарур».

Вай ба занаш гуфт:

– То омадани ман ягон хӯроки нағз тайёр карда мон, як ҷӯраамро гирифта меорам.

Занаш хуб гуфт. Ҳезумкаш ба беша рафта, хирсро ёфта, ба меҳмонӣ таклиф кард. Хирс розӣ нашуд, вале мардак бисёр илтимос карда ўро розӣ кунонид.

Ҳар ду гапзанон ба хонаи ҳезумкаш омаданд. Зани ҳезумкаш пешвоз баромада дид, ки шавҳараш бо як хирси бадҳайбат меояд.

– Оҳ, рӯям сиёҳ! – гуфт зан ба шавҳараш, – ҷӯраи ту магар ҳамин хирси баднамуд аст?

Хирс суханони занро шунида, ранчиду ба ҳезумкаш гуфт:

– Бо ҳамин табарат ба сари ман якто зан!

– Занам намедонад, ту ба мо бисёр нағзӣ кардай. Хафа нашав, – гуфт ҳезумкаш.

Аммо хирс ба гапаш истода гуфт:

– Ба сарам бо табарат зан! Агар назанӣ, ҳардуютонро куш-

та, хонаатонро вайрон карда меравам! Мард ҳайрон шуда фикр кард: «Агар назанам, ин хирси якрав гуфтагياجро мекунад, маҷбурам, ки фармонашро иҷро кунам. Зада сарашро ду пора мекунам, мурда мемонаду ҷонамон халос мешавад».

– Хайр, чӣ илоҷ, – гӯён вай табарашро бардошта, бо тамоми қувваташ ба фарқи сари хирс зад. Хирс фарқи хун шуда баромада рафт.

Ҳезумкаш бовар кард, ки баъди ин хирс зинда наемонад.

Баъди чанд рӯз ӯ як дарахтро афтонда истода буд, ки хирс ногаҳон пайдо шуд.

– Ҳа, ошно, – гуфт хирс, – мебинӣ, ки аз захми табарат дар сари ман ҳеҷ осоре намонда аст. Вале захми нешдори суханони занат ҳеҷ аз дилам намеравад. Имрӯз садои табари туро шундаму он захм аз нав зинда шуд. Гапи хирс ҳақ буд. Мардак чизе нагуфт. Банду табарашро гирифта бо сари хам аз беша баромада рафт...

Савол ва супоришҳо:

1. Ҳезумкаш чӣ хел бо хирс дӯст шуд?
2. Чӣ хел хирс ба хонаи ҳезумкаш меҳмон шуд?
3. Барои чӣ хирс аз ҳезумкаш ранҷид?
4. Ривоятро хонед ва мазмунашро нақл кунед.

Чистон

Чун барги гулҳо
Пероҳани ӯ.
Бошанд гулҳо
Ҳам ватани ӯ.

Дарсҳои 115–116. АФСОНАИ «ДҶҶСТОН»

Дар як чаманзор зоғ, сангпушт, оҳу ва муш дӯстона зиндагонӣ мекардаанд. Онҳо дар ҷойи атрофаш бо қамиш ихота кардашуда чамъ омада, сӯхбат мекарданд ва шоду хуррам рӯз мегузарониданд.

Рӯзе зоғ, муш ва сангпушт чун ҳамешагӣ дар назди қамишзор чамъ шудаанд. Лекин оҳу наомадааст. Хавотир шуда, ба зоғ гуфтаанд:

– Ба ҳаво парίδα, атрофро нигоҳ кун. Кошкӣ, ягон хабар гирифта оӣ.

Зоғ парίδα рафта, бисёр ҷойҳоро дидааст. Ниҳоят, ба тӯр афтида мондани оҳуро дидааст. Ӯ бо зудӣ баргашта омада, воқеаро ба дӯстонаш гуфта додааст. Дар ҳамин вақт зоғ ва сангпушт ба муш нигариста: – Бародар, ба ин кор фақат ту ёрдам дода метавонӣ. Зуд бош, фурсатро аз даст надихем, – гуфтаанд.

Муш бо зудӣ назди оҳу расида рафтааст. Вай моҳирона тӯрро бо дандонҳояш ба буридан сар кардааст. Дар ҳамин вақт сангпушт омада мондааст. Оҳу ба вай чунин гуфтааст:

– Дӯсти азиз, барои чӣ омадӣ? Агар шикорчӣ омада монад, чӣ кор мекунӣ?

Сангпушт гуфтааст: – Бародар, чӣ хел наоям? Ҷангоми нохушӣ содир шудан тасалло диҳанда ин дӯст аст-ку! Бо дӯст бо ҳам шудан лозим.

Сангпушт гапашро тамом накарда, шикорчии аз дур омада истодаро дида мондааст. Муш бошад, тӯрро аллайкай бурида будааст. Оҳу аз ҷояш хеста гурехтааст. Муш ба сӯроҳӣ даромадааст. Зоғ

парида ба осмон баромадааст. Шикорчӣ омада бурида шудани тӯрро дидааст. Чашмаш ба сангпушт афтодааст. Шикорчӣ сангпуштро ба халта андохта, ба тарафи шаҳр равона шудааст.

Дӯстон пас аз рафтани шикорчӣ чамъ омада, ба ҷустуҷӯи сангпушт даромадаанд. Онҳо сангпуштро шикорчӣ гирифта бурданаширо фаҳмида, чораи халос кардани сангпуштро фикр кардаанд.

Дар ҳамин вақт муш ба оҳу гуфтааст:

– Як фикре ба сарам омад. Ту аз роҳи шикорчӣ баромада, худатро ярадоршуда нишон медиҳӣ. Зоғ туро бо панҷаҳояш хорошида, ба сарат мешинад. Шикорчӣ ҳангоми туро дидан бо нияти ба даст овардани ту мешавад ва сангпуштро ба замин мемонад. Вай ҳангоми ба ту наздик шудан, ту оҳиста-оҳиста лангида аз вай дур шудан мегириӣ. Шикорчиро ҳамин тавр як соат саргардон мекуниӣ. Ман дар ин муддат сангпуштро аз халтаи вай озод мекунам.

Дӯстон ҳамин тавр карданд. Шикорчӣ барои даст гирифтани оҳу хеле овора шудааст, лекин ягон кор карда натавонистааст. Пушаймон шуда, ба ақиб баргаштааст. Бинад, сангпушт нест. Халта даридааст. Шикорчӣ воқеаи шударо фикр кардааст. Ин ҷой макони парӣ ва афсунгарон будааст, гуфта тарсидааст. Вай ин ҷойро тарк карда, ба шаҳр равона шудааст. Пас аз рафтани шикорчӣ дӯстон боз чамъ шудаанд. Онҳо хурсанд шуда, сиҳату саломат ба

манзили хилваташон рафтаанд. Дар он чо бо роҳат ва фароғат умр ба сар бурдаанд.

Аз «Калила ва Димна»

Савол ва супоришҳо:

1. Чӣ хел санғушт ба дасти шикорчӣ афтид?
2. Оҳуро кӣ аз тӯр халос кард? Чӣ хел?
3. Дӯстон барои халос кардани санғушт чӣ хел чора андешиданд?
4. Сабаби боз аҳлона зиндагонӣ кардани дӯстон дар чист?
5. Афсонаро бо диққат хонед ва мазмунашро нақл кунед.

Муаммо

ТЎБЧАҲО

Дар қуттии калоне 22 тўбчаи сурх ва 35 тўбчаи кабуд ҳаст. Бо чашми пӯшида бояд ду тўбчаи якхела гирифта шаванд. Барои ин чанд тўбча гирифтани лозим аст, то яке ҷуфт бошад? (Ҷавоби муаммо дар охири китоб дода шудааст).

Дарси 117. СУРУДИ МО

Эй суруди мо,
Болу пар кушо,
Дар фазои ин
Мулки дилрабо!

Чун кабӯтарон,
Қосиди замон,
Раҳсипор шав
Сӯйи дӯстон!

Нағмаҳои тор,
Бӯйи навбахор,
Ҳамсадои ту
Дар ҳама диёр!

Дилкушод мо,
Бо ту шод мо,
Бо ту мерасем
Бар мурод мо!

Эй суруди мо,
Болу пар кушо,
Дар фазоин ин
Мулки дилрабо!

Акобир Шарифӣ

Савол ва супоришҳо:

- 1. Шеър ба кадом мавзӯ бахшида шудааст?*
- 2. Қосиди замон гуфта чиро мегӯянд?*

Зарбулмасал ва мақолҳо

Мамлакат аз адл гардад пойдор,
Кори ту аз адл мегирад қарор.

* * *

Ба ҳаққу ҳақиқат завол нест.

* * *

Озодӣ ободист.

Чистон

Чизе нагирифтем, кам шуд,
Чизе нагузоштем, пур шуд.

Луғатҳо:

1. **Дилрабо** – дилкаш, зебо.
2. **Мулк** – мамлакат.
3. **Мурод** – мақсад, хоҳиш, орзу.
4. **Нағма** – наво, суруд, оҳанг.
5. **Тор** – нах, ришта, асбоби мусиқӣ.
6. **Қосид** – номабар, хабаррасон, пайк.

Дарси 118. ОҚИБАТИ НОИТТИФОҚӢ

(Афсонаи ҳиндӣ)

Як шикорчие дар ҷангалзор тӯр монда, зоғ, майна, кабӯтар ва дигар паррандаҳои гуногунро ба дом афтонд. Паррандаҳо бо ҳамдигар:

– Ба дони пошидаи сайёд фиреб хӯрда, ба даст афтодем. Биёетон, роҳи чӣ хел халос шуданро фикр карда бинем, – гуфтанд.

– Биёетон, ҳамаамон баробар парҳоямонро кушода парида бинем.

Эҳтимол тӯрро бардошта равем, – гуфтанд.

Дар ҳақиқат, баробар парҳояшонро кушода, тӯрро бардошта, парида рафтанд. Шикорчӣ бинад, ки паррандагон тӯрро бардошта рафта истодаанд. Вай дар ҳайрат монда, аз ақибашон давида рафт.

Шикорчӣ давида рафта истода: «Паррандаҳои дар тӯр афтода ҳархелаанд-ку? Онҳо, албатта, бо ҳамдигар ҷанҷол мекунанд. Вақте ки ҷанҷол карданд, – тез парида наметавонанд. Тӯр онҳоро ба поён мекашад: – гуфта фикр кард. Ҳамин тавр ҳам шуд.

Зоғон қар-қаркунон: – Ҳеч кадоми шумо мисли мо ҳаракат накарда истодаед! Агар мо ҳам

мисли шумо муғамбирӣ кунем, тӯр аллакай ҳама-амонро ба замин фароварда мебурд, – гуфт. Ин гапҳои зоғонро шунида, ҷаҳли кабӯтарон баромад.

– Бас акнун, зоғҳо! Мо аз шумоён ҳам зиёдтар ҳаракат карда истодаем! – гуфтанд. Ба ҷанҷол дигар паррандаҳо ҳам ҳамроҳ шуданд. Дӯстӣ, ки вайрон шуд, кор ба пеш намеравад. Паррандагон ҷанҷол карда, базӯр бол зада мепариданд. Ҳамин тавр, тӯр оҳиста-оҳиста пасттар шудан гирифт...

Савол ва супоришҳо:

1. Дар афсона чӣ гуна воқеа тасвир шудааст?
2. Сабаби дар байни паррандагон ҷанҷолу ноиттифоқӣ ба вучуд омадан дар чист?
3. Ба шумо кадом ҷиҳати афсона писанд омад?
4. Афсонаро хонед ва мазмуни онро нақл карда диҳед.

Дарси 119. РИВОЯТИ «ХИРС ВА БОҒБОН»

(хониши берун аз синф)

Боре хирсу боғбон ба ҳам дучор омаданд. Боғбон ба хирс меҳрубонии зиёде карда, вайро ба боғи худ таклиф намуд. Хирс ба боғи ӯ меҳмон шуд. Меваҳои боғ ба хирс писанд омад. Ҳамин тариқ, дӯстии байни хирс ва боғбон мустақкам гардид. Ҳар боре, ки боғбон хаста шуда барои истироҳат сар ба болин мениҳод, хирс аз одоби дӯстӣ бар сари болини ӯ нишаста, магас аз рӯйи ӯ меронд. Боре боғбон хобида буд, ки магаси бисёр ба рӯйи ӯ ҷамъ омад. Хирс ҳарчанд магасҳоро меронд, онҳо боз ба рӯйи боғбон менишастанд.

Хирс ба ғазаб омад ва санги вазнинеро бардошта, ба нияти куштани магасҳо ба рӯйи боғбон зад. Ба магасҳо аз ин зарба зараре нарасид. Аммо боғбон ба хок яксон шуд. Аз ин ҷост, ки бузургон гуфтаанд: «Душмани доно беҳ аз дӯсти нодон аст».

Дарси 120. ТО ТАВОНИҶ ДҶУСТОНРО ГУМ МАКУН

То тавониҶ, дӯстонро гум макун,
 Дӯстони меҳрубонро гум макун.
 Дар ҷаҳон бе дӯст будан мушқил аст,
 Мушқилосонкункасонро гум макун.
 Дӯстро аз дӯст, ҷонам, фарқ кун,
 Дӯсти пайванди ҷонро гум макун.
 Чашмаи илҳами мо халқ асту бас,
 Халқи машҳури ҷаҳонро гум макун.
 Зинати боғ аз гули хандон бувад,
 Мисли гул хандонлабонро гум макун.
 Дӯст ояд гарм дар оғӯш гир,
 Расми хуби тоҷиконро гум макун.
 Халқи олам дӯст бо мо гаштааст,
 Ваҳдати халқи ҷаҳонро гум макун.

Мирзо Турсунзода

Савол ва супоришҳо:

1. *Чаро шоир то тавони дӯстонро гум макун гуфтааст?*
2. *Барои чӣ дӯстро аз дӯст фарқ кардан лозим будааст?*
3. *Оиди дӯстӣ боз чӣҳо медонед?*
4. *Шеърро хонед ва аз ёд кунед.*

Луғатҳо:

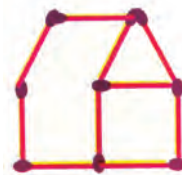
1. **Ваҳдат** – ягонагӣ, яке будан.
2. **Зинат** – он чӣ ба воситаи он чизро оро диҳанд, ороиш.
3. **Пайванд** – пайвастагӣ, муносибат, хешу табор, наздикон, дӯстон.

Муаммо

ДАҲ ДОНА ГҮГИРДЧҮБ

Аз 10 дона гӯгирдчӯб хоначае сохта шудааст. Ҷойи ду дона гӯгирдчӯбро тавре иваз кунед, ки хонача ба дигар тараф «нигоҳ» кунад. (*Ҷавоби муаммо дар охири китоб дода шудааст*).

Дарси 121. ҲИКОЯИ «НАФС – ЗАҲР»

Се нафар ба ҳам дӯст буданд, замоне расид, ки маҷбур шуданд барои ба даст овардани сарвате азми сафар кунанд. Рафтанд, рафтанд, гуруснаву ташна ба ҷойе расида, дар сояи як дарахт дам гирифтани шуданд. Нохост зери дарахт сӯрохие дида, нигоҳ карданд, ки дар дарунаш як хуме ҳаст. Кашида гирифта, рӯйи домани ҷомашон холи карданд. Хум пур аз тилло будааст. Маслиҳат карданд, ки алҳол як нафарашон як тилло гирифта, рафта аз бозор хӯрдани харида биёрад, хӯранду баъд бо шиками серу хотири ҷамъ тиллоро тақсим карда гиранд.

Як нафарашон, ки ҷавонтар буд, ба бозор рафту хӯрдани харид ва ин замон фикре ба сараш зада, худ ба худ гуфт: «Чӣ хубе, агар заҳр хара-

му дар хӯрданӣ андозам, он ду нафар хӯрда би-миранд, ҳамаи тилло ба ман мемонад, тамоми умр мисли подшоҳ зиндагӣ мекунам».

Ин ду нафаре, ки интизори хӯрок буданд, байни худ дигар хел маслиҳат карданд. Маслиҳат карданд, ки се тақсим кардан чӣ лозим, дар ҳолате метавонанд ду тақсим кунанд?! Ҳамроҳашон баргардад, ўро нест мекунанду тиллоро ду тақсим карда мегиранд.

Ҳамин ки он ҷавон баргашт, дошта, ба як сӯ бурда, сарашро бурида, ҷасадашро ба як хандақ партофтанду омада ба сари хӯрок нишастанд ва ҳанӯз ду-се луқма нахӯрда, дар ҷояшон шах шуда мурда монданд. Як хум тиллои суп-сурхи сара дар сояи дарахт бесоҳиб монд.

Савол ва супоришҳо:

1. Се нафар аз зери дарахт чӣ ёфтанд?
2. Ҷавони ба бозор рафта чаро ба хӯрок захр андохт?
3. Ду нафари зери дарахт монда чиро маслиҳат карданд ва оқибат чӣ шуд?
4. Ҳикояро хонед ва мазмуни онро нақл карда диҳед.

Панду ҳикматҳо

Даҳ чиз даҳ чизи дигарро маҳв мекунад:

Некӣ – бадиरो;
Такаббур – илмро;
Тавба – гуноҳро;
Дурӯғ – ризқро;
Адл – зулмро;

Ғам – умрро;
Садақа – балоро;
Ғазаб – ақлро;
Пушаймонӣ – саховатро;
Ғайбат – ҳусни амалро.

Боби XI
НАМУНАҲО АЗ АДАБИЁТИ
БАЧАҒОНАИ ҶАҲОН

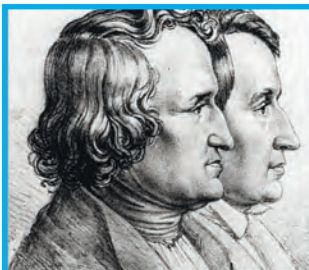
Ҷонни Радарӣ
(Италия)

Шарл Перро
(Франсия)

Лев Николаевич Толстой
(Россия)

Бародарон
Гримм
(Германия)

Чингиз
Айтматов
(Қирғизистон)

Расул
Ғамзатов
(Догистон)

Марди хирадманди ҳунарпешаро,
Умр ду боист дар ин рӯзгор:
То ба яке таҷриба омӯхтӣ,
Бо дигаре таҷриба бурдӣ ба кор.

Саъдии Шерозӣ

Дарси 122. БЎЙИ КАСБУ ИХТИСОС

Ҳар касбею ихтисос
Бўйе дорад ба худ хос:
Аз ҳавлии нонвойҳо,
Меояд бўйи хамир.
Бўйи нони гармакак,
Бўйи кулчаву фатир.

Аз паҳлӯи дуредгар,
Агар намой гузар.
Ба машомат мерасад,
Бўйи чўби хушку тар.

Меояд аз рангчиҳо,
Бўйи ранги равғанин.
Аз қомаи ронанда,
Меояд бўйи бензин.

Аз равзани ҳалвопаз,
Меояд бўйи ҳалво.
Бўйи дору меояд,
Аз хилъати духтурҳо.

Аз арақи деҳқонон,
Дар фасли хуби баҳор
Бўйи замин меояд,
Инчунин бўйи испор.

Танҳо бекорхоҷаҳо,
Беҳунару бебӯянд.
Аз меҳнати дигарон
Ба худ роҳат мечӯянд.

Ҳар қадар, ки занад атр,
Танбали сармоядор.
Бӯйи хеле бад аз ӯ
Меояд охири кор.

Ҷонни Радарӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Чаро ба коркунони ҳар соҳа ҳар гуна бӯй мешудааст?
2. Барои чӣ беҳунару бекорон бӯй надоштаанд?

Луғатҳо:

1. **Испор** – омоч.
2. **Машом** – димоғ, бинӣ.
3. **Равзан** – сӯроҳ, шикоф, дарича.
4. **Сармоя** – сарват, пулу мол, давлат.
5. **Хилъат** – чома.

Дарсҳои 123–124. АҲСОНАИ «КУЛОҲЧАИ СУРХ»

Будааст, набудааст, дар як деҳа як духтараки хурдакак будааст: вай духтараки хеле дӯстрӯю хушнамо ва зебою ситорагарми дар дунё бемислу монанд будааст. Модараш ӯро аз ҷонаш ҳам бештар дӯст медоштааст. Момояш бошад, аз модараш ҳам зиёдтар дӯст медоштааст. Момояш ба

муносибати зодрӯзи наберааш ба вай якто кулоҳча (шапкача)-и зебои сурх тӯҳфа кардааст. Аз ҳамон рӯз сар карда, духтарак ба кучое, ки равад, ҳамин кулоҳчаи нави хушрӯи сурхашро пӯшида мерафтааст. Барои ҳамин ҳам ҳамсояҳо ўро дар вақти дида монданашон:

– Ана, Кулоҳчаи сурх омада истодааст! – ме-гуфтаанд. Як рӯз модараш самбӯса пухта, ба духтараш мегӯяд:

– Кулоҳчаи сурх, мана ин самбӯса ва кӯзаи равғанро ба момоят бубар, сиҳату саломат буданашонро дида, биё!

Кулоҳчаи сурх, барои момояшро дида омадан ба деҳаи дигар рафтааст. Вай ҳангоми аз бешазор гузашта истоданаш, аз пешаш як гург баромадааст. Гург Кулоҳчаи сурхро хӯрданаш омадааст, аммо натавонистааст. Чунки дар наздикии онҳо ҳезумчиён дарахт бурида, тарақ-тарақ овози табар шунида мешудааст.

Гург аз духтар: – Кулоҳчаи сурх, кучо рафта истодаӣ? – гуфта пурсидааст.

Кулоҳчаи сурх бошад, дар бешазор бо гург ҳамсӯҳбат шудан чӣ қадар хатарнок буданашро намедонистааст. Барои ҳамин ҳам, вай бо гург бемалол салому алек карда, баъд:

– Момоямро хабаргирӣ рафта истодаам, ба момоям мана ин самбӯсаю ба кӯзача равған бурда истодаам, – гуфтааст.

– Гург, хонаи момоят дурмӣ? – гуфта мепурсад.

– Ҳа, хеле дур аст, – гуфта ҷавоб додааст Қулоҳчаи сурх, – деҳаи дар қафои осие ҳаст-ку, ҳо ана, хонаи аз ҳама хонаҳо дуртарро дида истодаед-мӣ, ана ҳамон.

– Хеле хуб, – гуфтааст гург, – ман ҳам момо-ятро дида меоям. Ман аз ин роҳ меравам, ту аз он роҳ рав. Мебинем, кани, ки пештар мерафта-аст.

Гург аз роҳи наздик давида рафтааст. Қулоҳчаи сурх бошад, аз роҳи дур рафтааст.

Духтарак дар роҳ нигоҳ карда, гулҳо чинда, гулдаста сохтааст. Қулоҳчаи сурх ба роҳи осие ҳоло нарасида, гург ба хонаи кампир расида омада, дарро тақ-тақ задааст.

– Кӣ? – гуфта пурсидааст кампир.

– Ман набераатон – Қулоҳчаи сурх ҳастам, – гуфта ҷавоб додааст гург, овозашро борик карда. – Ба хонаатон меҳмон шуда омадам, самбӯсаю ба кӯзача равған овардам.

Кампир бошад, бемор хоб будааст. Вай дар ҳақиқат Қулоҳчаи сурх омадааст гуфта фикр карда ин тавр ҷавоб додааст:

– Ҷони ман, риштаро каш, дар кушода мешавад!

Гург риштаро мекашад ва дар кушода шудааст. Гург давида рафта, кампирро хӯрда мондааст. Он хеле ҳам гурусна монда будааст, чунки се рӯз интараф хӯрок нахӯрда будааст. Баъд гург дарро пӯшонда, омадани Қулоҳчаи сурхро интизор шуда, дар ҷойи кампир даромада хоб рафтааст. Пас бо зудӣ Қулоҳчаи сурх омада, дарро тақ-тақ задааст.

– Кй? – гуфта пурсидааст гург.

Кулоҳчай сурх овози хуноки гургро шунида, аввал тарсидааст, баъд: момоям шояд шамол-памол кашидагистанд, – гуфта фикр карда, ҷавоб додааст:

– Ман набераатон Кулоҳчай сурх ҳастам. Ба шумо самбӯсаю дар кӯзача равған гирифта овардам.

Гург сулфида бо овози борик:

– Риштаро каш, ҷони ман, дар кушода мешавад, – гуфтааст.

Кулоҳчай сурх риштаро мекашад ва дар кушода шудааст.

Духтарак ба хона мебарояд. Гург бошад, ба кӯрпа печида гирифта, гуфтааст:

– Самбӯсаро ба рӯйи миз, кӯзачаи равғанро ба тоқча мон, худат ба паҳлӯям даромада хоб кун! Хеле монда шудагистӣ?

Кулоҳчай сурх ба паҳлӯи гург даромада хоб мекунад ва аз вай мепурсад:

– Вой, момочон, дастони шумо ин қадар дароз аст?

– Барои туро маҳкамтар ба оғӯшам гирифтан, ҷони ман!

– Момочон, пойҳои шумо ин қадар калон аст?

– Барои тезтар давидан, ҷони ман!

– Момочон, гӯшҳои шумо ин қадар калон аст?

– Барои нағзтар шунидан, ҷони ман!

– Момочон, чашмони шумо ин қадар калон аст?

– Барои туро нағзтар дидан, ҷони ман!

– Момочон, дандонҳои шумо ин қадар калон аст?

– Барои туро тезтар хӯрдан, ҷони ман!

Гурги чашмгурусна ба доду фарёди Қулоҳчаи сурх гӯш накарда, бо пояфзолу бо кулоҳчаи сурхаш якҷоя хӯрда мондааст.

Хушбахтиро бинед, ки дар ҳамин вақт аз назди хонаи кампир ҳезумчиҳо мегузаштаанд.

Онҳо овози доду фарёдро шунида, ба хона давида даромада, гургро мекушанд. Баъд шиками гургро мекафонанд ва аз даруни он Қулоҳчаи сурху момояш сиҳату саломат баромадаанд.

Шарл Перро

Савол ва супоришҳо:

1. Ба духтарак кулоҳчаи сурхро кӣ тӯҳфа кард?
2. Кулоҳчаи сурх дар бешазор чиро мебинад?
3. Гург кампир ва Қулоҳчаи сурхро чӣ хел хӯрдааст? Онҳоро кӣ ва чӣ хел озод мекунад?
4. Афсонаро хонед ва мазмунашро нақл кунед.

Чистон

Овозхони берубоб,
Мехонад дар бари об.

Дарси 125. ДУХТАРАК ВА ЗАНБҶҮРҮҒ

Ду нафар духтарак занбҷуруғ бардошта, ба сӯйи хонашон меомаданд. Онҳо аз роҳи оҳан гузаштанишон лозим буд.

Духтаракон: «Поезд ҳоло дур» будагист гӯён аз байни ду хати сими роҳи оҳан роҳ рафтан гирифтаанд.

Нохост поезд омада мемонад. Духтараки синнусолаш калонтар ба қафо нигоҳ карда мегуре-

зад. Духтараки хурдӣ бошад, ба пеш нигоҳ карда медавад.

Апааш ба хоҳараш нигоҳ карда: «Ба қафо нагард» гуфта фарёд мекунад. Лекин поезд хеле ҳам наздик омада буд. Барои ҳамин ҳам хоҳараш сухани апаашро нафаҳмида, ӯ «Ба қафо нигоҳ карда гурез!» гӯён фикр карда, ба қафо медавад. Вай пешпо хӯрда, занбӯруғҳояш ба ҳар тараф пош мехӯрад. Поезд хеле наздик омада буд, ронандаи поезд бошад, баланд ҳуштак мекашид.

Апааш «Занбӯруғҳоятро парто!» гуфта дод мезанад. Хоҳараш бошад, «Занбӯруғҳоятро чинда гир!» гӯён фикр карда, дар болои роҳи оҳан занбӯруғҳоро чиндан мегирад. Ронанда поездро нигоҳ кунонда наметаавонист. Поезд ҳуштаки саҳт кашада, ба болои духтарак омадан мегирад.

Апааш дод зада, гиря мекард. Ҳамаи одамони дар пушти поезд буда, сарашро аз тирезаҳои вагонҳо бароварда нигоҳ мекарданд. Ронанда бошад, барои ба духтарак чӣ шуданаширо доништан, ба тарафи охири поезд нигоҳ карда медавид. Баъд аз дуртар гузашта рафтани поезд, дар байни духтари сими роҳи оҳан сарашро ба замин монда, наҷунбида хоб будани духтарчаро дида мوندанд.

Пас аз рафтани поезд духтарак сарашро бардошта, занбӯруғҳояшро чинда ба назди апааш давида меравад.

Лев Николаевич Толстой

Савол ва супоришҳо:

1. Чаро духтаракон аз байни роҳи оҳан роҳ мегаштанд?

2. Ба духтаракон чӣ гуна воқеа рӯй дод? Чӣ хел?
3. Афсонаро хонед ва мазмунашро нақл кунед..

Чистон

Як умр дар паси дар,
Саргарми хонапойӣ.
Бе рухсаташ ба хона
Ҳаргиз намедаройӣ.

Дарси 126. АФСОНАИ «СЕ БАРОДАР»

Чанд солҳо пеш аз ин як падару се писар зиндагӣ мекарданд. Писарҳо яке паси ҳам калон мешуданд.

Падарашон як рӯз онҳоро ҷеғ зада гуфт: – Писарҳоям, акнун ба саёҳати ҷаҳон бароед, одамҳоро бинед ва ягон ҳунар омӯzed. Кадоме аз шумо устои нағз шуда баргардед, ман хонаро ба ҳамон медиҳам.

Бародарҳо ба саёҳат баромаданд. Онҳо се соли расо ба мамлакатҳои бегона сафар карданд ва баъд аз се сол дар як рӯз ҳар се бародар ба хона, ба пеши падарашон баргаштанд.

- Салом, падар, – гуфтанд онҳо.
- Салом, писарҳоям, – гуфт падар. – Хӯш, ягон ҳунар омӯхтед?
- Ҳа, омӯхтем, – гуфтанд.
- Чиро омӯхтед, бачаҳоям?
- Ман, – гуфт писари хурдӣ, – сартароширо омӯхтам.

Писари миёна гуфт: – Ман наълзаниро омӯхтам.

– Ман бошам, – гуфт писари калонӣ, – шамшербозиро омӯхтам.

– Бисёр хуб, – гуфт падар, – ман диданӣ ҳастам, ки шумо чӣ тавр сар тарошида, наъл зада ва шамшербозӣ карда метавонед. Дар ин вақт аз биёбон як харгӯш давида мегузашт.

– Ӯҳ, – гуфт писари хурдӣ, ки сартароширо омӯхта буд. Ана, худи ҳамин ба ман даркор.

Вай собунро гирифта, бо лиф кафк кунонид, баъд аз паси харгӯш давид.

Ба харгӯш расиду собун молида, пашми ду чаккаи вайро тарошид.

Дар ҳамин вақт аз роҳ як фойтуни болопӯш гузашта рафт. Писари миёна, ки наълзаниро омӯхта буд, аз паси фойтун давид. Дар айни тохта истодани асп аз суми вай ҳар чор наълашро кашида гирифт ва боз дар ҳамон дақиқа дар айни чорхез рафта истодани асп наълро гашта кӯфт.

– Бисёр хуб, – гуфт падар, – ҳунарат аз бародарат кам не.

Баъд аз ин писари калонӣ гуфт:

– Акнун ман ҳам ҳунарамро нишон диҳам, падар.

– Хуб, – гуфт падар, – нишон деҳ.

Дар худи ҳамин лаҳза борон борид.

Писари калонӣ шамшери худро аз ғилоф кашида, ба болои сараш чарх занондан гирифт. Вай ҳамон қадар тез чарх мезанонд, ки ба рӯи ҷомаи вай як чакра ҳам борон намеафтид.

Ҳамаи чакраҳои боронро шамшер мепарронид.

Инро дида падараш ҳайрон шуд ва гуфт:

– Ҳамаи шумо ҳунармандони бомаҳорат шудаед, намедонам, ки акнун ба кадоми шумо хонаро диҳам. Биёед, ҳар се якчоя зиндагӣ кунед.

Писарҳо ҳам қабул карданд ва аз ҳамон дам сар карда, якчоя зиндагӣ мекунанд.

Бародарон Гримм

Савол ва супоришҳо:

1. Падараш ба писаронаш чӣ хел маслиҳат дод?
2. Писаронаш чӣ хел ҳунарҳоро омӯхтанд?
3. Дар охир падараш хонаро ба кӣ дод?
4. Афсонаро хонед ва мазмунашро нақл кунед.

Чистон

Панҷ деҳқон бо як испор,
Мекунад майдон шудгор.

Дарси 127. МАЙДАЯК

Будааст, набудааст, як пиру кампир будаанд. Онҳо як бачаи майдаяки қадаш мисли ангушт хурд доштаанд. Номаш ҳам Майдаяк будааст. Майдаяк рӯзе дар сояи барги қав хоб мерафт. Шутуре, ки дар ҳамон наздикӣ мечарид, бо барги қав якчоя бачаякро фурӯ мебарад, яъне мехӯрад. Мақоли «Шутур хӯрдашро намедонад, кавша карданаширо медонад», аз ҳамон давр мондааст.

Майдаяк дар шиками шутур хоб рафта, бо тамоми овозаш дод зада, ёрдам пурсидааст. Мӯйсафед ва кампир овози ўро шунида, шутурро кушта, аз шиками вай Майдаякро бароварда мегиранд.

Як рӯз гурги гуруснае Майдаякро дида мондааст.

– Худат майдаяку ин қадар мечунбӣ, кистӣ худаш? Дубор лесида як фурӯ барам-мӣ, – гуфтааст гург.

– Не, ба ман нарас, – гуфтааст Майдаяк, – ба худат мушкил мешавад, набошад саг карда мемо-нам туро.

– Гапҳоят ин қадар бемаънӣ, саг шудани гургро ба ту худаш кӣ гуфт? Барои ҳамин гапат туро мехӯрам, – гуфтаасту гург бачаро хӯрда мондааст. Баъд чӣ хӯрданаш ҳам аз ёдаш баромадааст. Аммо гург барои гург шуданаш пушаймон шудааст. Ҳангоми шикамаш гурусна монда, ба рамаи гӯсфандҳо наздик шуданаш Майдаяк аз шиками гург истода, бо тамоми овозаш «Эй, чӯпон, хоб накун! Ман гурги дуздам, гӯсфандонатро несту нобуд карданӣ омада истодаам!» – гӯён дод мезадааст.

Гурги аз ҳол рафта, ба замин гелида, шикаму паҳлӯяшро бо ҷаҳл ба молидан сар мекунад.

Ба Майдаяк чӣ фарқ дорад?!

Баръакс аз он ҳам бадтар ба авҷаш мебаромадааст:

– Эй чӯпонҳо, ба ин тараф биёетон, манро занетон! Лагадкӯб кунетон!

Чӯпонҳо ба назди гург расида меоянд. Гург бошад, думашро аз ҳам карда гурехтан дигар илоҷаш намондааст. Ҳама ҳайрон буданд. Ин чӣ гуна сир бошад? Чунки

гурги гурехтаистода: «Манро рӯфта даст гиред», – гуфта дод мезадааст.

Гург як илоче карда халос мешудаасту лекин шикамаширо бо ҳеҷ чиз сер кардан наметавонистааст. Ҳамин тавр, гург дар кучое, ки наравад, Майдаяк ҳамаро огоҳ мекардааст. Тоқати гург тоқ шудааст. Аз хароб шуда рафтаниш гӯшташ ба устухонаш часпидааст. «Акнун чӣ кор кунам мешавад, ба сарам фалокатро харида гирифтамку, дар кучое, ки наравам, ба ман тинҷӣ нест», – гуфта менолидааст.

Майдаяк бошад, оҳиста аз шиками гург истода: «Ба Тошмат рав, гӯсфандонаш фарбеҳ! Ба Боймат рав, сағҳояш пир! Ба Эрмат рав, чӯпонҳояш хоболуд», – гуфта овоз бароварда мемондааст! Дар охир гург ҳиқ-ҳиқ гирия карда: «Ба гапҳоят даромада шудам, ба ҷойи он ба хонаи ягон одам рафта сағ шуда гаштанам беҳтар», – гуфтааст.

Ҳамин тавр, гург сағ шуда мондааст.

Чингиз Айтматов

Савол ва супоришҳо:

1. Майдаяк аз шиками шутур чӣ хел халос шуд?
2. Гург чӣ тавр майдаякро хӯрдааст?
3. Барои чӣ гург сағ шудааст? Чӣ хел?
4. Ҳикояро бо диққат хонед ва мазмунаширо нақл кунед.

Чистон

Ба ҳар ҷо, ки нишинад,
Дигар намечунбад он.
Пас аз он ҳарчӣ ояд,
Албатта, гардад калон.

(Нуқта)

Дарси 128. ҲИКОЯИ «ДАРАХТИ СЕБ»

(хониши берун аз синф)

Мегӯянд, ки марде дар ҳавлиаш ниҳоли себ шинонд. Ниҳол ба воя расиду дарахт шуд. Як баҳор гул карду мева андохт.

Вақте дар шохаҳои дарахт себ ҳил-ҳил пухт, он мард ба худ гуфт:

– Чӣ мешавад, агар барои ҳамсоя як табақ себ фиристам?!

Вай инро гуфту як табақ себ чинд. Онро ба ҳамсояш фиристод. Баъд худаш ҳам як табақ себ чинду нӯши ҷон кард. Себ он қадар ширину серобу хушхӯр буд, ки дар даҳон об мешуд.

– Себи ширин будааст, – гуфт он мард боз дар дилаш, – беҳуда ба ҳамсоя додам. Худам хӯрда лаззат мебурдам, кори хуб мешуд.

Мард инро гуфту боз як сеbero газид. Вале, хоҳ бовар кунед, хоҳ не, себҳои боқимонда он қадар сахт ва туруш шуда буданд, ки мард дигар ягон даҳан хӯрда натавонист.

Аз он рӯз ин ҷониб он дарахт дигар меваи ширин надод.

Дарси 129. УҚОБНИ КҶҲӢ

Диёри ман пур аз фарру шукӯҳ аст,
 Пур аз мурғони хушхону хушовоз.
 Худои мурғо бошад, уқобаш,
 Баланд аз ҷумла мурғон карда парвоз.

Намоён то шавад дар осмонҳо,
Ба поси хеш рӯзи барфу борон.
Барои хештан бе тарсу тардид
Гузинад лонагоҳе дар кӯҳистон...

Чу даври кӯдакӣ рӯ сӯйи кӯҳсор
Дилам хоҳад, ки соатҳо нишинам.
Нигаҳ созам ба парвози уқобон,
Парафшонии онҳоро бубинам.

Ба тори қуллаҳо гаҳ чун талоя,
Гаҳе дар дашту саҳро пар кушоянд...
Далеронро ҳам андар кишвари ман
Уқоби кӯҳӣ гӯяндү ситоянд.

Расул Ғамзатов

Тарҷумаи Лоиқ Шерали

Савол ва супоришҳо:

1. Уқоб чӣ гуна парранда аст?
2. Чаро далерони кишварро уқоби кӯҳӣ мегуфтаанд?

Луғатҳо:

1. **Гуз** – интихобшуда, беҳ, сазовор, муносиб.
2. **Ситоянд** – таъриф, мадҳ, ситоиш.
3. **Талоя** – гурӯҳи пешгарди лашкар.
4. **Тардид** – дудилағӣ, шаку шубҳа.
5. **Фар(р)** – зебой, нур, равшанӣ, шаъну шукӯҳ.

Чистон

Мисли мор ҳалқагардон,
Хонандаҳо гурезон.

2

Дарси 130. БОҒИ СУЛҲ

Шамс мепошад сафо бар ҳар гиёҳ,
Рӯз рахшон аст дар рӯйи Замин.

Аз деҳу аз шаҳрҳои нозанин
Кӯдакон бандад саф дар субҳгоҳ.

Ҳар кадоме шоҳаи сабз оварад,
Ҳар кадоме боз биншонад ниҳол.
То заминро ҳусн бахшад безавол,
Ҳар кадоме боғу гулшан парварад.

То ки фасли тирамоҳ аз баргу бор
Андаке оҳиста чун гардад Замин.
Карда бо хуршед падруд, инчунин
Ҳар сафедоре бигардад нурбор.

Мон, ки Боғи Сулҳ рӯҳафзо шавад,
Одамон оянд бар гаштугузор.
Ҳар ниҳоли кӯдакони бахтиёр,
Зебу орои диёри мо шавад!

*Алгимантас Балтакис (Литва)
Тарҷумаи Алӣ Бобоҷон*

Савол ва супоришҳо:

1. Чаро шоир шеърашро боғи сулҳ номидааст?
2. Барои чӣ ниҳолро ҳусни замин гуфтааст?
3. Дар шеър кадом ҷиҳатҳои сулҳ тасвир ёфтааст?

Лугатҳо:

1. **Бор** – бар, мева, самар, ҳосил.
2. **Падруд** – тарки якдигар, хайрухуш.
3. **Рӯҳафзо** – ҷонбахш, равонбахш, он чӣ зиндагониро хушу хуррам ва дароз мекунад.
4. **Шамс** – офтоб, меҳр, хуршед.
5. **Шарфа** – шарпа, овози по.

Боби XII

ОФТОБАКИ ТОБИСТОН БАР САРИ МО ДУРАХШОН

– Эй тобистони хушрӯ,
Чиҳо овардай ту?
– Ин рӯзи равшан аз ман,
Нури фаровон аз ман.
Хуршеди тобон аз ман,
Дар обу дар Офтоб,
Биёбӣ хуб обутоб.

Зулфия Атоуллоева

Дарси 131. ТҶҲҒАИ БОБОЯМ

Рӯзҳои гарми тобистон буд. Дар пушти сабзаю ғӯзаҳои дашту саҳрои бепоён шӯълаи Офтоби тобон мисли шарораи лаҳча нурафшон метобид. Ман ва Мурод майда-чуйдаро бардошта, аз пайраҳаи тарафи шимоли роҳи калон ба роҳ баромадем.

Ширинчӯи пагоҳиро бо бобоям якҷоя нӯшидем. Дӯстамро ба ақби боғи ҳавлӣ гирифта баромадам. Аз боғи зебои як тарафаш гулзори тарафи дигараш бо дарахтони меваноки ҳархела пур буда ҳеч ҳам баромаданамон намеомад. Себи сафеду олу хеле ҳам хуб пухта буданд.

Аз онҳо хӯрда истода будем, ки якбора овози ҳайвоне шунида шуд. Мурод ҳайрон шуда, ба атроф нигоҳ кард. Дар ҳамин вақт қашқалдоқи бобоям ба ёдам омад.

– Ин овози чист? – гуфта пурсид дӯстам.

– Қашқалдоқи бобоям-ку?

– Рост-мӣ? Он дар кучост? – гуфта ҳайрон шуд Мурод.

– Рафтем, нишон медиҳам, – гуфтам дӯстамро ба як тарафи боғ ба назди қафаси қашқалдоқ бурдам. Қашқалдоқи дар қафас бударо хеле бозӣ кунонда маза кардем. Дар ҳамин вақт моро тағоям ҳеҷ заданд:

– Канӣ ба мошин савор шаветон!

Рафтем. Дар роҳ ба бобоям қашқалдоқ ба Мурод маъқул шуданашро оҳиста гуфта додам.

– Қашқалдоқи дар хона бударо чор-панҷ сол пеш даст гирифта будам. Ҳангоми даст гирифтаним

чашмаш накушода буд. Шикори охиринам ҳам ҳамин шуд, – гуфтанд бобоям.

Мошин аз роҳи ангурзори байни пахтаҳо гузашта мерафт. Бобоям бинои сафеди дуқабатаи назди канал бударо нишон дода завқ карданд:

– Инро бин! Як вақтҳо ин чойҳоро янтоқтеппа мегуфтем. Рӯбоҳ, шағол ва ҳайвонҳои дигарро бештар аз ҳамин чо шикор мекардем.

– Ба тарафи истгоҳи барқӣ ҳай кун, ба як кас вохӯр шуданам лозим, гуфтанд бобоям ба тағоям роҳи тарафи ростро нишон дода. Ба истгоҳи барқии Шӯрбулоқ расидем. Касе аз мошин фаромаданамонро дида, давида ба наздамон омад. Рустамака ба дарун даромада, дуто қафаси хушрӯйро бардошта баромад. Дар якто қафас майна ва дар қафаси дуюмаш саъба будааст. Паррандаҳои хушрӯйро дида, ман ва Мурод хеле хурсанд шуда рафтем.

– Аз кучо даст гирифтӣ? – гуфтанд қафасро дида бобоям.

– Аз ҳамин чо, саъбаро, ҳоло аз замин барф нарафта буд, ки даст гирифта будам. Майнаро ба наздикӣ. Лозим бошад, боз ёфта медиҳам. Дар боғи истгоҳи барқӣ паррандаҳои бисёр лона мондаанд, – гуфт Рустамака.

Бобоям, ки ба рафтан тараддуд доштанд, боз ба ҷояшон нишастанд.

– Каримҷон! – гуфтанд тағоямро ба наздашон ҷеғ зада, – паррандаҳои Рустамакаат додаро бардошта, ба тўйхона наравем, ту Мурод ва Обидро ба хона бурда мон. Ман дар ҳаминчо интизор шуда меистам. Баргашта омада, маро гирифта мебарӣ.

Ман ва Муруд паррандаҳоро гирифта, ба мошин баромада нишастем.

Файратӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Обид ва рафиқаш Муруд ба кучо рафтанд?
2. Бобо ба наберааш чӣ тўҳфа кард?
3. Аз ҳикоя чӣ хулоса баровардед?
4. Ҳикояро хонед ва мазмунашро нақл карда диҳед.

Дарси 132. БУЛБУЛ ВА МҶРЧА

Нақл мекунанд, ки булбуле дар шохи (дарахти) боғе лона сохта буд. Он шабу рӯз дар гулистон парвоз карда, бо тамоми овозаш суруд мехонд. Дар таги боғе, ки булбул лона монда буд, мўрчае ҳам хона дошт. Мўрча шабу рӯз барои рӯз гузаронидани хонаводааш ба дона ҷамъ кардан машғул буд. Булбул бошад, бо нағмасароию овози хуш мафтунӣ боғу чаман гашта, вақти худро бештар бо сурудхонӣ аз ин шохи гул ба он шохи гул pariда гаштан мегузаронд.

Он мўрчаи заиф бошад, ин рафтори булбулро дида мегуфт:

– Аз ин кор чӣ фоида?

Вақте ки фасли баҳор рафта, мавсими хазон меояд, ҷойи гулро хор мегираду ҷойи булбулро зоғ. Боди хазон мевазид ва барги дарахтон мерехт. Ранги баргҳо зард шуда, ҳаво хунук шудан гирифт.

Ногоҳ рӯзе булбул ба боғ омада дид, ки на гул мондаасту на сунбул. Забонаш бо ҳазор дoston

лол шуд. На гул ҷамоли булбулро тамошо мекарду на сабза камоли ўро меид.

Ба ёдаш омад, ки мўрчае дар зерин дароҳт хона дошт ва донде ҷамъ мекард. Булбул фикр карда, ба хулосае омад, ки ман бояд пеши мўрча равам ва барои хўроки имрўзаам аз вай ягон чиз талаб кунам.

Булбул ду рўз ҳеҷ чиз нахўрда буд ва барои гадоӣ пеши мўрча рафта гуфт:

– Эй мўрчаи азиз, саховат кардан нишони бахтиёрӣ аст ва сармои комёбӣ. Ман умри азизи худро ба гафлат гузарондам ва ту зиракӣ карда захира ҷамъ кардӣ. Агар хуб мешуд, ки аз он чизи ҷамъ кардаат ба ман ягон чиз диҳӣ?

Мўрча гуфт:

– Ту шабу рўз бо гул дар гуфтугў будӣ ва ба чунин ҳол афтодӣ. Ту лаҳзае дар таровати гул машғул будӣ ва даме баҳорро назора мекардӣ. Вале намедонистӣ, ки охири ҳар баҳоре хазон ва охири ҳар роҳ поёне дорад.

*Мазмун аз
«Гулистон»-и Саъдии Шерозӣ*

Савол ва супоришҳо:

1. Булбул чаро ба гулистон мафтун шуд?
2. Барои чӣ булбул суруд мехонду мўрча донде ҷамъ мекард?
3. Ба фикри шумо кори кадом ҷонвар дуруст аст? Чаро?
4. Ҳикояро хонед ва таассуротҳои ҳосил кардаатонро баён кунед

Дарси 133. АФСОНАИ «КИРМИ ЛОЙХЎРАК ВА ДАРАХТ»

Кирми лойхўраке дар зери хоки дарахти мевадоре зиндагӣ мекард. Он аз лонааш ба берун баъзе вақт мебаромад.

Рӯзе дарахт ба ӯ худписандона гуфт:

– Ман чизи хеле даркору фоида меовардаам: одаму ҷонварон мева ва баргҳоямро хўрда, шохаву танаамро чун ҳезум истифода мебаранд. Боз аз ман ҷевонҳои зебо ва ҳар гуна чизҳои дар рӯзгор зарурӣ месозанд. Аммо ту ба кӣ даркорӣ, ба ҳеч кас? Аз ту ба ман ва дигарон ягон фоида набошад, боз қаҳраш баромада гуфт: «Дар гирду атрофи ман бисёр нагард. Нест шав аз пеши ман!»

Кирми бечора ғамгин шуд, чӣ кор карданаширо надонист, ки ба дарахт чӣ ҷавоб диҳад. Вай бо сари хам ба ҷустуҷӯи манзили дигар рафт.

Аз миён чанд вақт гузашт. Борон наборид. Ҳаво хеле саҳт тафсид. Замин хушк шуд ва решаи дарахтро фишор дод. Аммо дарахт об нӯшидан натавонист. Дар зери решаи вай ягон зарра ҳам пору намонда буд. Вай оҳ кашида, саҳт бемор шуд. Акнун дарахти сабзу зебо ба дарахти бемору зард табдил ёфт. Дарахт аз кори кардаашу гапҳои гуфтааш саҳт пушаймон буд.

Реша ва хок, ки асосан аз туфайли манманиҳои дарахт азоб кашида буданд, гуфтанд:

– Оқибати худписандӣ ва нодонии ту, туро ба ҳамин ҳолати вазнин гирифта кард.

Савол ва супоришҳо:

1. Чаро дарахт аз кирми лойхӯрак норизо шуд?
2. Вай барои чӣ кирми лойхӯракро пеш кард?
3. Оқибат ба дарахт чӣ ҳодиса рӯй дод? Чаро?
4. Кирми лойхӯрак ба хоки дарахт чӣ фоида дорад?

Дарси 134. ҲИКОЯИ «ДУИ БОБОЯМ»

Дар умрам бори аввал ду гирифтам, сахт алам кард. Ба хона омадам, аз гулӯям хӯрок нагузашт. Медонистам, ки гуноҳи худам.

Бобоям аз ҳоли табоҳи ман бохабар шуда, тасалли дод: – Ин қадар ғам нахӯр, чони бобо. Зӯр зан, ки ин дафъа панҷ гирӣ.

Ман ҳам дар вақташ як бор ду гирифта, хеле дар хиҷолат монда будам.

– Қай, бобочон? Нақл кунед.

– Чавон будаму дар аскарӣ хизмат мекардам, – гуфт бобоям ришашро молида. – Дар майдон машқ мегузaronдем. Танкҳо бояд роҳи муайяно тай карда, дар вақти таъйиншуда ба лаби дарё меоманд.

Танки мо аз ҳама пеш мерафт. Ногоҳ дар камари роҳ чашмам ба гӯсфанде афтод, ки ду барра зоидаасту ҳаросон ба атроф менигарад. Чӯпон рамаро ба доманаи кӯҳ ҳай карда бурдааст. Меш дар он ҷо мондаасту чӯпон хабар надорад. Амр додам, ки танкро ба доманаи кӯҳ ронанд. Мо аз роҳ баромада сӯйи рама рафтем. Чӯпонро огоҳ кардем, ки гӯсфанде бо ду барраи навзод дар сари роҳ хобидаасту рафта гирад. Даҳмарда миннатдор

шуду бо хараш пайгард ба роҳ даромад. Сардор сабаби дер омадани моро шуниду қавоқ андохта гуфт:

- Шумо бар хилофи низомнома рафтор кардед!
- Ин ҷанг не, машқ-ку, – узромез гуфтам ман.
- Фарқ надорад, ба таомули ҷарбӣ рост намеояд,
- сарзаниш кард сардор ва ба ман баҳои ду гузошт.

Бегоҳӣ, баъди ба қисми ҷарбӣ баргаштан, сардор аз қаҳраш фуромад магар, ки ба китфам тап-тап зада гуфт: «Дар иҷрои фармон ду гирифта бошед ҳам, баҳои одамгариатон панҷ аст. Гӯсфанду барраҳоро дар саҳро имшаб гург мехӯрд».

– Аҷоиб, баҳои кор дую баҳои рафтор панҷ мешудааст? – ҳайрон шудам ман.

– Тамоми саҳву ғалатҳо аз бадии рафтор аст, – хулоса кард бобоям.

Рафтор аъло бошад, кор, албатта, аъло мешавад.

Абдумалик Баҳорӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Чаро ба бача бобояш тасаллӣ дод?
2. Бобо чӣ хел баҳои ду ва панҷ гирифта будааст?
3. Агар рафтори одам аъло бошад, магар кораш ҳам аъло мешавад? Чӣ хел?
4. Ҳикояро хонед ва мазмунашро нақл кунед.

Лугат:

Таомули ҷарбӣ – рафтори ҷарбӣ

Чистон

Боло рафта,
Поин рафта,
Тӯр мебофад.

Дарси 135. ТОБИСТОН

Китоби дарсиям, маъзур медор,
 Туро дар кунчи хона мондам имрӯз.
 Ту ҳам дам гиру ман ҳам баҳра гирам
 Зи файзи фасли тобистони фирӯз.

Тамоми сол будӣ ҳамраҳи ман,
 Ба мисли дӯстони ғамгусоре.
 Ба ман омад ҳар гоҳ мушкиле пеш,
 Шитобидӣ ҳамеша баҳри ёрӣ.

Бихондам сатрҳоят ҳарф бар ҳарф,
 Ба чашмам рӯйи олабро кушодӣ.
 Агар ман хоб будам, пухта карда,
 Калиди илм бар дастам бидодӣ...

Аҷаб пурфайз тобистони кишвар,
 Дарахтон меваи бисёр доранд.
 Барои мевачинӣ ҳам равам ман,
 Ки моро боғзорон интизоранд.

Ба саҳро чун бароям баҳри ёрӣ,
 Зи деҳқон дарси деҳқонӣ бигирам.
 Зи хатҳои замин омӯзам ин фан,
 Аз он панди фаровоне бигирам.

Китоби дарсиям, маъзур медор,
 Ки ман бояд китоби нав бихонам.
 Кунун гаштам калон аз ту ба як сол,
 Туро бар додарони худ бимонам.

Мавҷуда Ҳакимова

Савол ва супоришҳо:

1. Чаро хонанда китоби дарсияширо дар кунчи хона мондааст?
2. Китоби дарси тамоми сол ба хонанда чӣ гуна кўмак дод?
3. Тобистони кишвар чӣ гуна файзҳо доштааст?
4. Шеърро ифоданок хонед ва аз ёд кунед.

Луғат:

Маъзур – узр, бахшиш.

Муаммо

САГЧАИ ПОСБОН

Сагчае хонаи соҳибашро посбонӣ мекунад. Дарозии занҷири сагча 3 метр аст. Тўбча панҷ метр дуртар аз сагча қарор дорад. Бо вучуди ин, сагча бо тўбча бозӣ мекунад, ҳол он ки занҷир нашикаста аст.

Чаро чунин аст? (*Ҷавоби муаммо дар охири китоб дода шудааст*).

Дарси 136. ХИЁНАТ ХУБ НЕСТ

(*хониши берун аз синф*)

Пои Маннон андаке геҷиду тўб қач рафт. Вай рост ба тирезаи ошёнаи дуҷоми мактаб бархўрда, як тахта шишаи онро пора – пора намуд. Садои ҷарангоси он ба атроф паҳн гардид.

– Тўбро гирифта гурез! – гуфт Маннон ва худ давида рафта ба тангкўчае ғайб зад.

Абдулло, ки аз ин ҳодиса рангаш канда буд, тўби ба замин афтодаро зуд бардошту аз паи Маннон давид.

– Ҳой, лаънатиҳо! – Шунда шуд аз қафо овози қаровули мактаб Бурҳонамак.

Абдуллою Маннон ба қафо нигоҳ накарда, хеле давиданд ва ба чорраҳаи хилвате расида, нафас рост карданд.

– Нағз нашуд, – гуфт Абдулло ҳарсосзанон, – тирезаи синфи худамон шикаст.

– Хайрият, қаровул моро надид, – илова кард Маннон.

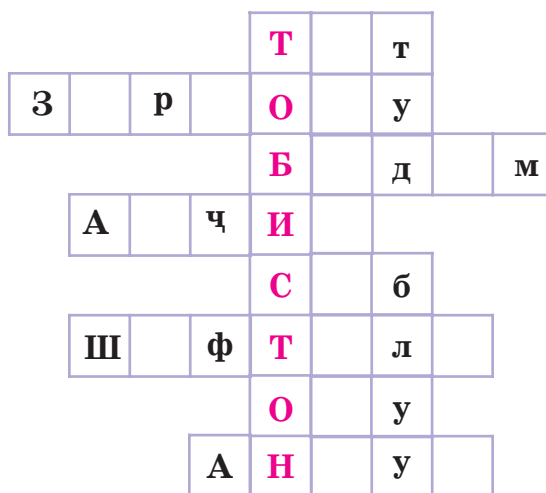
Акнун чӣ кор мекунем? – Пурсид Абдулло, ки хеле ба изтироб омада буд.

– Чӣ кор мекардем? Ба лаб кулӯҳ монда мегардем – дия.

Абдумалик Баҳорӣ

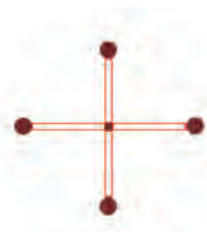
Аз кроссворди зерин номи меваҳои тобистонаро ёбед

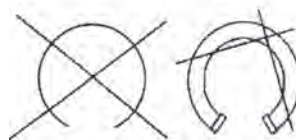

ЎАВОБИ МУАММОҲО:

1. «Бозй бо гўгирдчўб»: Нигаред ба расм.

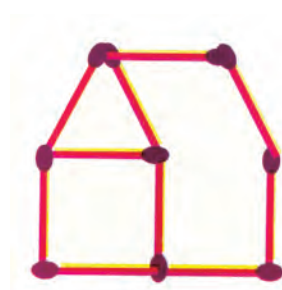
2. «Бо табар»: Нигаред ба расм.

3. «Себ»: Шахси пачум себро бо сабадчааш мегирад.

4. «Тўбчаҳо»: Се тўбча.

5. «Даҳ дона гўгирдчўб»: Нигаред ба расм.

6. «Сагчаи посбон»: Занҷири саг ба ягон ҷой баста нашудааст, кушодааст.

МУНДАРИҶА

2-юми сентябр – Рӯзи иди дониш.....3

Боби I. Ўзбекистон – Ватани соҳибистиқлол

Дарси 1.	Таътили тилло гузашт.....	5
Дарси 2.	Рӯзи фараҳбахши ҷовидона.....	7
Дарси 3.	Ўзбекистон.....	8
Дарси 4.	Афсона дар бораи герби Ватанамон – Ўзбекистон.....	9
Дарси 5.	Посбон мешавам.....	11
Дарсҳои 6–7.	Подшоҳи одил.....	12
Дарси 8.	Таронаҳои истиқлол.....	15
Дарсҳои 9–10.	Дар меҳмонӣ.....	16
Дарси 11.	Ватан.....	18
Дарси 12.	Ўзбекистон – Ватани ман (<i>хониши берун аз синф</i>)...19	
Дарси 13.	Малики меҳмоннавоз.....	20
Дарсҳои 14–15.	Дӯст доштани Ватан.....	21
Дарси 16.	Суруди сарбоз.....	23
Дарси 17.	Ватан.....	24
Дарси 18.	Қадри устод бидон! (<i>хониши берун аз синф</i>).....	26

Боби II. Тирамоҳ омад ба дашту кӯҳсор, ҳосили полизу бўстон бешумор

Дарси 19.	Фасли бобаракат.....	29
Дарси 20.	Хабари охирин.....	30
Дарсҳои 21–22.	Ангури лошак.....	32
Дарси 23.	Ҷашни меҳргон.....	35
Дарси 24.	Боғи бобоям.....	36
Дарси 25.	Бобои деҳқон.....	37
Дарси 26.	Муаллими мо.....	39
Дарси 27.	Меҳнат шараф аст (<i>хониши берун аз синф</i>)...41	

Боби III. Аз ганчинаи эҷодиёти халқ

Дарси 28.	Бойчечак.....	43
Дарси 29.	Сумалак назри баҳор аст.....	44
Дарси 30.	Афсонаи «Девбарзангӣ».....	45
Дарси 31.	Луқмони Ҳаким ва даъвогари дуруғгӯ.....	47

Дарси 32. Солатон аждаҳост.....	50
Дарси 33. Чистон ва зарбулмасалу мақолҳо.....	51
Дарси 34. Одоби салом (<i>хониши берун аз синф</i>).....	52

Боби IV. Саёҳат ба олами афсонаҳо

Дарсҳои 35–36. Бачаи зирак.....	55
Дарси 37. Афсонаи «Вазири доно».....	57
Дарси 38. Адаб бо падару модар (<i>хониши берун аз синф</i>).....	59
Дарсҳои 39–40. Шоҳи шохдор.....	60
Дарси 41. Ҳикояи «Олими беҳиммат».....	63
Дарси 42. Афсонаи «Писараки зирак».....	64
Дарси 43. Афсонаи «Бузи содда ва рӯбоҳи фиребгар».....	66
Дарси 44. Меҳри китоб (<i>хониши берун аз синф</i>).....	67
Дарсҳои 45–46. Афсонаи «Тортанаки хира».....	68
Дарсҳои 47–48. Афсонаи «Мурғ, мурғобӣ ва муш».....	70

Боби V. Омад фасли зимистон, бачаҳо шоду хандон

Дарси 49. Фасли дилчӯ.....	74
Дарси 50. Зимистон набошад-чӣ?.....	75
Дарси 51. Аскар ва байрақ.....	77
Дарси 52. Пораи нон (<i>хониши берун аз синф</i>).....	78
Дарсҳои 53–54. Чана.....	79
Дарси 55. Арчаи пурчило.....	82

Боби VI. Ҳаёти ибратомӯзи гузаштагон

Дарси 56. Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ.....	85
Дарси 57. Ривояти фоидаи хондани «Шоҳнома».....	87
Дарсҳои 58–59. Рустами Достон ва девҳо.....	89
Дарси 60. Афсонаи «Бачагии Алпомиш».....	92
Дарси 61. Хосияти саҳархезӣ (<i>хониши берун аз синф</i>).....	93
Дарсҳои 62–63. Шайх Начмиддин Кубро.....	94
Дарсҳои 64–65. Султон Маҳмуд ва Берунӣ.....	97
Дарси 66. Ҷалолиддин Мангубердӣ.....	100
Дарси 67. Бобур ва кабӯтар.....	101
Дарси 68. Хоҷа Ҳофиз ва хиштрес.....	103
Дарси 69. Бачагии Алишер.....	105

Дарси 70. Ривоят дар бораи донишу таҷриба (<i>хониши берун аз синф</i>).....	107
Дарси 71. Бино ва нобино.....	108

Боби VII. Хуб чисту бад чист?

Дарси 72. Қавли мард.....	111
Дарси 73. Некӣ.....	112
Дарси 74. Хичолат.....	113
Дарси 75. Бачаяки китобхон.....	115
Дарси 76. Панди падар.....	116
Дарсҳои 77–78. Хуб чисту бад чист?.....	117
Дарси 79. Аз дурӯғ – ҳазар (<i>хониши берун аз синф</i>).....	119
Дарси 80. Пушаймонӣ.....	120
Дарсҳои 81–82. Ҷазои ҳилагар.....	120
Дарсҳои 83–84. Гавҳари бебаҳо.....	124
Дарси 85. Гунҷишк ва мӯрча.....	126
Дарси 86. Вақт ва Ўткурҷон.....	128

Боби VIII. Олами пурасори паррандаҳо ва ҳайвонот

Дарси 87. Гурба ва акка.....	131
Дарсҳои 88–89. Воҳӯрии хатарнок.....	132
Дарси 90. Афсонаи «Шутур ва хар».....	135
Дарси 91. Маро кучо мекашӣ? (<i>хониши берун аз синф</i>)....	137
Дарси 92. Харгӯшча.....	138
Дарсҳои 93–94. Афсонаи «Низоъ».....	139
Дарси 95. Чипор.....	142

Боби IX. Баҳор омад, табиат дилрабо шуд.

Канори кишвари мо пурасафо шуд

Дарси 96. Баҳори лозазор омад!.....	145
Дарси 97. Писарак ва бойчечак.....	146
Дарси 98. Асалкаши серкор.....	147
Дарси 99. Афсонаи «Оби сой».....	148
Дарси 100. Модари меҳрубони ман.....	150
Дарси 101. Гули сеҳрнок.....	152
Дарси 102. Модар (<i>хониши берун аз синф</i>).....	153
Дарси 103. Боронаки баҳорӣ.....	154
Дарси 104. Бодбарак.....	154

Дарси 105. Наврӯз муборак бод!.....	157
Дарси 106. Наврӯз – иди баҳор!.....	158
Дарси 107. Тӯҳфаи Наврӯз.....	160
Дарсҳои 108–109. Гелос.....	162

**Боби X. Дӯстиро ҷустуҷӯ дорем мо,
аз амонӣ гуфтугӯ дорем мо**

Дарси 110. Беҳин таронаи замин.....	167
Дарси 111. Дӯстӣ – неъматӣ бебаҳо (хониши берун аз синф).....	168
Дарси 112. Ривояти «Рафиқи носипос».....	169
Дарси 113. Орзуҳои ширин.....	171
Дарси 114. Ривояти «Заҳми забон».....	172
Дарсҳои 115–116. Афсонаи «Дӯстон».....	175
Дарси 117. Суруди мо.....	177
Дарси 118. Оқибати ноиттифоқӣ.....	179
Дарси 119. Ривояти «Хирс ва боғбон» (хониши берун аз синф).....	180
Дарси 120. То тавонӣ дӯстонро гум макун.....	181
Дарси 121. Ҳикояи «Нафс – захр».....	182

Боби XI. Намунаҳо аз адабиёти бачагонаи ҷаҳон

Дарси 122. Бӯйи касбу ихтисос.....	185
Дарсҳои 123–124. Афсонаи «Кулоҳчаи сурх».....	186
Дарси 125. Духтарак ва занбӯруғ.....	190
Дарси 126. Афсонаи «Се бародар».....	192
Дарси 127. Майдаяк.....	194
Дарси 128. Ҳикояи «Дарахти себ» (хониши берун аз синф).....	197
Дарси 129. Уқобони кӯҳӣ.....	197
Дарси 130. Боғи сулҳ.....	198

Боби XII. Офтобаки тобистон бар сари мо дурахшон

Дарси 131. Тӯҳфаи бобоям.....	201
Дарси 132. Булбул ва мӯрча.....	203
Дарси 133. Афсонаи «Қирми лойхӯрак ва дарахт».....	205
Дарси 134. Ҳикояи «Дуи бобоям».....	206
Дарси 135. Тобистон.....	208
Дарси 136. Хиёнат хуб нест (хониши берун аз синф).....	209

**Эшонқулов Қумъаназар Шаъбонович,
Мирзоева Дилноза Қўраевна**

КИТОБИ ХОНИШ

*Umumiy o'rta ta'lim maktablarining
4-sinf uchun darslik*

(Tojik tilida)

Ikkinchi nashr

Cho'lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi
Toshkent – 2017

Муҳаррир **Таваккал Чориев**

Рассом дизайнерон **Қаҳонгир Бадалов,**

Насиба Адилханова

Муҳаррири техникӣ **Елена Толочко**

Саҳифабанди компютерӣ **Гулчеҳра Азизова**

Рақами литсензия АІ № 163. 09.11.2009. Ба чопаш 30 майи соли 2017 иҷозат дода шуд. Андозаи 70×90^{1/16}. Гарнитураи Shkolnaya TAD 15. Бо усули офсетӣ тарҳрезӣ шудааст. Қузъи чопии шартӣ 15,79. Қузъи нашрию ҳисобӣ 15,80. Адади нашр 4698 нусха. Шартномаи № 166–2016. Супориши № 4804.

Хонаи эҷодии таъбу нашри ба номи Чўлпон. 100011, Тошканд, кўчаи Навой, 30. Телефон: (371) 244-10-45. Факс: (371) 244-58-55.

Дар Матбааи ширкати саҳҳомии таъбу нашри «Sharq». 100000, Тошканд, хиёбони Буюк Турон, 41 чоп шудааст.

Эшонқулов, Қ.

Э 94 Китоби хониш: китоби дарсӣ барои донишомӯзони синфҳои 4-уми мактабҳои таълими миёнаи умумӣ/Қ. Эшонқулов, Д. Мирзоева. – Т.: ХЭТН ба номи Чўлпон, 2017. – 216 саҳ.
ISBN 978-9943-05-752-4

УЎК 372.416.2=222.8(075.2)
КБК 83.3(5Тоғж)